

1- İstiklâlimizi muhafaza uğrunda teşekkül ve taazzuv etmiş olan millî kuvvetler, her türlü müdahale ve tecavüzdten masumdur. Devlet ve milletin mukadderatında, iradei millîye âmil ve hâkimdir. Ordu işbu irâdeyi millîyenin tâbi ve hâdimidir.

2- Müfettiş ve kumandanlar, herhangi bir sebeple, kumandanan iskat edildikleri takdirde kendilerini istihlâf edecek zevat tevhidi mesai olunabilecek evsafa malik bulunursa kumandayı tevdi ve fakat muntakai nüfuzlarında kalarak vezafî millîyelerini ifaya devam edeceklerdir. Aksi takdirde yani bir ikinci İzmir vakasına meydan verebilecek kimselerin tayini halinde, kumanda asla terk olunmayacak ve bilûmum müfettiş ve kumandanlar tarafından, emniyet ve itimadın selbolunduğu serdile, muamelei vakia reddolunacak ve kabul edilmeyecektir.

3- Memleketimizi kolaylıkla işgal maksadına matuf olmak üzere İtilâf Devletleri tarafından vaki tazyikat neticesinde, hükûmet herhangi bir kıt'a ve teşkilâtı askerîye ve milliyemi zi ilgaya emir verirse, kabul ve tatbik edilmeyecektir.

4- Amal ve gayesi istiklâlî millînin teminine matuf olan Müdafaa-i Hukuku Millîye ve Reddi İlhak Cemiyetlerinin ve teşebbüsünün zâf ve inhilâlîne bâdi olacak herhangi bir tesir ve müdahaleyi ordu, kat'iyen menedecektir.

5- Devlet ve milletin temini istiklâlî gayesinde, bilcümle memurîni mülkiyei devlet, Müdafaa-i Hukuku Millîye ve Reddi İlhak Cemiyetlerinin ordu gibi meşru muzahiridir.

6- Vatanın herhangi bir minûkasına, taarruz vukuu halinde, umum millet müdafaa-i hukuka amade bulunduğundan bu gibi hadisat vukuunda tevhidi icraat için derhal her taraf birbirini en seri surette haberdar ederek vahdeti harekât temin olunacaktır.

Bu tebligat Anadolu ve Rumelide bulunan bilûmum ordu ve kolordu kumandanlarına ve sair icap edenlere tebliğ olunmuştur.

Bu tebligatı umumiyemizden, beş altı gün sonra, Kavaktan, (K.O. 3 Kumandanı Refet) imzalı 13 Temmuz 1335 de yazılmış bir şifre telgraf aldım. Telgrafın metni aynen şudur:

İstanbuldan bir İngiliz gemisile, Harbiye Dairesi Reisi Miralay Salâhattin Bey, beni tebdil etmek üzere geldi. Benim dahi aynı gemi ile avdetimi nezaret emrediyor. Salâhattin Bey, maksat dahilinde çalışacak. Vaziyeti umumiyeye nazaran kumandayı mumailyeh devri muvafık buldum ve Harbiye Nezaretine hitaben istifamı verdim. Ayrıca tafsilât veririm. Sıvas istikametinde hareket ediyorum. Beşinci Firka Kumandanı Arif Bey vasıtasile Amasyaya cevap veriniz.

Efendiler, itiraf etmeliyim ki, bu tarz ve tavırdan pek memnun olmadım. Refet Beyin benimle olan müşareketi ef'ali İstanbulca malûm. Bu ef'ali mürevviç olan bir zat onu tebdile ve hem de İngiliz gemisi ile gelince, derhal verilmesi tabû olan hüküm, bu zatın İngiliz noktai nazarına hâdim olabileceğine dair kendisine itimat edilmiş olmasıdır. Bu hüküm, bir zan mertebesinde olsa dahi, Refet Beyin kumandayı tevdide istical etmemesi, hiç olmazsa bizim de noktai nazarımızı alması iktiza ederdi.

İtimat edip kumandayı tevdi ettiğine göre de, hiç olmazsa bir müddet ondan ayrılmayıp vaziyet ve noktai nazarlarımızı tamamen telkin edebilecek kadar beraber çalışması ve kendisini bizimle irtibata koyduktan sonra uzaklaşması makul olurdu, mütaleasında bulundum. Maahaza, emrivaki karşısında bırakılmış olduğuma göre iki noktada teselli aramakla iktifaya mecbur idim. Birincisi, Refet Beyin telgrafı metnindeki "Salâhaddin Bey maksat dahilinde çalışacak" cümlesi; diğeri de, Refet Beyin hiç olmazsa İstanbula gitmemiş olması idi.

Bu vaziyet üzerine, "kumandanların İstanbula gitmek hususunda en küçük bir gafletlerinin pek pahalı olacağını ve programımızı hüsnü tabrika devam edeceğimizi" umum kumandanlara bildirmek suretile hemen nazarı dikkatlerini celbettim. Refet Beye de aynı tarihte (14 Temmuz 1335) "Selâhattin Beyin, kararları

1 - Bağımsızlığımızı korumak için derlenip kurulmuş olan ulusal güçlere hiçbir yönde karşılamaz ve saldırılmaz. Devlet ve ulusun geleceği, ulusal iradeye bağlı ve onun ege-menliği altındadır. Ordu da bu iradeye bağlı ve onun hizmetindedir.

2 - Müfettiş ve komutanlar, herhangi bir nedenle, komutanlıktan uzaklaştırılara, yerlerine geçecek kişiler işbirliği yapılabilecek nitelikte bulunursa komutayı bırakacaklar ama etkili oldukları bölgede kalarak ulusal görevlerini yapmayı sürdüreceklerdir. Böyle olmazsa bir ikinci İzmir olayına meydan verebilecek kimselerin atanması durumunda komuta hiçbir suretle bırakılmayacak ve bütün müfettiş ve komutanlar tarafından, güven ve inancın kalmadığı ileri sürülerek, yapılan işleme uyulmayacak ve emir geri çevrilecektir.

3 - Ülkemizi kolaylıkla ele geçirmek amacına yönelik olarak İtilâf Devletleri tarafından yapılan baskı sonucu, hükûmet herhangi bir askerî veya ulusal örgütümüze dağılma emri verirse, kabul edilmeyecek, uygulanmayacaktır.

4 - İstekleri ve amacı ulusal bağımsızlığı sağlamaya yönelik olan Ulusal Hakları Savunma ve İzmirin Yunanistana Katılmasını Reddetme derneklerinin ve bunların girişimlerinin bozulup dağılmasına yol açacak herhangi bir etki ve karışmayı ordu, kesin olarak önleyecektir.

5 - Devlet ve ulusun bağımsızlığını sağlama yolunda, bütün sivil devlet görevlileri, Ulusal Hakları Savunma ve İzmirin Yunanistana Katılmasını Reddetme derneklerinin, ordu gibi, yasal yardımcılarıdır.

6 - Vatanın herhangi bir bölgesine, saldırılırsa, bütün ulus, haklarını savunmaya hazır bulunduğundan bu gibi olaylar çıkınca işbirliği için derhal her taraf birbirine en süratli şekilde haber vererek işbirliği sağlanacaktır.

Bu bildiri Anadolu ve Rumelide bulunan bütün ordu ve kolordu komutanlıklarına ve başka gerekenlere yapılmıştır.

Bu genelgemizden, beş altı gün sonra, Kavaktan, (K.O.3 Komutanı Refet) imzalı 13 Temmuz 1919 da yazılmış bir şifre telgraf aldım. Telgrafın içeriği aynen şudur:

İstanbuldan bir İngiliz gemisile, Savaşçileri Dairesi Başkanı Albay Salâhattin Bey, benim yerimi almak üzere geldi. Benim de aynı gemi ile dönmemi bakanlık emrediyor. Salâhattin Bey, amaca uygun olarak çalışacak. Genel duruma göre komutayı ona bırakmayı uygun buldum ve Savaşçileri Bakanlığına istifamı verdim. Ayrıca ayrıntılı bilgi veririm. Sıvas doğrultusunda yola çıkıyorum. Beşinci Tümen Komutanı Arif Bey aracılığıyla Amasyaya yanıt veriniz.

Efendiler, açıkça söylemeliyim ki, bu tutum ve davranıştan pek memnun olmadım. Refet Beyin benimle işbirliği yaptığı İstanbulca biliniyor. Bu çalışmalardan yana olan birisini değiştirmeye ve hem de İngiliz gemisi ile gelince, hemen akla gelmesi doğal olan, bu kişinin İngiliz görüşüne hizmet edebileceği hususunda ona güvenilmiş olmasıdır. Bu yargı, bir sanıdan ibaret bile olsa, Refet Beyin komutayı vermekte acele etmeyip, hiç olmazsa bizim de görüşümüzü alması gerekirdi.

Güvenip komutayı verdiği göre de, hiç olmazsa bir süre ondan ayrılmayıp durumu ve görüşlerimizi iyice benimsetebilecek kadar birlikte çalışması ve kendisini bizimle bağlantıya soktuktan sonra uzaklaşması akla yakın olurdu, diye düşündüm. Bununla birlikte, olup bitti karşısında bırakılmış olduğuma göre iki noktada avunmaya çalışmakla yetinmek zorunda idim. Birincisi, Refet Beyin telgrafındaki "Salâhaddin Bey amaca uygun çalışacak" cümlesi; diğeri de, Refet Beyin hiç olmazsa İstanbula gitmemiş olması idi.

Bu durum üzerine "Komutanların İstanbula gitmek hususunda en küçük bir gafilce davranışlarının pek pahalıya mal olacağını ve programımızı aynen uygulamaya devam edeceğimizi" tüm komutanlara bildirerek hemen dikkatlerini çektim. Refet Beye de aynı tarihte (14 Temmuz 1919) "Selâhattin Beyin, kararları

Refet Beyin
Üçüncü
Kolordu
Kumandan-
lığını bırak-
ması

Refet Beyin
Üçüncü
Kolordu
Komutanlı-
ğını bırak-
ması

rımızu hüsnü tatbik eyliyeceği buradaki rüfeka nezdinde pek ziyade tehassüsa-tı mucip ve kuvvetbahş olmuştur." cümlesini de ihtiva eden bir şifre telgraf ke-şide ettirdim.

Salâhattin Beyin kendisine de aynen şu telgrafı çektirdim:

14 Temmuz 1335

Amasyada Beşinci Fırka Kumandanlığına

Refet Beyedir: Zirdeki telgrafnameyi muvafık görürsen Salâhattin Beye tevdi ve iblâğ ve imba buyurunuz.

Mustafa Kemal

Salâhattin Beyefendiye: İstanbulun mahsur muhitinden, mübarek sinei millete gelmeniz ve rüfakai hamiyetinizin sahai azmü vatanperverisini teşrifiniz büyük bir meserretle karşılan-dı. Gayei mukaddesimizin tahsili uğrunda sepkedecek gayreti müşterekede Cenabi Hak cümlemizi zaferiyâb eyliyecektir. Gözlerinizden öperim.

(Mustafa Kemal)

Üçüncü Ordu Müfettişliği Erkânharbiye Reisi Miralay Kâzım

Salâhattin Bey hakkında ilk şüphe ve tereddüt yine, Salâhattin Beyin "maksat dahilinde çalışacağını" söyliyerek itimat eden ve hemen kumandayı teslim edip Sivas istikametinde uzaklaşan Refet Bey tarafından izhar edilmiş oldu.

Refet Beyin Amasyadan yazdığı bir telgraf, yalnız Salâhattin Bey hakkın-da tereddüdü değil, daha birkaç noktaya taallük eden mütelaatı da ihtiva edi-yordu. Müsaade buyurursanız aynen arz edeyim:

Müstaceldir

Asayişe mütealliktir 719

Ankaradan, 15/7/1335

Erzurumda K.O. 15 Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Salâhattin Beyi tanırız. Birdenbire ürkmemesi lâzımdır. Evvelâ Kâzım Paşa tebrik vesilesile mülayim ifadelerle kendisile muhabereye girişmelidir. Hamit Beyin azli hakkında henüz bir şey yok. Fakat mahallinde ipkası için teşebbüsatta bulunuldu. Azlolunursa bu-ralarda kalacağını pek ümit etmiyorum. Mamafih tesir yapıyorum. Benim avdetim için İngiliz-lerin, hükûmeti tazyik edecekleri muhakkak. Ben vaziyete göre icabına tevessül ederek bu-ralarda kalacağım. İngilizlerden ve buradan geçen Amerikalıdan anladığıma göre Kâzım Pa-şanın vaziyeti dahi tehlikelidir. Daima itidalin gözetilmesini ve vaziyetin iyi idare edilmesini tekrar tavsiye ederim (Refet).

Fırka 5 Kumandanı Arif

Bu telgrafnamede ismi geçen Hamit Bey, Samsun mutasarrıfı bulunuyor-du. Hamit Bey, Samsuna muvasalatımızın ilk günlerinde, Refet Beyin, mazide-ki hukuk ve muarefesi sebeble maksadı müşterek dahilinde, nihayete kadar, bizimle beraber, fedekârane çalışacak evsafıta bir arkadaş olduğuna itimadı bu-lunduğu cihetle, bana tavsiye ettiği ve benim sadarete ve hususî olarak Erkânı-harbiye Umumîye Reisi Cevat Paşaya vukubulan iş'aratımla Samsuna getire-bildiğimiz zat idi.

Böyle bir zatın, er geç, azlolunacağına şüphe var mıydı? Fakat, Refet Bey, "mahallinde ipkası için teşebbüsatta bulunuldu" diyor. Hangi mahalde? Kim-lerin nezdinde? Kim teşebbüsatta bulundu?! Sonra, azlolunursa, buralarda ka-lacağını pek ümit etmiyorum. Maamafih tesir yapıyorum! diyor; nereye, İstan-bula mı gidecek, nasıl? Bu zat bugüne kadar bizimle çalışmıyor mıydı?

Bu telgrafında, Refet Bey, kendisinin avdeti için İngilizlerin, hükûmeti taz-yik edeceklerini muhakkak görüyor ve vaziyete göre icabına tevessül ederek bu-

mızı aynen uygulayacağı hususu buradaki arkadaşları çok duyulandırmış ve onlara güç katmıştır" cümlesini de içeren bir şifre telgraf çektim.

Salâhattin Beyin kendisine de aynen şu telgrafı çektirdim:

14 Temmuz 1919

Amasyada Beşinci Tümen Komutanlığına

Refet Beyedir: Aşağıdaki telgrafı, uygun bulursan, Salâhattin Beye verip sonucu bil-diriniz.

Mustafa Kemal

Salâhattin Beyefendiye: İstanbulun kuşatılmış çevresinden, milletin kutsal sinesine gelmeniz ve onurlu arkadaşlarınızla inanmış yurtseverler alanına katılmanız bizi çok sevin-dirdi. Kutsal amacımızın elde edilmesi yolunda ortaklaşa yapılacak çabalarda Allah hepimi-zi başarılı kılacaktır. Gözlerinizden öperim.

(Mustafa Kemal)

Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı Albay Kâzım

Salâhattin Bey hakkında ilk kuşku ve duraksama, yine Salâhattin Beyin "amaca uygun çalışacağını" söyliyerek güvenen ve hemen komutayı verip Sı-vas doğrultusunda uzaklaşan Refet Bey tarafından gösterilmiş oldu.

Refet Beyin Amasyadan yazdığı bir telgraf, yalnız Salâhattin Bey hakkın-da kuşkuyu değil, daha birkaç noktaya değinen düşünceleri de kapsıyordu. İzin verirseniz olduğu gibi bilginize sunayım:

İvedidir

İç Güvenlikle ilgilidir

Ankaradan, 15/7/1919

Erzurumda K.O. 15 Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Salâhattin Beyi tanırız. Birdenbire ürkmemesi gereklidir. Önce Kâzım Paşa kut-lama vesilesile, yumuşak sözler kullanılarak kendisile yazışmaya girişmelidir. Hamit Beyin görevden alınması hakkında daha bir şey yok. Gene de yerinde bırakılması için girişim-lerde bulunuldu. İşten alınırsa buralarda kalacağını pek ummuyorum. Bununla beraber etkiliyorum. Benim dönmem için İngilizlerin, hükûmete baskı yapacakları kuşku götür-mez. Ben duruma göre gereken yollara başvurarak buralarda kalacağım. İngilizlerden, ve buradan geçen Amerikalıdan, anladığıma göre Kâzım Paşanın durumu da tehlikededir. Her zaman ölçülü davranılmasını ve durumun iyi idare edilmesini yeniden salık veririm (Refet).

Tümen 5 Komutanı Arif

Bu telgrafta adı geçen Hamit Bey, Samsun mutasarrıfı bulunuyordu. Ha-mit Bey, Samsuna varışımızın ilk günlerinde, Refet Beyin, geçmişteki dostluk ve tanışıklığı nedeniyle, ortak gayeye doğru, sonuna kadar, bizimle beraber, özveri ile çalışacak nitelikte bir arkadaş olduğuna güvendiğinden, bana salık verdiği ve benim başbakanlığa ve özel olarak Genelkurmay Başkanı Cevat Paşaya yazmam üzerine Samsuna getirebildiğimiz kişi idi.

Böyle birinin, eninde sonunda, işten alınacağı kuşku götürür müydü? Fa-kat, Refet Bey, "yerinde alıkonulması için girişimlerde bulunuldu" diyor. Kimlerin katında nerede girişimde bulunulmuş? Kim girişimde bulundu?! Sonra, işten alınırsa, buralarda kalacağını, pek ümit ummuyorum. Bununla beraber etkiliyorum! diyor; nereye, İstanbula mı gidecek, nasıl? Bu kişi bugü-ne kadar bizimle çalışmıyor mıydı?

Bu telgrafında, Refet Bey kendisinin dönmesi için İngilizlerin, hükûme-te baskı yapacaklarını kesin sayıyor ve duruma göre gerekeni yaparak bu-

ralarda kalacağını söylüyor. Halbuki vaziyet malûm ve yapılacak şeyi ben kendisine 7 Temmuz 1335 tarihli umumî talimatımda bildirdim:

(Mezkûr talimatın ikinci maddesi) ondan başka yapılacak şey yoktu.

Refet Bey, İngilizlerden ve buradan geçen Amerikalılardan anlamış ki "Kâzım Paşanın da vaziyeti tehlikelidir" Bu ne demektir? Salâbetlerini, en çok muhafaza etmeleri lâzımgelen arkadaşların; her halde rahmet okumıyacak kimselerin sözlerinden tehlikeler tahayyül etmeleri ve bunu bir kanaatle söylemeleri neye delâlet eder?

Refet Bey, telgrafının sonunda, bana da ders veriyor. "Daima itidalin gözetilmesini" ve "vaziyetin iyi idare edilmesini tekrar tavsiye ederim" diyor.

Buradaki, itidal kelimesinden, maksadın ne olabileceğinin tefsirini erbabı iz'ana terk ederim.

Bana iyi idareyi tavsiye eden zat, bu tavsiyeyi, benim verdiğim emir ve talimatı hüsnü tatbik edip vazifesi başından ayrılmadan evvel yapmış olsaydı, daha samimî hareket etmiş olurdu, zannındayım.

Efendiler, Hamit Bey, 14 Temmuz 1335 tarihinde Samsundan bana şu kısa telgraftı yazmıştı: "Azlolunduğumu mevsukan haber aldım. Şu bir iki gün zarfında vüruduna intizar ediyorum. Müteakiben İstanbula gideceğimi arzeylerim."

Refet Beyin kumandayı, terketmiş olmasından müteessir iken aynı günde, mühim bir noktada kendisinden fedekârane bir vaziyet memul ettiğimiz diğer bir arkadaşın da, sanki tabîî şerait dahilinde bulunuyormuşuz gibi, gayrikabili tefsir bir zihniyet göstermekte olmasına muttali oluyorum.

Hamit Beye 15 Temmuz 1335 tarihinde, şöyle bir telgraf yazıldı:

Kardeşim Hamit Bey, sizin yerinize İbrahim Etem Beyin tayin olunduğunu haber aldık. Refete yazdım ve birleşerek beraberce dahile doğru gelmenizi rica ettim. Bilmem hangi müllâhazai emniyet, size İstanbula gitmek fikrini telkin ediyor. Bundan maada, biz, kıymetli arkadaşlarımızı, Dersaadetten Anadolu'ya çekip çıkarmaya ve bu veçhile ciddi vatanperveranı mahrumu amal etmemeye çalışırken, siz bu hareketinizle, lâekal mahsur bir muhite giriyorsunuz. Biz hiç caiz görmedik. Refete müllâki olunuz. Ya Sivas civarında birlikte kalırsınız veyahut müreffehen bizim nezdimize gelirsiniz. Cevabı kat'i bekleriz (Ves. 34).

Beş gün sonra (20 Temmuz 1335) Canik Mutasarrıfı Hamit Beyin Samsundan gelen telgraftı şu idi:

Bizansın müteazayit rezaletleri karşısında, meyus olan millet, şarktan bir şulei ümit bekliyor.

Buralara ve buradakilere öyle hayalî şekil ve vücutlar veriyorlar ki acaba bir şey var mı diye, ben de şüpheleniyorum. Kayıtsızlığımın utanyorum.

Filhakika uyumuyoruz. Bir şey yapmak istiyoruz. Fakat bu şeyin şekil ve nazariyatı ile uğraştığımız, uzun yollar intihap ettiğimize kaniim. Zamanın, halin intizara tahammülü yoktur. Memleketin vaziyeti, dakikadan dakikaya fenalaşıyor. Binaenaleyh efkârımızı telhis, ef'alimizi tesri iktiza ediyor. Bu hususta, benim hatırıma gelen şudur:

Aynı zamanda her taraftan zâtı şahaneye bir telgraf çekelim. On aydanberi gözü önümle alekser kendi arzu ve hevesi dahilinde cereyan eden rezaletler delâletile nereye sürüklenmekte olduğunu gören milletin herçibadabat mukadderatını ele almaya karar verdiğini ihtar ve kırk sekiz saat zarfında, milletin itimadını haiz bir kabine teşkil ve meclisi müessisanın daveti tahtı karara alınmadığı takdirde, ne kendisini ve ne de hükümetini tanımadığımızı ilâve edelim. Bunda hiçbir müşkül yok, an'anevî boyun kırmaktan müteessir olmıyan millet, biz yürüyelim, arkamızdan gelsin Efendim

Beş gün evvel, azlolunduğu takrirden İstanbula gideceğini, arzeden Canik mutasarrıfının bu telgrafını, biraz mütehevvirane yazılmış olmakla beraber, karar ve faaliyet telkin eder, bir mahiyette bulduğunuz tahmin etmek isterim.

ralarda kalacağını söylüyor. Halbuki durum biliniyor ve yapılacak şeyi ben kendisine 7 Temmuz 1919 tarihli genelgemde bildirdim:

(O genelgenin ikinci maddesi) Ondan başka yapılacak şey yoktu.

Refet Bey, İngilizlerden ve buradan geçen Amerikalılardan anlamış ki "Kâzım Paşanın da durumu tehlikelidir." Bu ne demektir? Sıkı durmakta en çok direnmek gereken arkadaşların; her halde rahmet okumıyacak kimselerin sözlerinden tehlikeler hayal etmeleri ve bunu bir inançla söylemeleri neyi gösterir?

Refet Bey. telgrafının sonunda, bana da ders veriyor. "Her zaman ölçülü davranılmalı" ve "durumun iyi idare edilmesini yeniden salık veririm" diyor.

Buradaki, ölçülü davranmak kelimelerinden kasdının ne olabileceğinin yorumlamasını anlayışlı kişilere bırakırım.

Bana iyi idareyi salık veren bu kişi, bu öğütü, benim verdiğim emir ve talimatı iyi uygulayıp görevi başından ayrılmadan evvel yapmış olsaydı, daha içtenlikte hareket etmiş olurdu, sanırım.

Efendiler, Hamit Bey, 14 Temmuz 1919 tarihinde Samsundan bana şu kısa telgraftı yazmıştı: "Görevden alındığımı güvenilir kaynaklardan haber aldım. Şu bir iki gün içinde emrin gelmesini bekliyorum. Sonra da İstanbula gideceğimi saygıyla bildiririm."

Refet Beyin komutayı bırakmış olmasına üzüldürken aynı günde, önemli bir yerde kendisinden özverili bir davranış umduğumuz başka bir arkadaşın da, sanki normal şartlarda imişiz gibi, anlaşılmaz bir düşünüşte olduğunu öğreniyorum.

Hamit Beye 15 Temmuz 1919 tarihinde, şöyle bir telgraf yazıldı:

Kardeşim Hamit Bey, sizin yerinize İbrahim Etem Beyin atandığını haber aldık. Refete yazdım ve birleşerek beraberce içeriye doğru gelmenizi rica ettim. Bilmem hangi güven düşüncesi, size İstanbula gitmek isteğini veriyor. Bundan başka, biz, kıymetli arkadaşlarımızı, İstanbuldan Anadolu'ya çekip çıkarmaya ve böylece gerçek vatanseverleri dileklerinden yoksun etmemeğe çalışırken, siz bu hareketlerinizle, en azından kuşatılmış bir çevreye giriyorsunuz. Biz hiç uygun bulmadık. Refete buluşumuz. Ya Sivas yakınlarında birlikte kalırsınız ya da hatıca bizim yanımıza gelirsiniz. Kesin yanıt bekleriz (Belge 34).

Beş gün sonra (20 Temmuz 1919) Samsun Mutasarrıfı Hamit Beyin Samsundan gelen telgraftı şu idi:

"İstanbulun artan rezillikleri karşısında, umutsuzluğa düşen ulus, doğudan bir umut ışığı bekliyor.

Buralara ve buradakilere öyle hayalî şekil ve vücutlar veriyorlar ki acaba bir şey var mı diye, ben de kuşkulanyorum. Kayıtsızlığımın utanyorum.

Gerçekteyse uyumuyoruz. Bir şey yapmak istiyoruz. Fakat bu şeyin biçim ve teorileriyle uğraştığımız, uzun yollar seçtiğimiz kanısındayım. Zamanın, olayları beklemeye tahammülü yoktur. Memleketin durumu dakikadan dakikaya fenalaşıyor. Bundan dolayı düşüncüyü kısa kesip, işleri çabuklaştırmak gerekiyor. Bu konuda, benim aklıma gelen şudur:

Hep birden ve her yerden padişaha bir telgraf çekelim. On aydanberi gözü önünde çokkere kendi istek ve hevesince olup biten rezilliklerle nereye sürüklenmekte olduğunu gören milletin ne olursa olsun kendi kaderini ele almaya karar verdiğini hatırlatalım ve kırk sekiz saat içinde, milletin güvendiği bir kabine kurulmaz ve kurucular meclisinin toplantıya çağırılması kararlaştırılmaz ise, ne kendisini ve ne de hükümetini tanımadığımızı ekleyelim. Bunda hiçbir zorluk yok, gelenek olarak boyun eymekten üzüntü duymayan halk, biz yürüyelim, arkamızdan gelsin Efendim."

Beş gün evvel, görevden alınırca İstanbula gideceğini, söyleyen Samsun mutasarrıfının bu telgrafını, biraz kızgınca yazılmış olmakla beraber, karar ve iş yapma öğütler, bir nitelikte bulduğunuz ummak isterim.

Mutasarrıf Bey, milletin bir şulei ümit beklediği yerde, acaba bir şey var mı diye şüpheleniyor.

Bizi, ne yapmak istediğini bilmiyen, şekil ve nazariyatla uğraşan şaşkınlar zannediyor. Efkârı telhis, ef'ali tesri için yapılacak şeyi de söylüyor. Eğer bundan sonra bütün noktai nazarlarındaki ademi isabeti tebarüz ettiren çirkin bir fikri izhar etmese idi, iyi ederdi.

Efendiler, tarih, "an'anevî boyun kırmaktan müteessir olmıyan millet, biz yürüyelim, arkamızdan gelsin!" fikir ve içtihadında bulunanların duçar oldukları akıbetler ve ukubetlerle doludur. İdare adamlarının, bilhassa millet adamlarının, böyle sakim ve merdut zihniyetlere asla kapılmamaları lâzımdır. Hamit Bey, bu telgrafında, bizim Refet Beyle beraber dahile çekilmesi hususundaki iş'arımıza asla temas etmiyor.

Hamit Beyin bu telgrafına 21 Temmuz 1335 tarihinde verdiğimiz bir cevapta: "İnşaallah her şey olacaktır. Yalnız, milletin itimadını haiz bir kabine teşkil etmek için evvelâ o kabinenin istinat edebileceği bir kuvveti vücuda getirmek lâzımdır. O da, vilâyatı şarkîye kongresinin ve onu müteakıben de, Sivas umumî kongresinin im'ikadile olacaktır" dedik.

Efendiler, Üçüncü Kolorduya, bu münasebetle Refet ve Salâhattin Beylere tekrar temas etmek icap ediyor. Vesile şudur:

İngilizler, Sıvasa bir tabur göndereceklerini işaa ettiler. Her ihtimale karşı Sıvasa gelen muhtelif istikametler üzerinde, tedabiri askerîye aldırarak lâzımgeldi. Bu münasebetle Amasyada bulunan Beşinci Fırka Kumandanlığına, 18 Temmuz 1335 tarihinde, verdiğim bir emir metninde, henüz Amasyada bulunan Refet Beye ait de şu cümleler vardı: Keyfiyet hakkında Refet Beyin ehemmiyetle nazarı dikkati celbolunur. İhtimal ki Refet Bey böyle bir vaziyeti nazarı dikkate alarak şimdilik Amasyada kalmayı da tercih eder.

Beşinci Fırka Kumandanının 19 Temmuz 1335 de verdiği cevapta, calibi dikkat şu cümleler vardı: Selâhattin Bey el'an Samsundadır. Şimdiye kadar kendisile temas edemediğim gibi hiçbir muhaberei ciddiyeye ve mühimme cereyan etmemiş olduğundan miri mumaileyhin fikir ve kanaatinin ne merkezde olduğunu bilemiyorum.

Fakat -Refet Bey- icabında İngilizlere mukavemet edecek kadar cür'et gösteremeyeceğini ihsas etmişti.

Refet Bey 18 Temmuz 1335 de Sıvasa hareket etti. (Ves. 35).

Bunun üzerine Refet Beye şu şifreyi verdirdim:

Şifre Zata mahsustur Adet 115

19 Temmuz 1335

Amasyada Beşinci Fırka Kumandanlığına

Sıvasa Üçüncü Ordu Sıhhiye Müfettişi Miralay İbrahim Tali Beyefendiye

Refet Beyedir: Salâhattin Beye telgrafımı verdiniz mi? Mumaileyh arkadaşımızın kanaati kat'iyelerinin mutlaka tespit edilmesi ve çünkü tereddüt yahut iki cepheli idare gibi mucibi felâket bir vaziyete hiçbir vehile tahammül ve mümaşat olunmaması, bir vecibei vataniye olduğundan bu hususta, evet veya hayır tarzında kendisinden söz alınması ve ona göre bir karar verilmesi elzemdir. Sizin bıraktığınız noktadan başlamak kendileri için yegâne programdır. Şimdiye kadar hemen bir hafta olduğu halde hiçbir kat'î malûmat alınamaması ve İstanbuldan alınan bir malûmatta mumaileyh hakkında muhkem bir kanaat gösterilmemesi ve hareketinden evvel Sadık Beyle haft bir temas ve hususiyetinden bahis ve şikâyet edilmesi bu telgrafının yazılmasına saiktir. Bunu ve bunun avakibini bilhassa sizin takdir ve halletmeniz lâzımdır. Zira herhangi bir mahfili ahaliye,

Mutasarrıf Bey, milletin bir umut ışığı beklediği yerde, acaba bir şey var mı diye şüpheleniyor.

Bizi, ne yapmak istediğini bilmeyen, biçim ve teoriyle uğraşan şaşkınlar zannediyor. Lâfı kısa kesip, işi çabuklaştırmak için yapılacak olanı da söylüyor. Eğer bundan sonra bütün görüşlerindeki yersizliği gösteren çirkin bir düşüncüyü ortaya koymasaydı, iyi ederdi.

Efendiler, tarih, "gelenek olarak boyun eğmekten üzüntü duymıyan millet, biz yürüyelim, arkamızdan gelsin," düşünce ve inancında bulunanların karşılaştıkları korkunç sonuçlar ve azaplarla doludur. Yöneticilerin, özellikle millet adamlarının, böyle yanlış ve geçersiz düşüncelere hiç kapılmamaları gerekir. Hamit Bey, bu telgrafında, bizim Refet Beyle birlikte içeriye çekilmesi hususundaki bildirimize hiç değinmiyor.

Hamit Beyin bu telgrafına 21 Temmuz 1919 tarihinde verdiğimiz bir karşılıkta: "Allah isterse her şey olacaktır. Yalnız, milletin güvendiği bir kabine kurmak için önce o kabinenin dayanacağı bir gücü oluşturmak gerektir. O da, doğu illeri kongresinin ve ondan sonra da, Sivas genel kongresinin toplanmasıyla olacaktır" dedik.

Efendiler, Üçüncü Kolorduya, ve dolayısıyla Refet ve Salâhattin Beylere yeniden değinmek gerekiyor. İlişki şudur:

İngilizler, Sıvasa bir tabur gönderecekleri haberini yaydılar. Olabilecek herşeye karşı Sıvasa gelen yollar boyunca, askerî önlem aldırarak gerekti. Bundan dolayı Amasyada bulunan Beşinci Tümen Komutanlığına, 18 Temmuz 1919 tarihinde, verdiğim bir emirde, henüz Amasyada bulunan Refet Beye ait de şu cümleler vardı: "Durum konusunda Refet Beyin önemle dikkati çekilir. Belki Refet Bey böyle bir durum düşünerek şimdilik Amasyada kalmayı yeğler."

Beşinci Tümen Komutanının 19 Temmuz 1919 da verdiği yanıtta, dikkat çeken şu cümleler vardı: "Salâhattin Bey daha Samsundadır. Şimdiye kadar kendisile temas edemediğim gibi hiçbir ciddi ve önemli yazışma da olmadığından onun ne düşündüğünü hangi kaniya vardığını bilemiyorum."

"Ama - Refet Bey - gerektiğinde İngilizlere karşı koyacak kadar atılganlık gösteremeyeceğini sezdirmişti."

"Refet Bey 18 Temmuz 1919 da Sıvasa hareket etti." (Belge 35)

Bunun üzerine Refet Beye şu şifreyi verdirdim:

Şifre Kişiyeye Özel Sayı 115

19 Temmuz 1919

**Amasyada Beşinci Tümen Komutanlığına
Sıvas Üçüncü Ordu Sağlık İşleri Müfettişi Albay
İbrahim Tali Beyefendiye**

Refet Beyedir: Salâhattin Beye telgrafımı verdiniz mi? O arkadaşımızın kesin görüşlerinin kesinlikle saptanması ve çünkü kararsızlık ya da iki taraflı oynama gibi felâket doğuracak bir duruma hiçbir suretle göz yumulmaması ve uyulmaması, bir vatan borcu olduğundan bu konuda, evet veya hayır şeklinde kendisinden söz alınması ve ona göre bir karar verilmesi çok gereklidir. Sizin bıraktığımız noktadan başlamak, kendileri için tek programdır. Şimdiye kadar hemen bir hafta olduğu halde hiçbir kesin bilgi alınamaması ve İstanbuldan alınan bir bilgide onun hakkında sağlam bir kanaat belirtilmemesi ve hareketinden evvel Sadık Beyle gizli bir görüşme yapmış olmasından ve aralarında yakınlık bulunduğundan söz ve şikâyet edilmesi bu telgrafının yazılmasına neden olmuştur. Bunu ve bunun sonuçlarını özellikle sizin değerlendirip çözümlemeniz gereklidir. Zira herhangi bir halk toplu-

*Refet Beyle
haberleş-
meler*

*Refet Beyle
muhabere-
ler*

söyliyeceği yanlış ve gaye milliyete mugayir birtek sözün dahi, husule getireceği tesiri makûsu ve bunun ihdas eyliyeceği varyeti şimdiden düşünmek kâfidir (Mustafa Kemal).

Üçüncü Ordu Müfettişliği Erkânharbiye Reisi Miralay Kâzım

Yalnız, bu telgrafımıza değil çok şeye cevap olan Refet Beyin bu telgrafını aynen arzedeceğim:

Asayişe müteallik ve gayet aceledir 1828

Sivastan, 22/7/1335

Erzurumda Üçüncü Ordu Müfettişliği Vekili Kâzım Kara Bekir Paşa Hazretlerine

1- Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Telgrafınızı Salâhattin Beyden ayrıldıktan sonra aldığım için kendine veremedim. Salâhattin Beyi herkes gibi siz de âlâ tanırınız. Mütereddit tabiatlı bir zat. On günden fazla bu muntıkada kalmamak niyetile gelmiş. Az kaldı kumandayı almadan geri kaçacaktı. Kendisini temin ve tatmin ederek vazifeyi vatanîyesini hatırlattım. Memleketini herhalde sever ve fakat vakitsiz icraate gelemez. Aşağı yukarı Vali Reşit Paşadan biraz daha iyi. On Üçüncü Kolorudan geçen eslihadan malûmatlar olduğu gibi bu işin tesviyesi için İstanbulda dahi çalışmış ve muvaffak olmuş. Buraya intihabı Ceval Paşa tarafından olmuş. Binaenaleyh maksada muzır olamaz ve hiçbir mahfili ahalide gaye mugayir tek bir söz söylemez. Bilâkis maksat dahilinde ve fakat sakit bir surette çalışmayı vadetti. Sadık Beyle münasebeti hakkında verilen malûmata inanmıyorum. Zaten, aldığımız haberi iyi tevsik ve muayyen bir program tanzim etmeden çalışmak kuvvetlerin ziyamı mucip oluyor. Şark ahvali hakkında, bana, verdiğiniz malûmatta aldığınız mübalâğalı haberlere kapılmamış olsaydınız, ihtimal ki ben vaziyeti daha iyi idare eder ve kumandayı terke mecbur kalmazdım. Resen karar verecek insanların, hakiki vaziyeti bilmeleri lüzumunu siz de takdir buyurursunuz. Binaenaleyh Salâhattin Beyi maksatsız bir surette ürkütme ve hayır dedirtmekle ne çıkacak. Zaten o kaçmaya hazır. Yerine acaba kim gelecek. Emirlerinizin kısa ve sarih olmasını rica ederim. Salâhaddin Bey hakkındaki telgrafınızı lütfen bir daha okuyunuz. Fırtına ile başlayıp sükûnet ile hitam bulan bu telgraftan kat'i maksadınızı çıkaramadım. Maamafih birkaç güne kadar Salâhattin Bey Samsundan avdet ediyor. Kendisile görüşeceğim. Herhalde mumaiylehi muvafik bir tarzda maksat dahilinde idare için itihazı tedabir ediyorum.

2- Samsuna çıkarılan taburun, buradaki Hintli müslümanları, değiştirmekle beraber bilhassa Sivasta bulunduğunu zannettikleri Zâtü Alilerine karşı bir tehdit maksadile çıkarıldığını, İngilizlerle temasında anladım. Beni İstanbulla gitmeye ikna için, Kavakta bulunduğum zaman bir İngiliz Binbaşısı geldi. İngilizlere gösterdiğim mukavemetten istifade ederek ve fakat Zâtü Alilerini duçarî zâf etmek için beni aldırıldıklarını açıktan söyledi. Zâtü Alilerinin diğer mesnedi Kâzım Paşa imiş, binaenaleyh Kâzım Paşa, İngilizlerin ısrarını mucip olacak zahiri bir sebep vermemelidir. Ferit Paşanın istifası hengâmında Kâzım Paşayı vekâlete tayin etmesi İstanbuldakilerden bir kısmının fena bir maksadı olmadığını gösteriyor. Fakat İngilizlerin ısrarı karşısında birşey yapamazlar. Kâzım Paşanın vekâlete tayini de Salâhattin Beyin Sadık Bey hesabına buraya gelmediğine delildir.

3- Benim İstanbulla celbim için İngilizlerin sureti resmîyede İstanbulu tazyik etmeleri pek muhtemeldir. Çünkü benim ile İngilizlerin arasında sureti resmîyede bir mecrâ var (!) bu tazyik artarsa Salâhattin Beyi müşkül bir vaziyette bırakmamak için izimi kaybedeceğim.

4- Hamit Beyin tebdili şayiası henüz tahakkuk etmedi. Mumaiylehin mahallinde ipkısı için gerek Salâhattin Bey* ve gerekse İngilizler İstanbulla müracaat ettiler. Muamileyhin tebdili teşebbüsü Dahiliye Nezareti ile kavga etmesi neticesidir. Salâhattin Beyin yerine, Konyaya Sedat Beyin geldiği dahi doğru değildir. Her ne kadar tekmil kumandanların tebdil edileceğini istihbar ettiğini mumaiylehi yazıyorsa da, Kâzım Paşanın vekâlete tayini bunun aksini gösteriyor.

* Diğer Salâhattin Beydir

luğunda, söyliyeceği yanlış ve ulusal amaca aykırı birtek sözün bile, yapacağı ters etkiyi ve bunun doğuracağı durumu şimdiden düşünmek yeter (Mustafa Kemal).

Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı Albay Kâzım

Yalnız, bu telgrafımıza değil çok şeye cevap olan Refet Beyin bir telgrafını olduğu gibi bilginize sunacağım:

İçgüvenliğe ilişkin ve çok ivedidir 1828

Sivastan, 22/7/1919

Erzurumda Üçüncü Ordu Müfettişliği Vekili Kâzım Kara Bekir Paşa Hazretlerine

1 - Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Telgrafınızı Salâhattin Beyden ayrıldıktan sonra aldığım için kendine veremedim. Salâhattin Beyi herkes gibi siz de iyi tanırınız. Kararsız yaradılıştaki bir kişi. On günden çok bu bölgede kalmamak niyetile gelmiş. Az kaldı komutayı almadan geri kaçacaktı. Kendisine güven ve inan vererek vatan ödevini hatırlattım. Memleketini herhalde sever ve fakat zamansız iş görmeye gelemez. Aşağı yukarı Vali Reşit Paşadan biraz daha iyi. Onüçüncü Kolorudan geçen silâhlardan bilgisi olduğu gibi bu işin düzenlenmesi için İstanbulda da çalışmış ve başarılı olmuş. Buraya seçilmesi Ceval Paşa tarafından olmuş. Bu duruma göre amaca zararlı ve hiçbir halk topluluğunda amaca aykırı tek bir söz söylemez. Tersine amaca uygun ve ancak sessizce çalışmaya söz verdi. Sadık Beyle ilişkisi hakkında verilen bilgilere inanmıyorum. Aslına bakılırsa, aldığımız haberi iyi belgelemeden belirli bir program düzenlemeden çalışmak kuvvetlerin yitimine yol açıyor. Doğru durumu hakkında, bana, verdiğiniz bilgilerde aldığınız abartmalı haberlere kapılmamış olsaydınız, belki ben durumu daha iyi idare eder ve komutayı bırakmak zorunda kalmazdım. Kendi kendine karar verecek insanların, gerçek durumu bilmeleri gereğini siz de kabul buyurursunuz. Bunun için Salâhattin Beyi boşyere ürkütme ve hayır dedirtmekle ne çıkacak. Zaten o kaçmaya hazır. Yerine acaba kim gelecek. Emirlerinizin kısa ve kolay anlaşılır olmasını rica ederim. Salâhaddin Bey hakkındaki telgrafınızı lütfen bir daha okuyunuz. Fırtına ile başlayıp dinginlikle biten bu telgraftan kesin düşüncenizi çıkaramadım. Bununla birlikte birkaç güne kadar Salâhattin Bey Samsundan dönüyor. Kendisile görüşeceğim. Herhalde onu uygun bir şekilde amaç yolunda idare için önlem alıyorum.

2 - Samsuna çıkarılan taburun, buradaki Hintli Müslümanları, değiştirmekle birlikte özellikle Sivasta bulunduğunu sandıkları size gözdağı vermek amacile çıkarıldığını, İngilizlerle görüştüğümde anladım. Beni İstanbulla gitmeye kandırarak için, Kavakta bulunduğum zaman bir İngiliz Binbaşısı geldi. İngilizlere gösterdiğim direnişten yararlanarak ve fakat sizi güçten düşürmek için beni aldırıldıklarını söyledi. Sizin öbür dayanağınız Kâzım Paşa imiş, bundan dolayı Kâzım Paşa, İngilizlerin dayatmalarına yol açacak açık bir neden vermemelidir. Ferit Paşanın işten ayrılmaktayken Kâzım Paşayı sizin görevinize vekil olarak ataması İstanbuldakilerden bir kısmının kötü niyetli olmadığını gösteriyor. Fakat İngilizlerin dayatması karşısında birşey yapamazlar. Kâzım Paşanın vekâlete atanması da Salâhaddin Beyin Sadık Bey hesabına buraya gelmediğine kanıttır.

3 - Benim İstanbulla getirilmem için İngilizlerin resmî yollardan İstanbulla baskı yapmaları çok olasıdır. Çünkü benim ile İngilizler arasında resmî biçimde bir yol var (!) bu baskı artarsa Salâhaddin Beyi zor bir durumda bırakmamak için izimi kaybettireceğim.

4 - Hamit Beyin değiştirilmesi söylentisi daha gerçekleşmedi. O kişinin yerinde bırakılması için gerek Salâhaddin Bey* ve gerekse İngilizler İstanbulla başvurdular. Onun değiştirilmesi girişimi İçişleri Bakanlığı ile kavga etmesindedir. Salâhaddin Beyin yerine, Konyaya Sedat Beyin geldiği de doğru değildir. Hernekadar tüm komutanların değiştirileceğini haber aldığımı o yazıyor ise de, Kâzım Paşanın vekil olarak atanması bunun doğru olmadığını gösteriyor.

* Öteki Salâhaddin Beydir

5- Sivas Kongresi hakkında sadareten doğruca vilâyetlere tebliğ olunan 20 Temmuz 1335 tarihli telgrafnameyi gördünüz mü? Karahisardaki Fırka Kumandanı bu kongreye murahhas intihabı için buralara beyanname neşretmiş. Bu tarzı hareketi muvafık buluyor musunuz? Alman sulhü ve şarttaki sükûnet, vaziyetin inkişafına intizaren, bizim de, ihtiyatkâr bulunmaktığımızı icap ettirmiyor mu? Şahsım hakkında hiçbir endişem olmadığını artık anlamışsınızdır (!) Yalnız, kararsız ve programsız hareketlerle maksadı ihlâl edeceğiz. Ya ihtiyatkâr olalım veyahut hemen işi açığa vuralım. Fakat ikisinden birini yapalım. Sivas Kongresinden hali hazırda bir fayda ümit ediyor musunuz? Bugünkü vaziyete nazaran bu kongrenin Sıvasta ve alenî bir tarzda yapılmasını tehlikeli bulmuyor musunuz? Cenup istikametlerinden Sıvasta gelecek bir darbe bilhassa bu vilâyet ahalisinin kansızlığı sebebiyle Anadolu-yu ikiye ayırır ve pek tehlikeli olur. Bunun için bu vilâyetin, son zamana kadar adeta bitaraf görünmesi pek ziyade haizi ehemmiyettir. Bu kongrenin mutlaka aktine lüzum varsa aldığımız haberlere nazaran, murahasların vürudu mümkünse acaba bunun şartta bir mahalde akti daha muvafık olmaz mı?

6- Sivas ve Amasya şehirleri halkı pek mülevves, kazalarda, köylerde halk bunlara nazaran pek çok iyi. Fimabat ona göre tanzimi mesai edeceğim.

7- İstanbuldan aldığım haberde buradaki Harekâtı Millîyenin hiçbir fırka veyahut bir şahsın amali mahsusasını tatmin maksadile olmayıp sırf selâmet ve istiklâlî millînin temini gâyesine matuf olduğu hakkında, taraflı âlilerinden, bir beyanname neşri suretile İngilizlerin teskini tavsiye olunuyor. Buna lüzum görüldüğü halde, ben bunun taraflı âlilerinden bir beyanname şeklinde değil belki Erzurum Kongresinin mukarreratına ithalen neşri muvafık olacağını zannediyorum.

8- Ajanslar, Meclisi Mebus'an intibatından bahsediyorlar. Bu hususta ne düşünüyorsunuz (Refet).

Üçüncü Kolordu Erkânıharbiye Reisi Zeki

Bu telgrafa verdiğimiz cevabı da aynen zikretmekle iktifa edeceğim.

Şifre Zâbit marifetile keşidesi Aceledir 171 23/7/1335

Sıvasta Üçüncü Kolordu Erkânıharbiye Reisi Zeki Beye

Refet Beyefendiye:

1- Salâhattin Bey hakkındaki telgrafı bir defa daha okumak üzere aradım. Fakat bulunamıyor. Hatırladığıma göre miri mumâileyh hakkında bahsolunan hususat İstanbuldan bildirilmişti. Her alınan haberi, arzu edildiği veçhile tevsih, nadiren müyesser olur. Şark ahvali hakkında aldığımız malûmat, mübalâğadan âri olmakla beraber, bize yanlış bir hatve attırmış değildir, kanaatindeyim. Mukadderatımızda, yalnız şark hadisatının tecelliyatı esasına istinatla iktifa edilmiş değildir. Teşkilâtı millîyeye vüs'at ve uzviyet vermek, kongrelerle amali millîyeyi temessül ettirmek, orduyu teşkilâtı millîyeye müzahir bulundurmak, maksadı millîyenin ziyanına meydan vermemek için kumanda, silâh mesailinde, malûm kat'i kararı vermek hususâtında yapıldığından başka türlü ve daha müteenni davranmak, acaba bugünkü semereyi verebilir miydi? Herhalde vaziyeti hazırca, cümlelerin memnuniyetini mucip derecededir.

2- Kâzım Paşanın vekâlete tayini pek münasip olmuştur. İngilizlerin ısrarını mucip zahiri bir sebep vermemeye çalışıyor. Fakat silâh meselesi ve Trabzona ihraca mümanaat keyfiyetinde müsamahakâr davranamayacağımız aşikârdır. Halbuki bu sebepler İngilizlerin elbette hoşuna gitmiyecektir.

3- İngilizler, benim İstanbulla celbim hususunda fevkalâde ısrar ve hükûmeti son derece taziyik ettiler. Hükûmet ve zâtı şahane ile, makina başında, günlerce devam eden muhaberratta, bu cihet pek aşikâr bildirildi. Bu muhaberat, mülâkatımızda manzuru âlileri olacaktır. Fakat, meslekten istifa edince ısrar hitam buldu. Buna kıyasen zâtı âliniz hakkında da, istifadan sonra büyük ısrar memul etmem. Maahaza aksi takdirdede dahi, izinizi kaybetmekten ise, Salâhattin Beyin müşkül vaziyete girmesini tercih ederim. Burada Halit Bey hakkında, hükûmet ve İngilizler, Kâzım Paşaya çok ısrar ettiler. Kâzım Paşa bir şey yapamayacağını söylemekte ısrar suretile, elyevm Halit Bey, gayriresmî, firkasına sahip bulunuyor.

4- Hamit Bey, son bir telgrafi hepimizden daha seri hareket arzusunu izhar ediyor. Şimdilik tadil olundu.

5 - Sivas Kongresi hakkında başbakanlıktan doğruca illere gönderilen 20 Temmuz 1919 tarihli telgraf emrini gördünüz mü? Karahisardaki Tümen Komutanı bu kongreye delege seçimi için buralara bildiri yaymış. Böyle bir davranışı uygun buluyor musunuz? Alman barışı ve doğudaki dinginlik, durumun gelişmesini bekleyerek, bizim de, tedbirli bulunmaktığımızı gerektirmiyor mu? Kendim için hiçbir kaygım olmadığını artık anlamışsınızdır (!). Yalnız, kararsız ve programsız hareketlerle amacı bozacağız. Ya tedbirli olalım ya da hemen işi açığa vuralım. Fakat ikisinden birini yapalım. Sivas Kongresinden bugün için bir yarar umuyor musunuz? Bugünkü duruma göre bu kongrenin Sıvasta ve açık bir şekilde yapılmasını tehlikeli bulmuyor musunuz?

Güney yönlerden Sıvasta gelecek bir baskın özellikle bu il halkının kansızlığı nedeniyle Anadolu-yu ikiye ayırır ve pek tehlikeli olur. Bunun için bu ilin, son zamana kadar tarafsızmış gibi görünmesi pek çok önemlidir. Bu kongrenin yapılmasına kesin gerek varsa aldığımız haberlere göre, delegelerin gelmeleri olası ise acaba bunun doğuda bir yerde yapılması daha uygun olmaz mı?

6- Sivas ve Amasya şehirleri halkı pek aşşağılık, kazalarda, köylerde halk bunlardan pek çok iyi. Bundan böyle ona göre işleri düzenleyeceğim.

7- İstanbuldan aldığım haberde buradaki ulusal ayaklanmanın hiçbir parti veya bir kişinin özel emellerini yerine getirmek amacına değil sadece ulusal esenlik ve bağımsızlığın sağlanması amacına yönelik olduğu yolunda, sizin tarafınızdan bir bildiri yayılması yolu ile İngilizlerin yatıştırılması öğütleniyor. Buna gerek duyulursa, ben bunun sizin tarafınızdan bir bildiri şeklinde değil belki Erzurum Kongresinin kararları arasına alınarak yayımlanmasını uygun sanıyorum.

8- Ajanslar, Mebuslar Meclisi seçiminden söz ediyorlar. Bu konuda ne düşünüyorsunuz (Refet)

Üçüncü Kolordu Kurmay Başkanı Zeki

Bu telgrafa verdiğimiz karşılığı da olduğu gibi bildirmekle yetineceğim.

Şifre - Subay tarafından çekilecektir. İvedidir 171

23/7/1919

Sıvasta Üçüncü Kolordu Kurmay Başkanı Zeki Beye

Refet Beyefendiye:

1 - Salâhaddin Bey hakkındaki telgrafı bir defa daha okumak üzere aradım. Fakat bulunamıyor. Anımsadığıma göre onunla ilgili olarak söylenenler İstanbuldan bildirilmişti. Her alınan haberi, istenildiği gibi belgelemek, kolay olmaz. Doğudaki durumlar hakkında aldığımız bilgiler, abartmalardan arınmamış olmakla birlikte, bize, yanlış bir adım attırılmış değildir, kanısındayım. Ulusun kaderi ile ilgili işlerde sadece doğudaki olayların gelişmesi temellerine dayanmakla yetinilmiş değildir. Ulusal örgütlenmeye genişlik ve canlılık vermek, kongrelerle ulusal amaçlarımızı uyumlu kılmak, orduyu ulusal örgütlere yardımcı durumda bulundurmak, ulusal amacımızın yitirilmesine meydan vermemek için komuta, silâh işlerinde, bilinen kesin karar vermemekte yapıldığından başka türlü ve daha ölçülü davranma, acaba bugünkü meyveyi verebilir miydi? Herhalde bugünkü durum, herkesi memnun edecek niteliktedir.

2 - Kâzım Paşanın vekil olarak atanması çok yerinde olmuştur. İngilizlerin direktmesine yol açacak bahane vermemeğe çalışıyor. Fakat silâh meselesi ve Trabzona asker çıkarılmasına karşı koymak konusunda hoşgörülü davranamayacağımız açıkça bellidir. Oysa ki bunlar İngilizlerin elbette hoşuna gitmiyecektir.

3 - İngilizler, benim İstanbulla getirilmem konusunda olağanüstü direkttiler ve hükûmete olağan üstü baskı yaptılar. Hükûmet ve padişah ile, makina başında, günlerce süren yazışmalarda, konunun bu yönü açık olarak bildirildi. Bu yazışmalarda yazılanlar görüştüğümüzde size gösterilecektir. Fakat, meslekten ayrılınca direktme son buldu. Buna göre sizin hakkınızda da, görevden ayrıldıktan sonra büyük direktme beklemem. Bununla birlikte aksi takdirde de, izinizi kaybetmekten ise, Salâhaddin Beyin zor duruma düşmesini yeğlerim. Burada Halit Bey hakkında, hükûmet ve İngilizler, Kâzım Paşaya çok direkttiler. Kâzım Paşa bir şey yaplamayacağını söylemekte direterek, bugün Halit Bey, resmî olmadan, tümeni-ne sahip bulunuyor.

4 - Hamit Bey, son bir telgrafıyla hepimizden daha çabuk davranılmasını isteğini belirtiyor. Şimdilik yumuşatıldı.

5- Sivas Kongresi hakkındaki telgrafları henüz görmedim. Filhakika bazı yerlerde müspet ve bazı yerlerde de menfi ifratkârlık görülüyor. Şüphesiz vaziyete göre müsmir harekâta bulunabilecek surette ihlivaikâr hareket taraftarıyım. Umum için bu kat'i ve sarîh program, bugün in'ikada başlıyan Erzurum Kongresi müzakeratından çıkacaktır.

Sivas Kongresinden pek çok fayda beklerim. Bugün değil, Sivas Kongresi ilk mevzu-ubahs olduğu gün dahi her taraftan ve bilhassa cenuptan bir darbe vürudunu ağılebi ihtimal gördüğüm ve bu sebeple müdafaa tedabiri zımmında ricada bulunduğum derhatır buyurulur. Maahaza, Erzurum Kongresinin devamı in'ikadı esnasında, Sivas vürut edecek murahşuların miktarına ve Erzurum Kongresinin yapacağı tesirle hâdis olacak vaziyete göre daha amelî ve emin bir suret dahi düşünülür.

6- Tanzimi mesai hususundaki noktai nazarı biraderleri pek musiptir. Maahaza şehirleri de millî his ve tesir altında tutmaktan hâli kalınmıyacağını ümit ederim.

7- Harekâtı millîyenin gaye ve maksadı, kongre marifetile tamim olunacak beyannamelerle, tasavvur buyurduğunuz veçhile neşrolunacaktır.

8- Meclisi Meb'usan toplanmalıdır. Fakat İstanbulda değil, **Anadoluda**. Bu husus kongrede tezekkür ve bunun üzerine teşebbüs edilecektir. Cümleten gözlerinizden öperiz kardeşim.

Mustafa Kemal

Üçüncü Ordu Müfettişliği Erkâniharbiye Reisi Miralay Kâzım

Efendiler, askerlikten istifamı müteakıp, Erzurum halkının bilâistisna ve Vilâyâtı Şarkîye Müdafaa Hukuku Millîye Cemiyetinin Erzurum şubesinin, hakkımda pek bariz bir surette gösterdikleri itimat ve samimiyetin bende, bıraktığı unutulmaz hatırayı, burada, alenen zikretmeyi bir vecibe addederim.

Cemiyetin Erzurum şubesinden aldığım 10 Temmuz 1335 tarihli tezkerede, "cemiyetin başına geçmemi ve heyeti faale riyasetini kabul etmemi teklif ediyorlar ve beraber çalışmak üzere tayin ve tefrik ettikleri beş zatın isimlerini bildiriyorlardı."

Bu beş zat; Raif Efendi, müteakıt Binbaşı Süleyman Bey, müteakıt Binbaşı Kâzım Bey, Albayrak Gazetesi Müdürü Necati Bey, Dursunbeyzade Cevat Bey idi. Bahsettiğim tezkerede, Rauf Beyin de heyeti faale riyaseti saniyeliğine intihap edildiği bildiriliyordu (Ves. 36).

Bu tarihlerde, Erzurum Şubesi Heyeti İdaresi Reisi Raif Efendi ve aza Hacı Hafız Efendi, Süleyman Bey, Maksut Bey, Mesut Bey, Necati Bey, Ahmet Bey, Kâzım Bey ve Kâtip Cevat Bey idi.

Erzurum şubesi, İstanbuldaki merkezi idare riyasetlerine iysale çalıştıkları bir telgrafla, merkezi umumî namına beyanı rey ve mütalea eylemek salâhiyetinin, bana verildiğinin telgrafla iş'arını da rica ettiler (Ves. 37).

Bundan başka, bizim, Erzurum Kongresine girmemizi teshil için, kongreye Erzurum mümessili olarak intihap edilmiş olan müteakıt Binbaşı Kâzım ve Dursunbeyzade Cevat Beyler mümessillikten istifa ettiler.

Efendiler, malûmu âlileri olduğu veçhile, Erzurum Kongresi 1335 senesi Temmuzunun 23 üncü gününü pek mütevazı bir mektep salonunda in'ikat etti. İlk günü, beni, riyasete intihap ettiler. Kongre heyetini vaziyet ve bir dereceye kadar, noktai nazar hakkında tenvir için vukubulan beyanatımda:

"Tarih ve hadisatım şevkiyle, bilfiil içine düştüğümüz kanlı ve kara tehlikeleri görmeyecek ve bundan müteheyyic olmayacak hiçbir vatanperverin tasavvur edilemeyeceğine, işaret ettim. Mütareke ahkâmına muhalif olarak yapılan tecavüz ve işgallerden bahsettim.

5 - Sivas Kongresi hakkındaki telgrafları daha görmedim. Gerçekten bazı yerlerde olumlu ve bazı yerlerde de olumsuz aşırılıklar görülüyor. Kuşkusuz duruma göre verimli iş görebilecek şekilde tedbirli davranmaktan yanayım. Herkes için bu kesin ve açık program, bugün toplantıya başlıyan Erzurum Kongresi görüşmelerinden çıkacaktır.

Sivas Kongresinden pek çok yarar beklerim. Değil bugün, Sivas Kongresi ilk sözkonusu olduğu gün bile her taraftan ve özellikle güneyden bir baskın gelmesini olasılıkların en kuvvetlisi olarak gördüğümü ve bu nedenle savunma önlemleri için ricada bulunduğumu hatırlarsınız. Bununla birlikte, Erzurum Kongresinin toplantıları sürdüğü sırada, Sivas gelecek delegelerin sayısına ve Erzurum Kongresinin yapacağı etkilerle meydana çıkacak duruma göre daha pratik ve güvenli bir yol da düşünülür.

6 - İşlerin düzenlenmesi konusunda, siz kardeşimin görüşü pek uygundur. Bununla birlikte şehirlileri de ulusal duygu ve etki altında tutmaktan uzak kalınmıyacağını umarım.

7 - Millî harekâtların amaç ve ereği, kongrece yayımlanacak bildirimlerle düşündüğünüz gibi yayılacaktır.

8 - Meb'uslar Meclisi toplanmalıdır. Ama, İstanbulda değil, **Anadoluda**. Bu konu kongrede görüşülecek ve buna göre girişimde bulunulacaktır. Hepimiz gözlerinizden öperiz kardeşim.

Mustafa Kemal

Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı Albay Kâzım

Efendiler, askerlikten ayrıldıktan sonra, Erzurum halkının istisnasız ve Doğu İlleri Ulusal Hakları Savunma Derneğinin Erzurum şubesinin, hakkımda pek açık bir şekilde gösterdikleri güven ve içtenliğin bende, bıraktığı unutulmaz anıyı burada, açıkça belirtmeyi bir borç sayarım.

Derneğin Erzurum şubesinden aldığım 10 Temmuz 1919 tarihli yazıda, "derneğin başına geçmemi ve çalışma kurulu başkanlığını kabul etmemi öneriyorlar ve birlikte çalışmak üzere belirleyip ayırdıkları beş kişinin isimlerini" bildiriyorlardı.

Bu beşi kişi; Raif Efendi, emekli Binbaşı Süleyman Bey, emekli Binbaşı Kâzım Bey, Albayrak Gazetesi Müdürü Necati Bey, Dursunbeyzade Cevat Bey idi. Sözüme ettiğim yazıda, Rauf Beyin de çalışma kurulu ikinci başkanlığına seçildiği bildiriliyordu (Belge 36).

Bu tarihlerde, Erzurum Şubesi Yönetim Kurulu Başkanı Raif Efendi ve üye Hacı Hafız Efendi, Süleyman Bey, Maksut Bey, Mesut Bey, Necati Bey, Ahmet Bey, Kâzım Bey ve Kâtip Cevat Bey idi.

Erzurum şubesi, İstanbuldaki idare merkezi başkanlıklarına ulaştırmaya çalıştıkları bir telgrafla, "genel merkez adına oy kullanıp görüş bildirmek yetkisinin, bana verildiğinin telgrafla bildirilmesini" de rica ettiler (Belge 37).

Bundan başka, bizim, Erzurum Kongresine girmemizi kolaylaştırmak için, kongreye Erzurum temsilcisi olarak seçilmiş olan emekli Binbaşı Kâzım ve Dursunbeyzade Cevat Beyler temsilcilikten çekildiler.

Efendiler, bildiğiniz gibi, Erzurum Kongresi 1919 senesi Temmuzunun 23 üncü günü pek gösterişsiz bir mektep salonunda toplandı. İlk gün, beni, başkanlığa seçtiler. Kongre kurulunu durum ve bir dereceye kadar, görüşlerimiz hakkında aydınlatmak için yapılan konuşmamda:

"Tarih ve olayların sürükleyişile, içine düştüğümüz kanlı ve kara tehlikeleri görmeyecek ve bundan coşup kabarmıyacak hiçbir yurtseverin düşünülmiyeceğine, işaret ettim. Herkese ateşkes anlaşması hükümlerine aykırı olarak yapılan saldırı ve işgallerden söz ettim.

Erzurumluların yarıdamları

Erzurumluların yarıdamları

Erzurum Kongresi

Erzurum Kongresi

Tarihin, bir milletin varlığını ve hakkını hiçbir zaman inkâr edemeyeceğini, binaenaleyh, vatanımız, milletimiz aleyhinde verilen hükümlerin muhakkak mahkûmu iflâs olduğunu söyledim.

Vatan ve milletin mukaddesatını tahlis ve himaye hususunda, son sözü söyleyecek ve bunun hükmünü tatbik ettirecek kuvvetin, bütün vatanda bir elektrik şebekesi haline girmiş olan millî cereyanın, ruhu celâdatı olduğunu ifade ettim.

Kuvvei maneviyenin takviyesine medar olmak üzere de bütün mazlûm milletlerin maksadı millîlerine vâsıl olmak için -içinde bulunduğumuz tarihteki- faaliyetlerine dair mevcut bazı malûmatı hulâsa ettim.

Ve mukadderata hâkim, bir iradei millîyenin, ancak Anadoludan zuhûr edebileceğini tasrih ettim ve iradei millîyeye müstenit bir şûrayı millî tesisini ve kuvvetini iradei millîyeden alacak bir hükûmetin teşkilini, ilk hedefi mesai olarak gösterdim." (Ves. 38).

Efendiler; Erzurum Kongresi 14 gün devam etti. Muhassalâi mesaisi, tespit ettiği nizamname ve bu nizamname muhteviyatını ilân eden beyannamedeki mündericattan ibarettir.

Bu nizamname ve beyanname muhteviyatından, zaman ve muhitin istilzam ettirdiği birtakım tâli ve surî mütaleat ve mülâhazatı zaiide tayyolunarak tetkik olunursa, birtakım esaslı ve şümüllü prensiplere ve kararlara destres oluruz.

Müsaade buyursanız, bu prensiplerin ve kararların bence, daha, o zaman, nelerden ibaret telâkki edilmiş olduğunu işaret edeyim:

1) *Hududu millîye dahilinde bulunan bilcümle aksamı vatan bir küldür. Yekdiğerinden infikâk kabul etmez (Beyanname, madde 6. Nizaname, madde 3 ün tafsilâtı. Nizamname ve beyannamenin birinci maddeleri müteleva ve tetkik buyurulsun).*

2) *Her türlü ecnebî işgal ve müdahalesine karşı ve Osmanlı Hükûmetinin inhilâlî halinde millet müttehiden müdafaa ve mukavemet edecektir (Nizamname, madde 2 ve 3, beyanname, madde 3).*

3) *Vatanın ve istiklâlin muhafaza ve teminine hükûmeti merkeziye muktedir olamadığı takdirde, temini maksat için, bir hükûmeti muvakkate teşekkül edecektir. Bu hükûmet heyeti, millî kongrece intihap olunacaktır. Kongre müna-kit değilse, bu intihabı heyeti temsilîye yapacaktır (Nizaname, madde 4, beyanname, madde 4).*

4) *Kuvayi millîyeyi âmil ve iradei millîyeyi hâkim kılmak esastır (Beyanname, madde 3).*

5) *Anasırı hıristiyanîyeye hakimiyeti siyasîye ve muvazenei içtimayemizi muhil imtiyazat ita olunamaz (Beyanname, madde 4).*

6) *Manda ve himaye kabul olunamaz (Beyanname, madde 7).*

7) *Meclisi millînin derhal içtimainı ve icraatı hükûmetin Meclisin murakbesine vaz'ını temin etmek için çalışılacaktır (Beyanname, madde 8).*

Bu prensipler ve bu kararlar muhtelif şekillerde görülmüşlerse de, asla mahiyeti aslîyelerini değiştirmeksizin, imkânı tatbik bulmuşlardır.

Efendiler, biz, kongrede hulâsa ettiğim bu kararları ve bu prensipleri tespite çalışırken, Sadrazam Ferit Paşa da ajanslarla birtakım beyanat neşrediyordu.

Tarihin, bir milletin varlığını ve hakkını hiçbir zaman yadsıyamıyacağını, bundan dolayı, vatanımız, milletimiz aleyhinde verilen hükümlerin kesinlikle iflâsa mahkûm olduğunu söyledim.

Vatan ve milletin kutsal saydığı şeylerin kurtarılıp korunması konusunda, son sözü söyleyecek ve bunun hükmünü yaptırtacak gücün, bütün vatanda bir elektrik ağı haline girmiş olan ulusal akımın, yiğitlik ruhu olduğunu söyledim.

Moralin yüceltilmesine yardımcı olmak üzere de bütün zulüm görmüş ulusların ulusal amaçlarına ulaşmak için - içinde bulunduğumuz tarihte - yaptıkları işler hakkında eldeki bazı bilgileri özetledim.

Ve ulusun kaderini elinde bulunduran, bir ulusal iradenin, ancak Anadoludan çıkabileceğini belirttim ve ulusal iradeye dayanan bir millet meclisi meydana getirilmesini ve gücünü millet iradesinden alacak bir hükûmetin oluşturulmasını, yapılacak ilk iş olarak gösterdim." (Belge 38).

Efendiler; Erzurum Kongresi 14 gün sürdü. Çalışmalarının sonucu, düzenlediği tüzük ve bu tüzüğün içeriğini herkese duyuran bildiride yazılanlardan oluşur.

Bu tüzük ve bildiride yazılanlardan, zaman ve çevrenin gerektirdiği ikinci dereceden ve biçime ilişkin bir takım fazla görüş ve düşünceler çıkartarak incelenirse, birtakım köklü ve geniş kapsamlı ilke ve kararlar elde edebiliriz.

İzin verirseniz, bu ilke ve kararların bence, daha, o zaman, nelerden ibaret sayıldığını göstereyim:

1) *Ulusal sınırlar içinde bulunan tüm yurt parçaları bir bütündür. Birbirinden ayrılamaz (Bildiri 6, Tüzük, madde 3 ün ayrıntıları. Tüzük ve bildirinin birinci maddeleri okunup incelenisin).*

2) *Ne türden olursa olsun yabancıların işgallerine ve işlerimize karışmalarına karşıyız ve Osmanlı Devleti dağılırsa millet birlik olarak savunacak ve karşı koyacaktır (Tüzük, madde 2 ve 3, bildiri, madde 3).*

3) *Vatanın ve bağımsızlığın sağlanıp korunmasına İstanbul hükûmetinin gücü yetmezse, amaca ulaşmak için, bir geçici hükûmet kurulacaktır. Bu hükûmet kurulu, ulusal kongrece seçilecektir. Kongre toplantı halinde değilse, bu seçimi temsilci kurul yapacaktır (Tüzük, madde 4, bildiri, madde 4).*

4) *Ulusal gücü etken ve ulusal iradeyi egemen kılmak esastır (Bildiri, madde 3).*

5) *Hıristiyan unsurlara siyasî egemenlik ve sosyal dengemizi bozacak ayrıcalıklar verilemez (Bildiri, madde 4).*

6) *Manda ve koruyuculuk kabul olunamaz (Bildiri, madde 7).*

7) *Millî Meclisin* hemen toplanmasını ve hükûmet işlerinin Meclisin denetimi altına alınmasını sağlamak için çalışılacaktır (Bildiri, madde 8).*

Bu ilkeler ve bu kararlar değişik şekillerde yorumlanmışsa da, temel niteliklerini değiştirmeksizin, uygulanma olanağı bulmuşlardır.

Efendiler, biz, kongrede özetlediğim bu kararları ve bu ilkeleri saptamaya çalışırken, Başbakan Ferit Paşa da ajanslarla birtakım bildiriler yayınlıyordu. Bu

* Osmanlı Meb'uslar Meclisi (B.Y.)

Bu beyanata, sadrazamın, milleti jurnali dense sezadır. 23 Temmuz 1335 tarihli ajansla, dünyaya şunu ilân ediyordu: "Anadoluda iğtişaş zuhûr etti. Kanunu Esasiye muhalif olarak Meclisi Meb'usan namı altında içtimaat vukubuluyor. Bu hareketin, memurîni müllûkîye ve askerîye tarafından men'i icap eder."

Buna karşı icap eden tedabir alındı ve Meclisi Meb'usanın içtimaat daveti taleple olundu (Ves. 39).

Ağustosun yedinci günü Kongre içtimaina hitam verirken, Kongre heyetine: "Esaslı mukarrerat itihaz olunduğunu ve cihana milletimizin mevcudiyet ve birliğinin gösterildiğini" söyledim ve "tarih, bu Kongremizi ender ve büyük bir eser olarak kaydedecektir" dedim (Ves. 40).

Sözlerimde isabetsizlik olmadığını, zaman ve hadisatın ispat etmiş olduğuna kaniim, Efendiler.

Erzurum Kongresi, nizamname mucibince bir Heyeti Temsilîye teşkil etmişti.

Cemiyetler Kanununa tevfikân ilmühaber itası zımında, Erzurum vilâyeti makamına verilen 24 Ağustos 1335 tarihli beyannamede, Heyeti Temsilîye azasının isim ve hüviyetleri, şu suretle münderiçti:

Mustafa Kemal	Sabık Üçüncü Ordu Müfettişi, askerlikten müstaifi
Rauf Bey	Bahriye Nazırı Esbaki
Raif Efendi	Sabık Erzurum Meb'usu
İzzet Bey	Sabık Trabzon Meb'usu
Servet Bey	Sabık Trabzon Meb'usu
Şeyh Fevzi Efendi	Erzincanda Nakşî Şeyhi
Bekir Sami Bey	Berut Valii Sabıkı
Sadullah Efendi	Sabık Bitlis Meb'usu
Hacı Musa Bey	Mutki Aşiret Reisi

(Ves. 41)

Efendiler, istitrat kabilinden şunu arz edeyim ki bu zevat hiçbir vakit bir araya gelip birlikte çalışmış değillerdir. Bunlardan İzzet, Servet ve Hacı Musa Beyler ve Sadullah Efendi hiç gelmemişlerdir. Raif ve Şeyh Fevzi Efendiler, Sivas Kongresine iştirak etmişler ve onu müteakıp biri Erzuruma, diğeri Erzincana avdet ederek bir daha iltihak eylememişlerdir. Rauf Bey ve Sivas Kongresinde iltihak eden Bekir Sami Bey İstanbulda Meclisi Meb'usana gidinceye kadar, beraber bulunmuşlardır.

Efendiler, hâtıra olarak küçük bir noktaya da işaret etmek isterim. Benim, bu Erzurum Kongresine aza olarak girip girmemekliğim şayanı teemmül görülmüş olduğu gibi, Kongreye dahil olduktan sonra da, reis olup olmamaklığım üzerinde, izharı tereddüt edenler bulunmuştur. Bu tereddüdü izhar edenlerden bir kısmının müllâhazatını hüsnüniyet ve samimiyetlerine atfetmek caiz olduğu halde diğer bazı kimselerin bu hususta tamamen samimiyetten uzak, bilâkis maksadı mel'anet takip ettiklerine daha o zaman şüphem kalmamıştı. Meselâ, düşman casusu olup her nasılsa Trabzon vilâyeti dahilinde bir yerden kendini Kongreye murahas tayin ettirip gelen Ömer Fevzi Bey ve bunun rüfekası gibi. Bu zatın bilâhare hıyaneti, Trabzonda ve oradan firar ettikten sonra İstanbuldaki ef'al ve harekâtile sübut bulmuştur.

bildirilere, başbakanın, ulusu jurnal etmesi dense yeridir. 23 Temmuz 1919 tarihli ajansla, dünyaya şunu duyuruyordu: "Anadoluda kargaşa çıktı. Anayasa ya aykırı olarak Meb'uslar Meclisi adı altında toplantılar yapılıyor. Bu işlerin, sivil ve asker görevliler tarafından durdurulması gerekir."

Buna karşı gereken önlemler alındı ve Meb'uslar Meclisinin toplantıya çağırılması istendi (Belge 39).

Ağustosun yedinci günü Kongre toplantıya son verirken, Kongre üyelerine:

"Önemli kararlar alındığını ve dünyaya ulusumuzun varlığının ve birliğinin gösterildiğini" söyledim ve "tarih bu Kongremizi çok az rastlanır büyük bir yapıt olarak yazacaktır" dedim (Belge 40).

Sözlerimin yersiz olmadığını, zamanın ve olayların kanıtlamış olduğuna inanıyorum, efendiler.

Erzurum Kongresi, tüzük gereğince bir Temsilci Kurul oluşturmuştu.

Dernekler Kanunu uyarınca verilmesi gerekli dilekçe olarak, Erzurum valiliğine sunulan 24 Ağustos 1919 tarihli bildiriye, Temsilci Kurul üyelerinin isim ve kimlikleri, şöyle yazılmıştı:

Mustafa Kemal	Eski Üçüncü Ordu Müfettişi, askerlikten ayrılmış
Rauf Bey	Eski Denizîşleri Bakanı
Raif Efendi	Eski Erzurum Meb'usu
İzzet Bey	Eski Trabzon Meb'usu
Servet Bey	Eski Trabzon Meb'usu
Şeyh Fevzi Efendi	Erzincanda Nakşî Şeyhi
Bekir Sami Bey	Eski Beyrut Valisi
Sadullah Efendi	Eski Bitlis Meb'usu
Hacı Musa Bey	Mutki Aşiret Başkanı

(Belge 41)

Efendiler, söz arasında şunu söyleyeyim ki bu kişiler hiçbir vakit bir araya gelip birlikte çalışmış değillerdir. Bunlardan İzzet, Servet ve Hacı Musa Beyler ve Sadullah Efendi hiç gelmemişlerdir. Raif ve Şeyh Feyzi Efendiler, Sivas Kongresine katılmışlar ve sonra da biri Erzuruma, öbürü Erzincana dönerek bir daha gelmemişlerdir. Rauf Bey ve Sivas Kongresine katılan Bekir Sami Bey İstanbulda Meb'uslar Meclisine gidinceye kadar, beraber bulunmuşlardır.

Efendiler, amı olarak küçük bir noktaya da değinmek isterim. Benim, bu Erzurum Kongresine üye olarak girip girmemekliğim düşünölmeye değer görölmüş olduğu gibi, Kongreye girdikten sonra da, başkan olup, olmamaklığım üzerinde, kararsızlıkla duraksayanlar bulunmuştur. Bu kararsızlığı gösterenlerden bir kısmının düşüncelerini iyi niyet ve içtenliklerine yormak mümkün olduğu halde diğer bazı kimselerin bu konuda tamamıyla içtenlikten uzak, tersine büyük kötölük amacı güttüklerine daha o zaman kuşku kalmamıştı. Örneğin, düşman casusu olup hernasılsa Trabzon ili dahilinde bir yerden kendini Kongreye delege göstertip gelen Ömer Fevzi Bey ve bunun arkadaşları gibi. Bu kişinin hayinliği, Trabzonda ve oradan kaçtıktan sonra İstanbuldaki tutum ve davranışlarıyla sonradan kesin olarak anlaşılmıştır.

Kongrenin hitamundan iki üç gün evvel diğer bir münakaşa da, mevzu-ubahs olmaya başlamıştı. Bazı samimî arkadaşlarım, benim Heyeti Temsilîye-ye dahil olarak alenî faaliyetimi mahzurlu görüyorlardı. Mütealeları şu noktalarda hulâsa edilebilir: "Millî teşebbüsât ve faaliyetin bütün manasile milletten doğduğunu, hakikaten millî olduğunu göstermek lâzımdır. Bu takdirde teşebbüsât daha kuvvetli olur ve kimsenin suítefsirine ve bilhassa ecnebîlerin menfi düşüncelerine mahal bırakmaz. Fakat tanınmış ve bahusus hükûmeti merkezî-yeye ve makamı hilâfet ve saltanata karşı asi vaziyete düşmüş; noktai hücum teşkil eden benim gibi bir adamın, bütün bu teşebbüsâtı millîyenin başında bulunduğu görülürse, faaliyetin makasudı millîyeye müstenit olmaktan ziyade hususî emeller istihsaline matuf telâkki edilmesine imkân olur. Binaenaleyh, Heyeti Temsilîye, vilâyat ve müstakil sancakların seçeceği zevat olmalıdır. Ancak bu suretle, millî bir kuvvet gösterilebilir."

Bu mütealeatta, ne dereceye kadar isabet olup olmadığını araştıracak değilim. Yalnız benim de, bu mütealeata muhalif olan mütealeatımı; istinat ettirdiğim noktalardan bazısını tadat edeyim: Evvelâ; ben, behemehal kongreye dahil olmalı ve onu idare etmeli idim. Çünkü, zaman geçirmeksizin, iradei millîyenin faaliyete geçirilmesini ve milletin bizzat filen ve müsellâhan itihazi tedabire başlamasını temin zaruretine kani idim. Bu esaslı noktalar, takdir ve tespit ettirebilmek için, Kongrede, tenvir ve irşat ve bizzat idare suretile çalışmamı elzem görüyordum. Nitekim öyle oldu. Erzurum Kongresinin, daha evvel izah ettiğim esasat ve mukerreratını, herhangi bir heyeti temsiliyenin tatbik ettirebileceğine benim emniyetim taallûk etmediğini, itiraf ederim.

Nitekim zaman ve vakayı beni teyit etmiştir. Bundan başka, daha Amasyada iken takarrür ve bütün millete vesaiti mümkün ile tebliğ ettirdiğim Sivas Umumî Kongresinin aktini temin etmek, bütün milleti ve memleketi yalnız bir heyetle temsil etmek, sonra, yalnız vilâyatı şarkıyeyi değil, bilcümle aksamı vatanın aynı dikkat ve hassasiyetle müdafaa ve halâsını temin çarelerini bulmaya çalışmak hususlarını, herhangi bir heyetin temin edebileceğine kani olmadığımı açıkça ifade etmek zaruretindeyim. Çünkü, bende böyle bir kanaat mevcut olsaydı, benim teşebbüs aldığım güne kadar, teşebbüsât ve faaliyette bulunanların netayici mesaisine intizaren istifa etmemek yolunu bulurdum. Hükûmet, padişah ve halifeye karşı isyana lüzum görmezdim. Bilâkis, ben de, bazı ikiyüzlü ve iki cepheliler gibi zahiren pek mutantan ve müdepedep olan, o günün ordu müfettişliğini ve yaveri hazreti şehriyârî sıfatını muhafazada berdevam kalırdım. Gerçi, benim alenen ortaya atılmamda ve bilûmum millî ve askerî harekâtın başına geçmemde şüphesiz mahzur vardı. Fakat o mahzur, ademi muvaffakiyet halinde herkesten evvel ve herkesten ziyade en büyük ikap ve azaba duçar edilmekten başka bir şey olabilir miydi? Halbuki bütün vatanı ve koskoca bir milletin, hayat ve mematı mevzuubahs olurken vatanperverim diyenlerin kendi akıbetlerini düşünmesini mahal var mıdır?

Efendiler, ben, bazı rüfekaca serdolanan mütealeat ve tevehhümata mutavaat gösterseydim; iki noktai nazardan, büyük mahzurlar tevellüt edecekti. Birincisi; mütealeatımda, mukarreratımda ve bütün hüviyetimde isabetsizlik ve zâf olduğunu itiraf etmek ki bu husus, benim vicdanen deruhde ettiğim vazife noktai nazarımdan gayrikabili telâfi bir hata olurdu.

Kongrenin bitiminden iki üç gün önce başka bir tartışma da, söz konusu olmaya başlamıştı. Bazı yakın arkadaşlarım, benim Temsilci Kurula girip açık olarak çalışmamı sakıncalı görüyorlardı. Düşünceleri şu noktalarda özetlenebilir: "Ulusal girişim ve çalışmaların bütün anlamile milletten doğduğunu, gerçekten ulusal olduğunu göstermek gerekir. Böyle olursa girişimler daha kuvvetli olur ve kimsenin yanlış yorumuna ve özellikle yabancıların olumsuz düşüncelerine yer kalmaz. Ama tanınmış ve hele İstanbul hükûmetine ve halifelik ve saltanata karşı baş kaldırmış duruma düşmüş; saldırı hedefi olan benim gibi bir adamın, bütün bu ulusal girişimlerin başında bulunduğu görülürse, çalışmaların ulusal amaca dayanmaktan çok özel amaçlar elde etmeye yönelik sayılması olasıdır. Bundan dolayı, Temsilci Kurul, illerle bağımsız sancakların seçeceği kişiler olmalıdır. Ancak bu yoldan, millî bir güç gösterilebilir."

Bu düşüncelerin, ne dereceye kadar yerinde olup olmadığını araştıracak değilim. Yalnız benim de, bu düşüncelere karşı olan düşüncelerimin; dayanak noktalarından bazılarını sayayım: Herşeyden önce, ben, kongreye mutlaka girmeli ve onu yönetmeli idim. Çünkü, zaman geçirmeksizin, ulusal iradenin işler hale getirilmesini ve milletin kendisinin edimli ve silâhlı olarak önlem almaya başlamasını sağlamanın zorunluluğuna inanıyordum. Bu temel ilkeleri anlatabilmek ve benimsemelerini sağlayabilmek için, Kongrede, aydınlatıcı, doğru yolu gösterici ve yönetici olarak çalışmamı çok gerekli görüyordum. Nitekim öyle oldu. Erzurum kongresinin, daha önce açıkladığım ilke ve kararlarını, herhangi bir temsilci kurulun uygulayabileceğine inanmadığımı, itiraf ederim.

Nitekim zaman ve olaylar beni doğrulamıştır. Bundan başka, daha Amasyada iken kararlaştırılıp bütün millete eldeki araçlarla haber verdiğim Sivas Genel Kongresinin toplanmasını sağlamak, bütün milleti ve memleketi yalnız tek bir kurulla temsil etmek, sonra yalnız doğu illeri değil, vatanın bütün bölümlerinin aynı dikkat ve duyarlılıkla savunma ve kurtarılmasını sağlama yollarını bulmaya çalışmak işlerini, herhangi bir kurulun sağlayabileceğine inanmadığımı açıkça söylemek zorundayım. Çünkü, bende böyle bir kani olsaydı, benim girişimde bulunduğum güne kadar, girişim ve çalışmalar yapmış olanların elde edecekleri sonuçları bekleyerek görevimden ayrılmazdım. Hükûmet, padişah ve halifeye karşı başkaldırmaya gerek duymazdım. Aksine, ben de, bazı ikiyüzlü ve iki yönlüler gibi dış görünüşü pek parlak ve gösterişli olan, o günün ordu müfettişliğini ve padişahın yaveri sanımı korumayı sürdürürdüm. Gerçi, benim açıkça ortaya atılmamda ve tüm ulusun ve askerî işlerin başına geçmemde kuşkusuz sakınca vardı. Ama o sakınca, başarısızlık halinde benim herkesten evvel ve herkesten çok en ağır ceza ve sıkıntıya uğratılmamdan başka bir şey olabilir miydi? Halbuki bütün vatanın ve koskoca bir milletin, ölüm kalımı söz konusu olurken yurtseverim diyenlerin kendi akıbetlerini düşünmelerinin yeri midir?

Efendiler, ben, bazı arkadaşlarca ileri sürülen düşünce ve kuruntulara uysaydım; iki açıdan, büyük sakıncalar doğacaktı. Birincisi; düşüncelerimde, kararlarımda ve bütün kişiliğimde tutarsızlık ve yetersizlik olduğunu itiraf etmek olurdu ki böyle davranış, benim vicdanımla üstlendiğim görev açısından giderilmesi olanak dışı bir yanılığ olurdu.

Efendiler, tarih, gayrikabili itiraz bir surette ispat etmiştir ki, büyük meselelerde muvaffakiyet için kabiliyet ve kudreti lâyetezelzel bir reisin vücudu elzemdir. Bütün ricali devletin naümidî ve aciz içinde... bütün milletin başsız olarak zulmetler içinde kaldığı bir sırada, her vatanperverim diyen bin bir çeşit zatın, bin bir sureti hareket ve içtihat gösterdiği hengâmelerde istişarelerle, birçok hatırlara ve nüfuzlara mahkûmiyet lüzumuna kanaatle, salim ve esaslı ve bilhassa şedit yürümek ve en nihayet çok müşkül olan hedefe vâsil olmak mümkün müdür? Tarihte, bu tarzda mazhariyete nail olmuş bir heyeti içtimaîye irae olunabilir mi? İkincisi Efendiler; millet, memleket, siyaset ve ordu idareleriyle hiçbir alâka ve münasebetleri ve bu hususta liyakatleri görülmemiş ve tecrübe edilmemiş gelişigüzel zevattan, bilfarz Erzincanlı bir Nakşî şeyhi ve Mutkili bir aşiret reisi gibi zavallılardan da teşkili, ihtimalden hariç olmıyan herhangi bir heyeti temsiliyeye, mevzuubahs olan vaziyet ve vazife bırakılabilir midir? Ve bırakıldığı takdirde, memleket ve milleti kurtaracağız, dediğimiz zaman, milleti ve kendimizi iğfal etmiş olmak gibi bir hata irtikâp etmeyecek midik? Bu mahiyette bir heyete, perde arkasından yardım edilebileceği mevzuubahs olsa da, bu tarz, şayanı emniyet telâkki edilebilir midir?

Bu söylediklerimin, o günlerde değilse bile, artık bugün, cihanca, gayrikabili ret hakayikten görüldüğüne asla şüphe yoktur. Maamafih, ben, bu söylediklerimi geçmiş günlere ait bazı hatırat ve vesaik ile de burada teyit etmeyi, nesli atının içtimaî ve siyasî ahlâkıyatı noktai nazarından bir vazife addederim.

Bu dakikaya kadar olduğu gibi bundan sonra da temas edeceğim vakayi münasebetile, bu husus, kendiliğinden tavazzuha başlayacaktır.

*
* *

Efendiler, Erzurum Kongresinin hitamında, Ferit Paşadan sonra Harbiye Nezaretine yeni geldiği anlaşılan bir Nazım Paşa imzasile 15 inci Kolordu Kumandanlığına 30 Temmuz 1335 tarihli şöyle bir emir geldi:

Mustafa Kemal Paşa ile Refet Beyin mukerreratı hükümete muhalif ef'al ve harekâtlardan dolayı hemen derdestlerle Dersaadete izamları Babialice bittensip mahalli memurînine evamiri lâzime verildiğinden Kolorduca ciddî muavenette bulunulması ve neticesinden malûmat itası rica olunur.

Bu emre, Kolordu Kumandanlığı tarafından lâyük olduğu veçhile cevap verildi ve bu cevabı diğer kumandanlara da aynen verdirek nazarı dikkatlerini celbettirdim.

Kongre beyannamesi, dahilde her tarafa ve ecnebî mümessillerine muhtelif vasıtalarla iblâğ olundu. Nizamname de kumandanlara ve sair şayanı itimat olan makamata kısım kısım şifre ile verilerke mahallerince tabî ve teksir ve neşrinin teminine çalışıldı. Bu husus, bittabi, günlerce devam etti. Bu münasebetle, Sivasta Üçüncü Kolordu Kumandanı Salâhattin Beyden, 22 Ağustos 1335 tarihli aldığım bir telgrafnamede, "nizamnamenin, ikinci ve dördüncü maddelerinin intişarını mahzurlu mülâhaza ettiği, bir kere daha tetkiki lüzumu" bildiriliyordu (Ves. 42).

İkinci madde - Müttehidin müdafaa ve mukavemet esasının kabul edildiğine;

Dördüncü madde - İdarei muvakkate teşekkül edebileceğine dair olan maddelerdir.

Efendiler, tarih, yadsınamaz bir şekilde kanıtlamıştır ki, büyük işlerde başarı için yetenek ve gücü sarsılmaz bir başın bulunması çok gereklidir. Bütün devlet ileri gelenlerinin umutsuzluk ve güçsüzlük içinde.....bütün milletin başsız olarak karanlıklar içinde kaldığı bir sırada, her yurtseverim diyen bin bir çeşit insanın, bin bir türden davranış ve düşünce sergilediği kargaşalı zamanlarda danışmalarla, birçok anılara ve etkilere bağlı kalmak gereğine inanmakla, esenlikle, doğru ve özellikle güçlü yürümek ve en sonunda varılması çok zor olan hedefe erişilebilir mi? Tarihte, bu yoldan ereğe varabilmiş bir tek toplum gösterilebilir mi? İkincisi Efendiler; millet, memleket, siyaset ve ordu yönetimile hiçbir ilgi ve ilişkileri ve bu konuda yetenekleri görülmemiş ve denenmemiş gelişigüzel kimselerden, tutun ki Erzincanlı bir Nakşî şeyhi ve Mutkili bir aşiret başkanı gibi zavallılardan da oluşturulması olanak dışı bulunmayan herhangi bir temsilci kurula, sözkonusu olan durum ve görev bırakılabilir miydi? Ve bırakılsa, memleket ve milleti kurtaracağız, dediğimiz zaman, milleti ve kendimizi aldatmış olmak gibi bir günâh işlemiş olmayacak mıydık? Bu nitelikte bir kurula, perde arkasından yardım edilebileceği sözkonusu olsa da, bu yol, güvenilir sayılabilir miydi?

Bu söylediklerimin, o günlerde değilse bile, artık bugün, dünyaca, yadsınamayacak gerçeklerden sayıldığına hiç kuşku yoktur. Bununla beraber, ben, bu söylediklerimi geçmiş günlere ait bazı anı ve belgelerle de burada vurgulamayı, gelecek kuşağın toplumsal ve siyasal ahlâkı açısından bir görev sayarım.

Bu dakikaya kadar olduğu gibi bundan sonra da değineceğim olaylar dolayısıyla, bu nokta, kendiliğinden aydınlanmaya başlayacaktır.

*
* *

Efendiler, Erzurum Kongresinin bitiminde, Ferit Paşadan sonra savaşşileri bakanlığına yeni geldiği anlaşılan bir Nazım Paşa imzasile 15 inci Kolordu Komutanlığına 30 Temmuz 1919 tarihli şöyle bir emir geldi:

Mustafa Kemal Paşa ile Refet Beyin hükümet kararlarına karşı gelmelerinden dolayı hemen yakalanarak İstanbul'a gönderilmeleri hükümetçe uygun bulunarak yerel görevlere gerekli emirler verildiğinden Kolorduca önemli yardımda bulunulması ve sonucundan bilgi verilmesi rica olunur.

Bu emre, Kolordu Komutanlığı tarafından yakışan yanıt verildi ve bu yanıtı öbür komutanlara da olduğu gibi göndererek dikkatlerini çekirttim.

Kongre bildirisi, içeride her tarafa ve yabancı temsilcilerine değişik araçlarla iletildi. Tüzük de komutanlara ve başka güvenilir görevlilere bölüm bölüm şifreli telgrafla verilerke bulundukları yerlerde bastırılıp çoğaltılması ve yayınlanmasının sağlanmasına çalışıldı. Bu iş doğal olarak, günlerce sürdü. Bu iş dolayısıyla, Sivasta Üçüncü Kolordu Komutanı Salâhaddin Beyden, 22 Ağustos 1919 tarihli aldığım bir telgrafda, "tüzüğün, ikinci ve dördüncü maddelerinin yayılmasını sakıncalı gördüğü, bir kere daha incelenmesi gereği" bildiriliyordu (Belge 42).

İkinci madde - Birlik olarak savunma ve direnme ilkesinin kabul edildiğine;

Dördüncü madde - Geçici idare kurulabileceğine değinen maddelerdir.

Biz, Erzurumda, Kongre mukerreratının her tarafça anlaşılmasına ve mütehtiden tatbikatını temin esbabına tevessül ederken, Karakol Cemiyetinin Teşkilâtı Umumîye Nizamnamesi ve Karakol Cemiyeti Vezaifi Umumiye Talimatnamesi diye matbu birtakım evrakın, bütün orduya, kumandan, zabıt, herkese tevzi olunduğundan haberdar edildik.

Bu talimatnameyi okuyan, bana en yakın kumandanlar dahi, bu teşebbüsü şahsıma atfederek birçok şüphe ve tereddütlere düşmüşler. Benim, bir taraftan kongrelerle alenî ve millî müşterek mesaide bulunurken, bir taraftan da esrarengiz ve müthiş bir komite teşkilile işigal etmekte olduğum zehabına düşmüşler. Filhakika, bu teşkilât ve teşebbüsün failleri, ki İstanbulda bulunuyorlarmış, teşebbüslerini benim nam ve hesabıma yapmakta imişler.

Karakol Cemiyetinin Teşkilâtı Umumîye Nizamnamesine göre, merkezi umumî azaları ve adetleri ve mahal ve tarzı içtimaları, sureti intihap ve tavzifleri sureti mutlakada hafî ve mektum tutulur.

Bir de, en ufak ifşaat veya Karakol Cemiyetine hatar ve tehlike ve hatta tehlikeyi dai bir şüphe getiren, derhal idam olunur.

Vezaifi Umumîye Talimatnamesinde de, bir "millî ordudan" bahsolunuyor ve "bu ordunun başkumandanı ve büyük erkânıharbiyesi, ordu ve kolordu ve fırka kumandanları ve erkânıharbiyeleri müntehap ve mansup olup mektum ve hafî tutulur. Bunlar, vazifelerini sureti mahremanede hafiyen ifa ederler" sara-hatî okunur.

Efendiler, derhal kumandanları ikaz ve bu nizamname ve talimatname, ahkâmını asla mevkîi tatbika koymamaları lâzımgeldiğini ve teşebbüsün membanı tahkik etmekte olduğumu bildirdim.

Sivasa, muvasalatımdan sonra, oraya gelen Kara Vasıf Beyden anladım ki, bu işi yapan kendisi ve bazı rüfekaşı imiş.

Her halde, bu tarzı hareket doğru değildi. Herkesi idam ile tehdit ederek meçhul bir merkez, meçhul bir başkumandana, meçhul birtakım kumandanlara itaate mecbur kılmaya kalkışmak, çok hatarnak idi. Filhakika derhal, bütün ordu mensuplarında yekdiğere karşı bir ademi emniyet ve tevahhuş başladı. Meselâ, herhangi bir kolordu kumandanının; benim kumanda etmekte olduğum kolordunun, acaba mektum ve hafî kumandanı kimdir? Bu gizli kumandan, acaba, ne vakit ve nasıl kumandaya vaziyet edecek? ve acaba bana ne muamele yapacak? gibi bihakkın birtakım tevehhümata kapılması müstebat değildi.

Sivasta Kara Vasıf Beye, gizli merkezin, gizli başkumandanın ve gizli büyük erkânıharbiyenin kimler olduğunu sorduğum zaman, hepsi siz ve arkadaşlarınızdır cevabını vermişti. Bu büsbütün istiğrabımı mucip olmuştu. Bu cevap, elbette, makul ve mantıkî olamazdı. Çünkü, bana, asla, böyle bir tertip ve teşkil-den kimse bahsetmiş ve muvafakatimi almış değildi.

Bu cemiyetin bilâhare, hassaten İstanbulda muhafazai unvan ederek idamei faaliyete çalışmış olduğu anlaşıldıktan sonra, teşkilinde ve buna dair bizzarure bize verilmiş olan malûmatta, samimiyet bulunabileceği iddia olunamaz.

İstanbul hükûmetini, teşebbüsâtı millîyeye, mümanaatten zarfınazar ettirmek, muvaffakiyet için sürat ve sühuleti mucip olacağından, mühimdi. Bu mü-lâhaza ile, Ferit Paşanın bittabi hiçbir şeye muvaffak olamayarak, adeta muhak-

Biz, Erzurumda, Kongre kararlarının her tarafça anlaşılmasını ve birlik içinde uygulanmasını sağlamaya çalışırken, "Karakol Cemiyetinin Teşkilâtı Umumiye Nizamnamesi"* ve "Karakol Cemiyeti Vezaifi Umumiye Talimatnamesi"** diye basılı birtakım kâğıtların, bütün orduya, komutanlara, subaylara, herkese dağıtıldığı haber verildi.

Bu yönetmeliği okuyan, bana en yakın komutanlar bile, bu girişimi benim yaptığımı sanarak çok kuşkulunmuş ve kararsız kalmışlar. Benim, bir taraftan kongrelerle açık olarak ortak ulusal çalışmalar yaparken, bir taraftan da gizli ve korkunç bir komite oluşturmakla uğraştığım sanısına kapılmışlar. Gerçi bu işleri ve örgütleri yapanlar da, ki İstanbulda bulunuyorlarmış, girişimlerini benim adıma ve hesabıma yapmakta imişler.

Karakol Cemiyetinin Teşkilâtı Umumiye Tüzüğüne göre, genel merkez üyeleri ve sayıları ve toplantı yer ve usülleri, seçilme ve görevlendirilme yolları kesinlikle saklı ve gizli tutulur.

Bir de, en ufak açığa vurma yapan veya Karakol Derneğine tehlike getirecek ve tehlike olabilecek bir kuşku uyandıran kimse bile, hemen idam olunur.

Genel Görevler Yönetmeliğinde, "bir ulusal ordudan" söz ediliyor ve "bu ordunun başkomutanı ve büyük kurmay kurulu, ordu ve kolordu ve tümen komutanları ve kurmayları seçilmiş ve atanmış olup gizli ve saklı tutulur. Bunlar, görevlerini gizli olarak yaparlar" sözleri açıkça okunur.

Efendiler, derhal komutanları uyardım ve bu tüzük ve yönetmelik hükümlerini hiçbir suretle uygulamaya koymamaları gerektiğini ve bu girişimin kaynağını araştırmakta olduğumu bildirdim.

Sivasa, varışımdan sonra, oraya gelen Kara Vasıf Beyden anladım, bu işi yapan kendisi ve bazı arkadaşları imiş.

Böyle bir davranış, herhalde doğru değildi. Herkesi idam ile korkutarak bilinmeyen bir merkeze, bilinmeyen bir başkomutana, bilinmeyen birtakım komutanların emirlerine uymaya zorunlu tutmaya kalkışmak, çok tehlikeli idi. Gerçekten derhal, orduda bulunan herkesde birbirine karşı bir güvensizlik ve ürkeklik başladı. Örneğin, herhangi bir kolordu komutanının; benim komuta etmekte olduğum kolordunun, acaba gizli ve saklı komutanı kimdir? Bu gizli komutan, acaba ne vakit ve nasıl komutayı ele alacak? ve acaba bana karşı nasıl davranacak? gibi haklı birtakım kuruntulara kapılması olmaz değildi.

Sivasta Kara Vasıf Beye, gizli merkezin, gizli başkomutanın ve gizli büyük kurmay kurulunun kimler olduğunu sorduğum zaman, hepsi siz ve arkadaşlarınızdır cevabını vermişti. Bu büsbütün garibime gitmişti. Bu cevap, elbette, akla ve mantığa uygun olamazdı. Çünkü, bana, hiç mi hiç, böyle bir düzen ve kuruluşan kimse bahsetmiş ve olurumu almış değildi.

Bu derneğin sonradan, özellikle İstanbulda adını koruyarak çalışmalarını sürdürmeye çalışmış olduğu anlaşıldıktan sonra, kuruluşunda ve bunun hakkında zorunlu olarak bize verilmiş olan bilgilerde, içtenlik bulunabileceği ileri sürülemez.

İstanbul hükûmetini, ulusal girişimleri önlemekten vazgeçirmek, başararıyı hızlandırıp kolaylaştıracağından, önemliydi. Bu düşünce ile, Ferit Paşanın doğal olarak hiçbir şey başaramadan, onuru kırılmışçasına

* Karakol Derneği Genel Örgüt Tüzüğü

** Karakol Derneği Genel Görev Yönetmeliği

kar bir surette İstanbul'a avdetinden istifade ederek, kendisine 16 Ağustos 1335 tarihinde bir şifre telgraf yazdım. Bu telgrafta başlıca şu cümleler vardı:

Mösyö Clemenceau'nun zati fahametpenahilerine olan mufassal cevapnameleri, ahiren müteale güzaru çakeranem olduktan sonra Dersaadete nasıl bir hamuleyi ye'sü âlâm ile muavedet buyurdıklarını takdir ediyorum

..... taksim ve imha kanaatini bu kadar bariz ve haysiyetşiken gösteren bir ifade karşısında titremeyecek ferdi hassa tasavvur edemem. Cenabı Hakka binlerce hamdü sena edelim ki milletimiz ruhundaki azmi celâdetle tarihi hayat ve mevcudiyetini ne tevekküle, ne de böyle cellâdâne hükümlere hiçbir zaman kurban etmeyecektir.

Şimdi pek eminim, ki zati fahametpenahileri, bugünkü vaziyeti umumiyeyi ve menafîi sahihai devlet ve milleti üç ay evvelki nazarlarla görmüyorlar.

Dokuz aydanberi iş başına gelen kabinelerin, daima, birbirinden fazla zâfa uğraması ve nihayet maalesef artık meflûç bir menziliye inmesi haysiyeti âliyei millîye karşısında cidden pek hazin oluyor. Muhakkaktır ki vatan ve millet mukadderatı için dahilen ve haricen mesmu ve sahibi kelâm olmak mutlaka idarei millîyeye istinat ile meşruttur.

Hakkı hayat ve istiklâlî için çalışan milletin maksadındaki nezahet ve ciddiyete mukabil hükûmeti merkeziye hasım vaziyet almak cihetini iltizam ediyor. Bu tarzı hareket bittabi mucibi esefî azîmdir. Milleti, hükûmeti merkeziyeye karşı, arzu edilmeyen hareketlere saik olabilecek mahiyettedir. Gayet samimi arzedeğim ki, millet, her türlü iradesini ikaa muktedirdir. Teşebbüsünün önüne geçebilecek hiçbir kuvvet mevcut değildir. Hükûmeti merkeziyenin menfi teşebbüsâtı hiçbir tarafta ve hiçbir kimse tarafından cayı tatbik bulamamaya mahkumdur. Millet, çizdiği program dairesinde, gayet kat'î ve sarîh hatvelerle maksadına yürümektedir. Hükûmeti merkeziyenin şimdiye kadar olan mümaneatkâr teşebbüslerinin hiçbir tarafta hiçbir tesir yapamamakta olmasile hakiki vaziyetin takdir buyurulmuş olacağına şüphe yoktur.

İngilizlerin irae eyledikleri tarihte çarei halâs aramak dahi abestir ve binnetice mucibi husrandır. Maahaza, İngilizler dahi en nihayet kuvvetin millette olduğunu takdir ederek hiçbir istinadı olmıyan ve millet namına hiçbir taahhütte bulunamıyan ve bulunsa bile milleççe muta olamıyacak olan bir heyeti hükûmetle neticeli bir işe girişmek mümkün olamıyacağına kani olmuşlardır.

.....
Bütün temenniler şu merkezdedir ki hükûmet, meşru olan cereyanı millîye karşı mümaneatkârlıktan feragatle Kuvayi Millîyeye istinat ve her türlü teşebbüsünde amali millîyeyi rehber ittihaz eylesin! Bunun için de, mevcudiyet ve iradei millîyeyi temsil edecek olan meclisi meb'usanın en kısa bir zamanda in'ikadını temin eylesin!

Efendiler, Sıvasta in'ikadını temine çalıştığımız Kongreye her taraftan mu-rahhas intihap ettirmek ve onların Sıvasa gelmelerini temin etmek için, daha Amasyada başlamış olan mesai ve muhaberât el'an devam ediyordu. Bütün kumandanlar ve her tarafta birçok erbabı hamiyet fevkalâde sarfı himmet ediyorlardı. Fakat, yine, her tarafta menfi ve aleyhtarane propagandalar ve bilhassa hükûmeti merkeziyenin mâni tedabiri; işi müşkülleştiriyordu.

Bazı yerlerden, hem murahhas intihap etmiyorlar ve hem de kuvvei maneviyeyi kesrecek ve herkesi naümi diye sevkeyliyecek cevaplar veriyorlardı. Meselâ; Yirminci Kolordu Kumandanı namına Erkânıharbiye Reisi Ömer Halis Beyin İstanbuldan alınan malûmatı muhtevi 9 Ağustos 1335 tarihli şifresinde şu maddeler nazarı dikkati calip görüldü:

1- Dersaadet murahhas göndermiyor. Oradaki icraatı tasvip etmekle beraber cür'etkâr bir vaziyete girmeyi arzu etmiyor.

İstanbul'a dönüşünden yararlanarak, kendisine 16 Ağustos 1919 tarihinde bir şifre telgraf yazdım. Bu telgrafta başlıca şu cümleler vardı:

Mösyö Clemenceau'nun yüksek kişiliğinize yanıt olarak verdiği ayrıntılı yazılarını son günlerde okuyunca İstanbul'a nasıl bir umutsuzluk ve üzüntü yükü altında döndüğünüzü anlıyorum.....

.....ülkemizi bölüşmek ve devletimizi ortadan kaldırmak düşüncesini bu kadar açık ve onur kırıcı biçimde gösteren bir yazı karşısında titremeyecek bir tek duygulu insan düşünemem. Allaha binlerce şükürler olsun ki ulusumuz ruhundaki yiğitlik dayancı ile hayat ve varlığının tarihini ne oluruna bırakacak, ne de cellâtlara yakışır yargılara hiçbir zaman kurban etmeyecektir.

Şimdi iyice inanıyorum, yüksek kişiliğiniz, bugünkü genel durumu ve devlet ve milletin gerçek çıkarlarını üç ay önceki gözle görmüyorlar.

Dokuz aydanberi iş başına gelen hükümetlerin, hep, birbirinden daha çok güçsüzlüğe uğraması ve sonunda ne yazık ki felç olmuş bir duruma düşmesi milletin yüksek onuru karşısında gerçekten pek hüznünlü oluyor. Şaşmaz gerçektir ki vatan ve milletin kaderi için içerde ve dışarıda dinlenir ve sözü geçer olmak kuşkusuz millî iradeye dayanmak koşuluna bağlıdır.

Yaşamak hakkı ve bağımsızlığı için çalışan milletin amacındaki temizlik ve içtenliğe karşı İstanbul hükûmeti düşmanca davranmayı yeğliyor. Bu tutum doğal olarak büyük üzüntü doğurur. Ulusu, İstanbul hükûmetine karşı, istenmiyen davranışlara sürükleyebilecek, niteliktedir. Çok içtenlikle söyleyeyim ki, millet, her türlü isteğini yapabilecek güçtedir. Girişimlerinin önüne geçebilecek hiçbir güç yoktur. İstanbul hükûmetinin olumsuz girişimleri hiçbir yerde ve hiçbir kimse tarafından uygulanamayacaktır. Millet, çizdiği program içinde, çok kesin ve belirgin adımlarla amacına doğru yürümektedir. İstanbul hükûmetinin şimdiye kadar olan engelleyici girişimlerinin hiçbir yerde hiçbir etki yapmamakta olması nedeniyle gerçek durumu anlamış olacağımıza kuşku yoktur.

İngilizlerin gösterdikleri doğrultuda kurtuluş yolu aramak da boştur ve yıkımla sonuçlanır. Kaldı ki, İngilizler bile en sonunda kuvvetin millette olduğunu anlayarak hiçbir dayanağı olmıyan ve millet adına hiçbir yüklenimde bulunamıyan ve bulunsa bile milleççe dinlenilmeyecek olan bir hükûmetle sonuçlu bir işe girişilemeyeceğini kavramışlardır.

.....
Bütün dilekler şu noktada toplanmıştır, hükûmet meşru ulusal akıma karşı engelleyicilikten vazgeçerek Ulusal Güçlere dayanmalı ve her türlü girişimlerinde ulusun beklentilerine uymalıdır. Bunun için de, ulusun varlığını ve isteğini temsil edecek olan Meb'uslar Meclisinin en kısa bir zamanda toplanmasını sağlasın!

Efendiler, Sıvasta toplanmasını sağlamaya çalıştığımız Kongreye her taraftan delege seçtirmek ve onların Sıvasa gelmelerini sağlamak için, daha Amasyada başlamış olan çalışma ve yazışmalar hâlâ sürüyordu. Bütün kumandanlar ve her tarafta birçok vatansever olağanüstü çaba gösteriyordu. Fakat, yine, her tarafta olumsuz ve karşı propagandalar ve özellikle İstanbul hükûmetinin engelleyici önlemleri; işi zorlaştırıyordu.

Bazı yerlerden, hem delege seçmiyorlar ve hem de moral bozucu ve herkesi ümitsizliğe sürükleyici karşılıklar veriyorlardı. Örneğin; Yirminci Kolordu Komutanı adına Kurmay Başkanı Ömer Halis Beyin İstanbuldan alınan bilgileri içeren 9 Ağustos 1919 tarihli şifresinde şu maddeler dikkati çeker görüldü:

"1 - İstanbul delege göndermiyor. Oradaki yapılanları onaylamakla birlikte atak bir duruma girmeyi istemiyor.

2- Dersaadetten, murahhas göndermek, imkân haricindedir. Teklif olunan zevat; orada müsmir, muvaffakiyetli iş göreceklerine emin olmadıklarından dolayı, beyhude masarif etmemek ve meşakî seferiyeye maruz kalmamak için hareket etmiyorlar (Malûmdur ki, bazı zevatı hususî mektupla da davet etmiştik.).

Biz, her taraftan murahhas intihap ve izam ettirmek hususunda tesadüf edilen müşkülâtı bertaraf etmeye çalışırken, diğer taraftan, en emin olmak üzere, Kongreye mahalli in'ikat, intihap ettiğimiz, Sıvasta da, bir telâş ve heyecan başladı.

Efendiler, burada bilmünasebe arz edeyim ki, ben Sıvası hakikaten min-küllilvücuh emin addetmiş olmakla beraber, daha Amasyada iken, Sıvasa gelen bütün yollar üzerinde uzaktan ve yakından icap eden tedabir ve tertibatı askeriyeyi aldırma ve muvafık ihtiyat bulmuştum.

Sıvasın heyecanına şu suretle ittula hâsıl oldu. 20 Ağustos günü öğleyin, Sıvas Valisi Reşit Paşa tarafından telgraf başına davet olunduğum zaman Paşanın uzun bir telgrafı veriliyordu. O telgraf budur:

Erzurumda Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Evvelâ tasdiimden dolayı affı âlilerini rica ve afiyeti devletlerini istifşar ederim. Maksadı tasdiimi berveçhiati arz ve izah ediyorum Efendim. Zahiren Fransızlara ait müessesatı te-sellüm etmek, hakikatte buraların ahvali hakkında tetkikatta bulunmak üzere, Cizvit Papazları ile beraber İstanbuldan evvelki gün Sıvasa gelerek makamı vilâyeti ziyaret eden Fransız zabıterine iade-i ziyaret için dün sabah yanlarına gitmişim. Ziyaret ve mü'lâkatın hitamında orada hazır bulunan Fransız Binbaşlılarından Jandarma Müfettişi Mösyö Brunot biraz hususî görüşmek arzusunun izhar ederek bendenizi diğer bir odaya aldı. Söylediği sözleri aynen naklediyorum:

Mustafa Kemal Paşa ile Kongre Heyetinin Sıvasa gelip burada da bir kongre yapacaklarını işittim. Bunu İstanbuldan gelen Fransız zabıterileri söylediler. Sizinle bu kadar samimî görüşüp ve şahsınıza karşı pek ziyade hükmeter beslerken bu meseleyi benden ketmetmenize çok müteessir oldum dedi. Bendeniz de lâzım gelen cevabı vererek kendisini iknaa çalıştımsa da son söz olarak "eğer Mustafa Kemal Paşa Sıvasa gelir ve burada kongre aktine teşebbüs olunursa beş on gün zarfında buraların tahtı işgale alınması mukarrer olduğuna sureti kat'iyede vâkıfım. Sizin şahsınıza karşı beslediğim hissi hürmet icabatı olarak bunu haber veriyorum. İnanmazsanız, emrivaki halini aldığınızda kanaat ederseniz. Olvakit vatanımızın baysi felâketi olanlar meyanına siz de girmiş olursunuz" sözlerini sarfetti. Dahiliye Nezaretinden dün aldığım şifreli telgraf da başka şekilde yazılmakla beraber aynı kanaati verecek zeminde idi. Yeni gelen Fransız zabıterilerinden biri de dün Kolordu Kumandanı ile uzun uzadıya görüşerek Kongre hakkında Kumandan Beyefendinin fikrini anlamaya çalıştığı gibi bu sabah da Mösyö Brunot bendenize gelerek saat alafranga 3 de diğer Fransız zabıterileri beraber kongre hakkında görüşüleceğini ve fakat kendisinin aradaki samimiyete binaen daha evvel ayrıca görüşmek istediğini beyan etti. Bir müddet konuşulduktan sonra netice itibarile şunu da söyledi. "Ben dündenberi bu mesele üzerine pek çok imali fikrettim. Nihayet şuna karar verdim ki eğer Mustafa Kemal Paşa ile Kongre Heyeti Sıvas Kongresinde İtilâf Devletleri aleyhine tahrikatta bulunmazlar ve anlar hakkında mütecevizane lisan kullanmazlarsa Kongrenin in'ikadında hiçbir mahzur yoktur. Bizzat ben General Franchet d'Esprey'e yazar, Mustafa Kemal Paşa hakkındaki tevkif emrini geri aldırır ve Kongrenin in'ikadına muhalefet olunmaması hakkında Dahiliye Nezaretinden size emir veriririm. Fakat şu şartla ki, siz de benden hiçbir hususu ketmetmiyeceksiniz ve samimî dostluğumuzdan dolayı daima yekdiğerimize karşı açık bir lisan kullanacağız. Yalnız Kongrenin tarihi in'ikadını öğrenmek lâzımdır" dedi. Bendeniz de kendisine bu bapta kat'î bir şey bilmediğimi ve öğrendiğimde kendisini haberdar edeceğimi ve aradaki dostluğa binaen hiçbir şeyi ketmeylemiyeceğimi söyledim. Binbaşının işgal meselesinde dünkü kat'iyeti ifadesine rağmen bugünkü mü'lâyemeti sebebinin nazarı âlii dakikedanilerine arz etmeyi ve cibeden ve bu bapta tafsilâtı zevaiten addederim. Ayanen anlaşılıyor ki bunların fikri Kongreyi Sıvasta toplatmaya muvafık görünerek Kongre Heyeti kiramile sizi burada içtima ettir-

2 - İstanbuldan, delege göndermek, olanak dışıdır. Gitmeleri önerilen kişiler; orada verimli, başarılı iş yapacaklarına güvenmediklerinden, boşuna para harcamamak ve yolculuk sıkıntılarıyla karşılaşmamak için yola çıkmıyorlar. (Bilinir ki, bazı kişileri özel mektupla da çağırıştık.)"

Biz, her taraftan delege seçip göndertmek konusunda rastlanılan zorlukları gidermeye çalışırken, öbür taraftan, en güvenilir sayıp, Kongreye toplanma yeri seçtiğimiz, Sıvasta bile, bir telâş ve kaynaşma başladı.

Efendiler, burada, sırası gelmişken belirteyim, ben Sıvası gerçekten her yönden güvenilir saymış olmakla birlikte, daha Amasyada iken, Sıvasa gelen bütün yollar üzerinde uzaktan ve yakından gereken önlemleri aldırma ve askerî düzenlemeleri yaptırmayı da ihtiyatlı davranmak yönünden uygun bulmuştum.

Sıvasın kaynaşması şöylece öğrenildi. 20 Ağustos günü öğleyin, Sıvas Valisi Reşit Paşa tarafından telgraf başına çağırıldığında Paşanın uzun bir telgrafı veriliyordu. O telgraf budur:

Erzurumda Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Önce, rahatsız ettiğim için beni hoşgörmenizi ve sağlığınız hakkında bilgi vermenizi rica ederim. Rahatsız etmekteki amacımı belirtip açıklıyayım Efendim. Dış görünüşe göre Fransızlara ait kurumları teslim almak, gerçekte ise buraların durumları hakkında incelemelerde bulunmak üzere. Cizvit papazları ile birlikte İstanbuldan evvelki gün Sıvasa gelerek valiliğe uğrayan Fransız subaylarına karşılık vermek için dün sabah yanlarına gitmişim. Buluşma ve görüşmelerin sonunda orada bulunan Fransız Binbaşlılarından Jandarma Müfettişi Mösyö Brunot biraz başbaşa görüşmek istediğini belirterek beni başka bir odaya aldı. Söylediği sözleri olduğu gibi aktarıyorum:

Mustafa Kemal Paşa ile Kongre üyelerinin Sıvasa gelip burada da bir kongre yapacaklarını işittim. Bunu İstanbuldan gelen Fransız subayları söylediler. Sizinle bu kadar içtenlikle görüşüp kişiliğinize karşı pek çok hörmet beslerken bu konuyu benden gizlemenize çok üzüldüm dedi. Ben de gerekli gelen karşıtı vererek kendisini inandırmaya çalıştımsa da son söz olarak "eğer Mustafa Kemal Paşa Sıvasa gelir ve burada kongre toplamaya girişirse beş on gün içinde buraların işgal altına alınması kararlaştırılmış olduğunu kesinlikle biliyorum. Şimdi inanzmazsanız, olup bitince inanırsanız. O zaman ülkenizin yıkımına neden olanlar arasına, siz de girmiş olursunuz" sözlerini sarfetti. İçişleri Bakanlığında dün aldığım şifreli telgraf da başka şekilde yazılmakla birlikte aynı kanaati verecek yolda idi. Yeni gelen Fransız subaylarından biri de dün Kolordu Komutanı ile uzun uzadıya görüşerek kongre hakkında Komutan Beyefendinin düşüncelerini öğrenmeye çalıştığı gibi bu sabah da Mösyö Brunot bana gelerek saat alafranga 3 de öbür Fransız subayları ile birlikte kongre hakkında görüşüleceğini ve fakat kendisinin aradaki içtenlik nedeniyle daha evvel ayrıca görüşmek istediğini söyledi. Bir süre konuşulduktan sonra sonuç olarak şunu da söyledi. "Ben dündenberi bu iş üzerinde pek çok düşündüm. Sonunda şuna karar verdim ki eğer Mustafa Kemal Paşa ile Kongre üyeleri Sıvas Kongresinde İtilâf Devletlerine karşı kıskırtmalarda bulunmazlar ve onlar hakkında saldırgan dil kullanmazlarsa Kongrenin toplanmasında hiçbir sakınca yoktur. Bizzat ben kendim General Franchet d'Esprey'e yazar, Mustafa Kemal Paşa hakkındaki tutuklama emrini geri aldırır ve kongrenin toplanmasına karşı çıkmaması hakkında İçişleri Bakanlığında size emir veriririm. Fakat şu şartla ki, siz de benden hiçbir hususu saklamıyacaksınız ve yakın dostluğumuzdan dolayı daima birbirimize karşı açık bir dil kullanacağız. Yalnız kongrenin toplantı tarihini öğrenmek gerekir" dedi. Ben de kendisine bu konuda kesin bir şey bilmediğimi ve öğrendiğimde kendisine haber vereceğimi ve aradaki dostluk nedeniyle hiçbir şeyi saklamıyacağımı söyledim. Binbaşının işgal konusunda dünkü konuşma kesinliğine karşın bugünkü yumuşaklığının nedenini yüksek dikkatinize sunmayı ödev ve bu konuda ayrıntılara girmeyi gereksiz sayarım. Açıkça anlaşılıyor ki bunların düşündükleri kongreyi Sıvasta toplatmayı onaylar görünerek Kongrenin sayın üyelerile sizi burada toplandırmak ve el altından

mek ve el altından tedarikâtta bulunarak cümle ihvanı ele geçirmekten ve aynı zamanda işgal meselesini de emrivaki haline koymaktan ibarettir. Dün akşam Dahiliye Nezaretinden aldığı şifre bir telgraf da başka şekilde yazılmış olmakla beraber hemen aynı zeminde idi. İşte bendeniz her hakikati mektum tutulmak istirhamı Efendimize arz ediyorum. Bundan sonra hatı hareketin tayini size aittir. Entrikalı bir tehlikenin bu kadar mütekarrip ve adeta el ile tutulacak derecede mer'i olduğunu bilip dururken keyfiyetten Zâtu Alilerini haberdar etmemeyi ve binaenaleyh Sıvasta kongre aktinden sarfınazar edilmesini arz etmemeyi vicdanıma sığdıramadım. İşte bunun için Zâtu Devletlerinden ve orada bulunan diğer ihvanı kiramdan pek ziyade rica ederim ki ikinci bir kongrenin behemehal aktine lüzumu kat'i yoksa, vazgeçilsin. Var ise, dört taraftan işgali pek kolay olan Sivasın merkezi içtima olmasından sarfınazarla işgal ihtimali pek bait olan Erzurumda veyahut tensip buyurulursa Erzincanda in'ikadi esbaba tevessül buyurulmasını selâmeti memleket namuna istirham ederim. Kolordu Kumandanı Salâhattin Beyefendi de bu baptaki noktai nazarlarını ayrıca Kâzım Paşa Hazretleri vasıtasile size yazacaklardır. Şimdi yanımda bulunan Sivas Meb'usu sabıki Rasim Bey de Erzurum Meb'usu sabıki Hoca Raif Efendi Hazretlerine bu baptaki malûmat ve mütaleasını havi bir telgraf tevdi edecektir. Bittabi müteleae buyurduktan sonra Hoca Raif Efendi Hazretlerinin ilcadan avdetinde kendilerine lütfen yollarsınız. İşte efendim vaziyet bu merkezdedir. Hamiyeti müsellemenize karşı fazla tasdiden hazer eder ve emri cevabınıza intizar eylerim Efendim. İşte Rasim Beyin telgrafi.

Reşit

Bu telgrafa orada verdiğim cevabı aynen arzedeceğim. Ertesi gün Heyeti Temsilîye namına da, aynı mealde, uzun bir telgrafla teskin ve tatmine çalışıldı (Ves. 43). Ayrıca Kadı Hasbi Efendiye de bilvasıta bir telgraf verildi (Ves. 44). Kolordu kumandanına da icabı gibi yazıldı (Ves. 45). Rasim Beye de müsterih olması için bizzat yazdım (Ves. 46).

Sivas Valisi Reşit Paşa Hazretlerine

20 Ağustos 1335 Saat: 1 sonra

İta buyurduğunuz malûmata ve müteleatı samilerine hassaten arzı teşekkür ederim. Mösyö Brunot ve rüfekasının makamı tehditte vukubulan ifadelerini tamamen blöf olarak telâkki ederim. Sivas Kongresinin in'ikadi yeni bir mesele olmayıp aylarca mukaddem dünyaca malûm olmuş bir teşebbüstür. Gariptir ki İstanbulda bulunan salâhiyyetar Fransız ricali siyasîyesinin de âcizlerine gönderdikleri haberler, Anadolu da millet tarafından vukubulmakta olan teşebbüsün pek muhik ve meşru olduğu ve milletimizin mütelebatı kendilerine sarîh olarak iblâğ edildiği takdirde hüsnü kabul ve tabikını deruhde edeceklerine dair şimdiden tahriiri teminat vermeye hazır oldukları merkezindedir. Mösyö Brunot'nun ikinci mülâkatta tebdili lisan ve kespi müllâyet eylemesi, âcizlerini kazanmak, cihetine matuf olmaktan müstebat değildir. Fransızlar tarafından Binbaşı Brunot'nun dediği gibi beş on günde Sivasın işgali o kadar kolay bir şey değildir. Hatırı devletinizde olsa gerektir ki İngilizler bu husustaki tehdidattan da daha ileri giderek Batumdaki askerlerinin Samsuna ihracına karar verdiler ve hatta mahza bendenizi tehdit için bir tabur dahi çıkardılar. Fakat bu teşebbüse karşı, milletin kavi bir azmü iman ve ateş ile mukabele edeceği hakikati kendilerince tahakkuk ettikten sonra hem kararlarından sarfınazar etmeye ve hem de Samsuna çıkarmış oldukları askerlerle beraber orada bulunan taburu nakletmeye mecbur olmuşlardır. Sivas Kongresinde mevzuubahs olacak hususat, Erzurum Kongresi Beyannamesi muhteviyatından sühuletle istidlâl olunacağına nazaran Kongrede İtilâf Devletleri aleyhinde tahrikâtta bulunmak gibi maksatlar kat'iyen mevcut değildir. Burada şunu da arz edeyim ki bendeniz ne Fransızların ve ne de herhangi bir devleti ecebîyenin sahabetine tenezzül eden şahsiyetlerden değilim. Benim için en büyük noktai sıyanet ve membai şefaât milletimin sinesidir. Kongrenin lüzum ve zaman ve mahalli in'ikadi hakkında müessir olmak, bendenizin şahsî hükmünün pek ziyade fevkinde haizi tesir olan millet kararına taallük eder bir keyfiyettir. Yalnız tahmin buyurulduğu gibi Fransızların, Kongre Heyetinin Sıvasta toplanmasına mürevviç görünerek ve bedehu heyeti ele geçirmeye imkân bulması âcizlerince pek bait tevehhümattandır. Bütün maruzatımı aynen Mösyö Brunot'ya söylemenizde hiçbir mahzur eörmüvorum ve bu münasebelle Mösyö Brunot ve rüfekasına, milletimizin muhafazai hukuk ve müdafai istiklâl için Erzurum Kongresi Beyannamesile bü-

hazırlıklarda bulunarak tüm arkadaşları ele geçirmekten ve aynı zamanda işgal işini de olup bitti haline koymaktan başka bir şey değildir. Dün akşam İçişleri Bakanlığında aldığım bir şifre telgraf da başka şekilde yazılmış olmakla birlikte hemen hemen eş anlamda idi. İşte ben her geçtiği, gizli tutulmak ricasile Efendimize bildiriyorum. Bundan sonra izlenecek yolun belirlenmesi size düşer. Entrikalı bir tehlikenin bu kadar yakın ve adeta el ile tutulacak durumda olduğunu bilip dururken olup bitenden size haber vermemeyi ve bundan dolayı Sıvasta kongre yapmaktan vaz geçilmesini size bildirmemeyi vicdanıma sığdıramadım. İşte bunun için sizden ve orada bulunan diğer değerli arkadaşlardan pek çok rica ederim ki ikinci bir kongrenin ne olursa olsun yapılmasına kesin gerek yoksa, vazgeçilsin. Var ise, dört taraftan işgali pek kolay olan Sivasın toplantı yeri olmasından vazgeçilerek işgal olasılığı pek uzak olan Erzurumda ya da uygun bulunursa Erzincanda toplanması için gereğinin yapılmasına başlanmasını ülke esenliği adına çok rica ederim. Kolordu Komutanı Salâhattin Beyefendi de bu noktadaki görüşünü ayrıca Kâzım Paşa Hazretleri aracılığıyla size yazacaklardır. Şimdi yanımda bulunan eski Sivas Meb'usu Rasim Bey de eski Erzurum Meb'usu Hoca Raif Efendi Hazretlerine bu konudaki bildiklerini ve düşündüklerini içeren bir telgraf verecektir. Doğaldır ki okunduktan sonra Hoca Raif Efendi Hazretlerinin ilcadan dönüşünde kendilerine lütfen yollarsınız. İşte efendim durum bu merkezdedir. Su götürmez yurtseverliğimize karşı sizi fazla rahatsız etmekten çekinir ve yanıtals emrinizi beklerim Efendim. İşte Rasim Beyin telgrafi.

Reşit

Bu telgrafa orada verdiğim karşılığı olduğu gibi bildireceğim. Ertesi gün Temsilci Kurul adına da, eş anlamlı, uzun bir telgraf ile yatıştırılıp ve güvenlendirilmeye çalışıldı (Belge 43). Ayrıca Kadı Hasbi Efendiye de dolaylı yoldan bir telgraf verildi (Belge 44). Kolordu Komutanına da gereği gibi yazıldı (Belge 45). Rasim Beye de gönü rahat etsin diye ben kendim yazdım (Belge 46).

Sivas Valisi Reşit Paşa Hazretlerine

20 Ağustos 1919 Saat: 1 den sonra

Verdiğiniz bilgilere ve yüksek görüşlerinize özellikle teşekkür ederim. Mösyö Brunot ve arkadaşlarının korkutmak için söylediklerini yüzdüyüz kuru sıkı sayarım. Sivas Kongresinin toplanması yeni bir şey olmayıp aylarca önceden dünyaca bilinmiş bir girişimdir. Tuhaftır ki İstanbulda bulunan yetkili Fransız siyaset adamlarının da bana gönderdikleri haberler, Anadolu da ulusca yapılmakta olan girişimlerin pek haklı ve yasal olduğu ve milletimizin istekleri kendilerine açık seçik olarak bildirilirse iyi karşılayacakları ve uygulanmasını üstlenecekleri hakkında şimdiden yazılı güvence vermeye hazır oldukları yolundadır. Mösyö Brunot'nun ikinci görüşmede dilini değiştirip yumuşaması, beni kendilerine kazanmaya yönelik olabilir. Fransızlar tarafından Binbaşı Brunot'nun dediği gibi beş on günde Sivasın işgali o kadar kolay bir şey değildir. Sizin de anımsamanız gerekir ki İngilizler bu konuda korkutmalarında daha ileri giderek Batumdaki askerlerinin Samsuna çıkarılmasına karar verdiler ve hatta özellikle beni korkutmak için bir tabur da çıkardılar. Ancak bu girişime karşı, milletin kuvvetli bir iman ve ateş ile karşılık vereceği geçtiği de kendilerince anlaşılınca, hem kararlarından vazgeçmeye ve hem de Samsuna çıkarmış oldukları askerlerle birlikte orada bulunan taburu da başka yere taşımak zorunda kalmışlardır. Sivas Kongresinde görüşülecek konular, Erzurum Kongresi Bildirisi içeriğinden kolayca anlaşılabilir. Kongrede İtilâf Devletlerine karşı kıskırtmalarda bulunmak gibi amaçlar hiç yoktur. Burada şunu da belirteyim ki ben ne Fransızların ve ne de herhangi bir yabancı devletin yardımına tenezzül edecek kişilerden değilim. Benim için en büyük sığınacak yer ve yardım kaynağı milletimin sinesidir. Kongrenin gerekliliği ve toplanma zaman ve yeri konusunda etki yapmak, benim kişisel kararımın pek çok etkili olan millet kararına bağlı olan bir şeydir. Yalnız düşündüğünüz gibi Fransızların, Kongre üyelerinin Sıvasta toplanmasını ister görünerek sonradan üyeleri ele geçirmeye olanak bulması bence gerçekleşmez çok uzak kuruntulardandır. Bütün yazdıklarımı olduğu gibi Mösyö Brunot'ya söylemenizde hiçbir sakınca görmüyorum ve böylece Mösyö Brunot ve arkadaşlarına, milletimizin haklarını korumak ve bağımsızlığını savunmak için Erzurum Kongresi Bildirisi ile

tün cihana olduğu gibi kendilerinin İstanbuldaki siyasî temsilcilerine de iblâğ eylemiş olduğu mukarreratı esasıyevî tabikle hiçbir suret ve sebeple duçarî tereddüt olmasına imkân bulunmadığı bildirilmiş olur. Mösyö Brunot bilmelidir ki Fransızların Sıvası işgale karar vermeleri kendilerine pek pahalıya mal olabilecek yeni kuvvetlerle ve çok paralarla yeni bir harbe karar vermelerine mütevakkıftır. Böyle bir kararın, Jandarma Binbaşısı Mösyö Brunot ve rüfekaı arasında tezekkür edilse bile, Fransız milletince muta olabileceğine ihtimal verilemez.

Meb'us Rasim Beyin Raif Efendi Hazretlerine olan telgrafnamesini okudum. Korkmaya mahal olmadığının kendilerine lütfen iblâğını rica ederim.

Gerek âcizlerine ita buyurmuş olduğunuz malûmat ve mütaaleatı ve gerek Rasim Beyin telgrafnamesini Heyeti Temsilîyeye aynen takdim edeceğim. Binaenaleyh Sıvas Kongresi hakkındaki karar kat'î ancak Heyeti Temsilîyenin müzakeratı neticesinde taayyün edecektir. Bittabi takarrür edecek suret zâtı samilerine arz olunacaktır. Yalnız bugün için istirhamım, Brunot'nun tehdidatının halka işaasıle kuvvei maneviyenin kesrine mümanaat buyurulmasıdır. İhtiramatı mahsusamın kabulünü ve Salâhattin ve Refet Beyefendilere selâmının tebliğini istirham ederim muhterem Paşa Hazretleri.

Mustafa Kemal

(Verilen cevap üzerine Reşit Paşadan alınan ikinci telgraftır.)

Bendeniz anhyabildiğim kadarını Efendimize arz etmekle vazife vicdaniyemi ifa etmiş oluyorum. İstanbuldaki Fransız ricalinin noktai nazarlarını ve Zâtı Devletlerine karşı olan tahhüllerinin ne dereceye kadar şayanı itimat olduğunu kestirememekte mazurum. Hamiyeti müsellemelerine nazaran vatanın selâmeti mevzuubahs olduğuna göre iyice düşünerek lâzımgelen hattı hareketin tayini, Efendimizle Kongre Heyeti kiramından orada bulunan zevatı muhteremeye aittir. Emirlerinizi ifa edeceğimi arz ile ihtiramatı mahsusamı takdim ederim Efendim.

Reşit

Efendiler, Diyarbakır ve Bitlis havalisinde, efkârı tenvir maksadile, oralar da ordu kumandanı olarak bulunduğum sıralarda kısmen şahsan tanıdığım birtakım rüesaya hususî mektuplar yazdım ve Van, Bayazıt civarlarında bulunan bazı aşair rüesasile de temas ve irtibatlar temin ettim (Ves. 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53).

Nihayet, Efendiler; Ağustos içinde, her taraftan birtakım murrahasların Sıvasa müteveccihen hareket eyledikleri ve kısmen Sıvasa muvasalat etmeye de başladıkları anlaşıldı. Sıvasa muvasalat eden murrahaslar tarafından Sıvasa ne vakit hareket edeceğimiz istifsar olunmaya başlandı.

Artık, Erzurumu terketmek lâzımgeliyordu. Fakat şimdiye kadar verdiğim malûmattan müsteban olmuştur ki, Sıvas Kongresi, şark ve garp vilâyetlerinin ve Trakyanın yani bütün memleketin itihadını temin gayesine matuf idi. Bu sebeple şark vilâyetlerinin, bu kongrede, murrahasları bulunmak icap ederdi. Bu vilâyetlerden, Sıvas Kongresi için murrahaslar intihap ettirmeye kalkışmak gayriamelî bir fikirdi. Erzurum Kongresini akteden murrahasların Sıvasa tahriklerine kalkışmanın da mümkün olamayacağı anlaşılıyordu. Zaten Vilâyatı Şarkıye Müdafaaî Hukuku namına mahallerinden salâhiyet almış olan bu murrahasların daha umumî bir gayeye müteallik salâhiyetleri de yok idi. Aynı noktai nazardan, Erzurum Kongresinin Sıvas Kongresine vilâyatı şarkıye namına bir heyeti murrhasa göndermeye selâhiyeti olamayacağı da meydanda idi.

Yeniden murrhas intihap ettirmeye kalkışmak ne kadar gayriamelî idise, birtakım nazariyat çerçevesi içinde, sıkışıp kalmak dahi o kadar gayriamelî idi.

En basit ve amelî çare, Vilâyatı Şarkıye Müdafaaî Hukuk Cemiyeti, heyeti temsilîyesini Sıvasa götürüp kongreye ithal etmekten ibaret idi.

bütün dünyaya olduğu gibi kendilerinin İstanbuldaki siyasî temsilcilerine de bildirmiş olduğu ana kararları uygulamakta hiçbir şekilde ve hiçbir nedenle duraksama olmasına olanak bulunmadığı öğrenilmiş olur. Mösyö Brunot bilmelidir ki Fransızların Sıvası işgale karar vermeleri kendilerine pek pahalıya mal olabilecek yeni kuvvetlerle ve çok paralarla yeni bir savaşa karar vermelerine bağlıdır. Böyle bir karar, Jandarma Binbaşısı Mösyö Brunot ve arkadaşları arasında görüldüğü bile, buna Fransız milletince uyulabileceğine ihtimal verilemez.

Meb'us Rasim Beyin Raif Efendi Hazretlerine olan telgrafını okudum. Korkmaya yer olmadığının kendilerine lütfen bildirilmesini rica ederim.

Gerek bana vermiş olduğunuz bilgilerle düşünceleri ve gerek Rasim Beyin telgrafını Temsilci Kurula olduğu gibi vereceğim. Bu nedenle Sıvas Kongresi hakkındaki kesin karar ancak Temsilci Kurulun görüşmeleri sonucunda belirecektir. Kararlaştırılacak şekil elbette size bildirilecektir. Yalnız bugün için ricam, Brunot'nun korkutmalarının halka açıklanmasıyla moralin bozulmasını önlemenizdir. Özel saygılarımın kabulünü ve Salâhaddin ve Refet Beyefendilere selâmının bildirilmesini çok rica ederim Sayın Paşa Hazretleri.

Mustafa Kemal

(Verilen karşılık üzerine Reşit Paşadan alınan ikinci telgraftır.)

Ben anhyabildiğim kadarını Efendimize sunmakla vicdani ödevimi yapmış oluyorum. İstanbuldaki Fransız ilerigelenlerinin düşüncelerini ve size karşı olan yüklenimlerinin ne ölçüde güvenilir olduğunu kestiremem. Söz götürmez yurtseverliğiniz açısından vatanın esenliği söz konusu olduğuna göre iyice düşünerek gereken yolun sağlanması, size ve Yüksek Kongre üyelerinden orada bulunan sayın kişilere düşer. Emirlerinizi yapacağımı bildirir özel saygılarımı sunarım Efendim.

Reşit

Efendiler, Diyarbakır ve Bitlis çevresinde, halkı aydınlatmak amacıyla, aralarında ordu komutanı olarak, bulunduğum sıralarda benim bir kısmını tanıdığım ileri gelenlere özel mektuplar yazdım ve Van, Bayazıt yörelerinde bulunan bazı aşiret başkanlarıyla da ilişki ve bağlantı sağladım (Belge 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53).

Daha sonra, Efendiler; Ağustos içinde, her taraftan birtakım delegelerin Sıvasa doğru yola çıktıkları ve bir kısmının Sıvasa varmaya başladıkları anlaşıldı. Sıvasa varan delegeler tarafından Sıvasa ne vakit hareket edeceğimiz sorulmaya başlandı.

Artık, Erzurumdan ayrılmak gerekiyordu. Ama şimdiye kadar verdiğim bilgilerden anlaşılmalıdır ki, Sıvas Kongresi, doğu ve batı illerinin ve Trakyanın yani bütün memleketin birliğini sağlamak amacıyla yönelik idi. Bu nedenle doğu illerinin, bu kongrede, delegeleri bulunmak gerekirdi. Bu illerden, Sıvas Kongresi için delege seçtirmeye kalkışmak pratik olmayan bir düşünceydi. Erzurum Kongresini yapan delegeleri Sıvasa göndermeye kalkışmanın da olanak dışı olduğu anlaşılıyordu. Kaldı ki geldikleri yerlerden doğu illerinin haklarını savunmak için yetki almış olan bu delegelerin daha genel bir amaca ilişkin yetkileri de yok idi. Yine bu görüşle, Erzurum Kongresinin Sıvas Kongresine doğu illeri adına bir delegeler heyeti göndermeye yetkisi olamayacağı da meydanda idi.

Yeniden delege seçtirmeye kalkışmak ne kadar pratik olmayan bir şey idiye de, kuramsal düşünceler çerçevesi içinde, sıkışıp kalmak da o kadar işe yaramazdı.

En kolay ve çıkar yol, Doğu İlleri Hakları Savunma Derneğinin, Temsilci Kurulunu Sıvasa götürüp kongreye sokmaktan başka bir şey değildi.

Erzurumdan ayrılmadan ayrılma gerekliliği

Azadan Mutki aşiret reisinin, Mutki dağlarından çıkmaktan mutevahhiş olduğunu bizzat bilirdim. Siirt Meb'usu Sadullah Bey ortada yok.

Servet ve İzzet Beyler, kongre biter bitmez birer mazeretle Trabzona gitmiş bulunuyorlar.

Erzurumda Rauf Bey ve Raif Efendi var. Raif Efendi de beyanı mazeret ediyor.

Yolumuzda Erzincanda Şeyh Fevzi Efendiyi bulabileceğiz.

Servet ve İzzet Beyleri davet ettim, gelmediler. Raif Efendiye bize refakat etmesi için rica ettik, kabul etti.

Nihayet, Heyeti Temsilîye azası olarak, Erzurumdan üç kişi, Erzincandan bir kişi ve Sivasta bulduğumuz Bekir Sami Beyle beş kişi olduk ve Sivas Kongresini vücuda getiren murahhasların vesikalarını tetkik lüzumu hissolunduğu zaman, ben, orada şöyle bir vesika yazdım ve altını Heyeti Temsilîye mühürledim.

"Heyeti Temsilîyeden:

Mustafa Kemal Paşa

Rauf Bey

Ulemadan Raif Efendi

Şeyh Fevzi Efendi

Bekir Sami Bey

Berveçhibalâ esamisi maruz zevat, Şarkî Anadolu namına Sivas Kongresinde bulunmak üzere Erzurum Kongresince memur edilmiştir.

(Mühür)"

Efendiler, Erzurumu terkettiğimiz tarih 29 Ağustos 1335 dir.

Amasyadan, Erzuruma gelirken, Sivasta küçük bir hikâyeye zemin olan vak'a hatırlarınızdadır. Gariptir ki, Erzurumdan Sivasa giderken de buna mümasil küçük bir vaziyete temas ettik.

Erzincandan garba hareket ettiğimiz günün sabahı, Erzincan Boğazı methaline gelir gelmez, bazı jandarma neferlerinin ve zabitlerinin, heyecanlı ve mütelâşi bir tarzda otomobillerimizi tevkif ettiklerini gördük.

Vaziyeti izah ettiler: "Dersim Kürtleri Boğazı tutmuşlardır. Tehlike var. Geçilemez."

Bir zabıt, merkeze kuvvet gönderilmesini yazmış. O kuvvet gelince, tertibat alacak, hücum edecek, bu eşkıyayı tardedecek ve yolu açacak imiş...

Pek iyi ama, bu eşkıyanın kuvveti nedir, neresini nasıl tutmuş, ne kadar kuvvet ve ne vakit gelecek?!

Bu muammalar halledilinceye kadar, geri, Erzincana dönmek ve kim bilir ne kadar günler beklemek lâzım! Bizim ise, işimiz pek acele idi. Ben, Erzurum ile Sivasta arasındaki mesafeyi mutat zamanda kat'edip muayyen günde, Sivasta bulunamazsam, şurada veya burada şu veya bu sebeple tevahhuş ve tevakkuf ettiğim, Sivasta ve her tarafta şayi olursa panik başlayabilir, işler altüst olabilir.

O halde karar? Tehlikeyi göze alıp yola devam etmek. Başka çaremiz de yok idi. Yalnız ufak bir tertip almayı muvafık buldum.

Üyelerden Mutki aşireti başkanının, Mutki dağlarından çıkmaktan korktuğunu ben kendim bilirdim. Siirt Meb'usu Sadullah Bey ortada yok.

Servet ve İzzet Beyler, kongre biter bitmez birer sudan özürle Trabzona gitmiş bulunuyorlar.

Erzurumda Rauf Bey ve Raif Efendi var. Raif Efendi de özür bildiriyor. Yolumuzda Erzincanda Şeyh Fevzi Efendiyi bulabileceğiz.

Servet ve İzzet Beyleri çağırdım, gelmediler. Raif Efendiye bize katılması için rica ettik, kabul etti.

Sonunda, Temsilci Kurul üyesi olarak, Erzurumdan üç kişi, Erzincandan bir kişi ve Sivasta bulduğumuz Bekir Sami Beyle beş kişi olduk ve Sivas Kongresini oluşturan delegelerin belgelerini incelemek gereği hissolunduğu vakit, ben, orada şöyle bir belge yazdım ve altını Temsilci Kurul mühürleyle mühürledim.

"Temsilci Kuruldan:

Mustafa Kemal Paşa

Rauf Bey

Din bilginlerinden Raif Efendi

Şeyh Fevzi Efendi

Bekir Sami Bey

Yukarıda adları yazılan kişiler, Doğu Anadolu adına Sivas Kongresinde bulunmak üzere Erzurum Kongresince görevlendirilmişlerdir.

(Mühür)"

Efendiler, Erzurumdan ayrıldığımız tarih 29 Ağustos 1919 dur.

Amasyadan, Erzuruma gelirken, Sivasta küçük bir öyküye konu olan olayı hatırlarsınız. Tuhaftır ki, Erzurumdan Sivasa giderken de buna benzer küçük bir duruma rastladık.

Erzincandan batıya doğru yola çıktığımız günün sabahı, Erzincan Boğazı girişine gelir gelmez, bir takım jandarma er ve subaylarının, heyecanlı ve telâşlı bir şekilde otomobillerimizi durdurduklarını gördük.

Durumu açıkladılar: "Dersim Kürtleri Boğazı tutmuşlardır. Tehlike var. Geçilemez."

Bir subay, merkeze kuvvet gönderilmesini yazmış. O kuvvet gelince, önlem alacak, saldıracak, bu eşkıyayı kovacak ve yolu açacakmış...

Peki iyi ama, bu eşkıyanın kuvveti nedir, neresini nasıl tutmuş, ne kadar kuvvet gelecek ve ne vakit gelecek?.

Bu bilmeceler çözümleninceye kadar, geri, Erzincana dönmek ve kim bilir kaç gün beklemek gerek. Bizim ise, işimiz pek ivedi idi. Ben, Erzurum ile Sivasta arasındaki uzaklığı belirli sürede alıp belirtilmiş olan günde, Sivasta bulunamazsam, şurada veya burada şu veya bu nedenle korkup beklediğim, Sivasta ve her tarafta yaygın şekilde duyulursa panik başlayabilir, işler altüst olabilir.

O halde karar? Tehlikeyi göze alıp yola devam etmek. Başka çaremiz de yok idi. Yalnız ufak bir önlem almayı uygun buldum.

Hafif mitralyözlerle mücehhez bulunan, fedekâr arkadaşlarımızdan birkaçını - elyevm bir alay kumandanı olan Osman Bey, ki Tufan Bey namile maruf olmuştur. Bunların başında idi - bir otomobil ile kendi otomobilimize tekaddüm ettirdik. Sağdan soldan gelecek, uzak mesafedeki ateşlere ehemmiyet verilmiyerek otomobiller serî hareketle şose üzerinde ileri yürümeye devam edecekler. Vurulan, ölen olursa, onlarla meşgul olunmayacak.... Tam şose üzerinde ve yakınında, şoseyi kapıyan eşkıyaya temas edilirse, hep otomobillerden atlıyacağız ve bunlara hücum ederek yolu açacağız ve kalanlar tekrar kabili istimal otomobillere binerek serian ileri uzaklaşarak yola devam edecekler...

İşte verilen emir de bu idi...

Bu tertip ve tarzı hareketi, makul ve emniyetli görmiyenler bulunabilir. Gerçi bu tarihlerde Elâziz Valisi Ali Galip Beyin Dersimde dolaştığı ve bazı tesvilât ve tertibata çalıştığı malûm idise de izah edeyim ki, ben, evvelâ, hakikaten Boğazın tutulduğuna kani olmadım. Bunu, hükûmeti merkezîyenin mümaşat-kârı olabileceğini tahmin ettiğim bazı kimseler tarafından, mahza, beni tevakkufa mecbur etmek için tasni edilmiş, bir plan telâkki ettim. Saniyen, Dersim Kürtleri Boğazı tutmuşlarsa, bunların alabilecekleri tertibatın: uzak tepelerden yola atış etmekten ibaret kalması, bence, çok muhtemel idi.

Hulâsa, yürüdük, Boğazı geçtik ve 2 Eylûl 1335 günü Sivasa muvasalat ettik. Ahalinin şehrin çok uzaklarından başlayan büyük ve parlak tezahürat ile karşılandık.

Üçüncü Kolordu Kumandanı olan Selâhattin Bey, Sivasta bulunuyordu. Vali Paşa ile birlikte, Kongreye gelen murahhasların yerleştirilmesinde ve Heyeti Temsilîye için lise binasının ve Kongreye mahsus salonun ihzarında ve her türlü tertibat ahzinde mihmannüvazlığa misal olacak surette fevkalâde çalışmışlardı.

Refet Bey, orada değildi. Nerede bulunduğunu da kimse bilmiyordu. Halbuki, 7 Temmuz 1335 tarihli talimatımız mucibince, kendi muntıkası olan Üçüncü Kolordu muntikasından ayrılmamak lâzım ve bilhassa tam Sivasta Kongre in'ikat edeceği günlerde orada bulunması muvafıktı. Muhabere ile kendisinin Ankarada olduğu anlaşıldı. Ankarada Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşaya "derhal ve behemehal Sivasa gönderilmesini" emrettim. 7 Eylûlde geldi ve Heyeti Temsilîye âzası olarak tarafımdan Kongre Heyetine takdim olundu.

Efendiler, bizden evvel gelmiş olan murahhaslar, muvasalatımıza intizar, aralarında içtimalar yapmışlar ve ihzarî bazı projeler kaleme almışlar.

Muvasalatımızdan sonra da bazı hususî içtimalar ve müzakereler olmuş ve bu defa bazı kararlar da verilmiş. Müsaade ederseniz, çok karakteristik olduğu için, bu noktayı izah edeyim:

Sivas Kongresi, 1335 Eylûlünün 4 üncü perşembe günü zevalden sonra saat ikide açıldı.

Öğleden evvel murahhaslar meyânında bulunan ve ötedenberi "şahsan tanıdığım Hüsrev Sami Bey yanıma gelerek şöyle bir malûmat verdi: Rauf Bey ve sair bazı zevat, Bekir Sami Beyin evinde hususî bir içtima aktetmişler ve beni reis yapmamaya karar vermişler." Arkadaşların, bilhassa Rauf Beyin, böyle bir hareketine asla ihtimal vermedim ve Hüsrev Sami Beye, itiraf edeyim ki, biraz ciddî olarak, böyle manasız sözleri bana isal etmemesini ihtar ettim. Verdiği

Ellerinde hafif makineli tüfekler bulunan, özverili arkadaşlarımızdan birkaçını -bugün bir alay komutanı olan Osman Bey, ki Tufan Bey adıyla tanınır, bunların başında idi- bir otomobil ile kendi otomobilimizin önüne geçirdik. Sağdan soldan gelecek, uzaktan açılmış ateşlere önem verilmiyerek otomobiller hızla şose üzerinde ilerlemeye devam edecekler. Vurulan, ölen olursa, onlarla meşgul olunmayacak. Tam şose üzerinde ve yakınında, şoseyi kapatan eşkıya ile karşılaşılırsa, hep otomobillerden atlıyacağız ve bunlara saldırarak yolu açacağız ve kalanlar yeniden kullanılabilir durumdaki otomobillere binerek hızla ileriye doğru uzaklaşarak yola devam edecekler...

İşte verilen emir de bu idi...

Bu düzenleme ve davranışı, akla yakın ve güvenilir görmiyenler bulunabilir. Her ne kadar bu tarihlerde Elazığ Valisi Ali Galip Beyin Dersimde dolaştığı ve bazı karıştırıcı işler yapıp bu yolda düzenler kurmaya çalıştığı biliniyor idiye de açıklıyayım ki, ben, herşeyden önce, Boğazın gerçekten tutulduğuna inanmadım. Bunu, İstanbul Hükûmetinin yordakçısı olabileceğini tahmin ettiğim bazı kimseler tarafından, salt, beni durmaya zorlamak için uydurulan, bir plân saydım. Bir de, Dersim Kürtleri boğazı tutmuşlarsa, bunların yapabilecekleri işin, uzak tepelerden yola atış etmekten başka bir şey olamayacağını, çok olası görüyordum.

Kıscacası, yürüdük, boğazı geçtik ve 2 Eylûl 1919 günü Sivasa ulaştık. Halkın şehrin çok uzaklarından başlayan büyük ve parlak gösterileri ile karşılandık.

Üçüncü Kolordu Komutanı olan Salâhaddin Bey, Sivasta bulunuyordu. Vali Paşa ile birlikte, Kongreye gelen delegelerin yerleştirilmesinde ve Temsilci Kurul için lise binasının ve Kongre salonunun hazırlanmasında her türlü düzenlemelerin yapılmasında konukseverliğe örnek olacak şekilde olağanüstü çalışmışlardı.

Refet Bey orada değildi. Nerede bulunduğunu da kimse bilmiyordu. Oysa, 7 Temmuz 1919 tarihli direktifimiz uyarınca, kendi bölgesi olan Üçüncü Kolordu bölgesinden ayrılmamak gerekli ve özellikle tam Sivasta Kongre toplanacağı günlerde orada bulunması uygun idi. Yazışmalarla kendisinin Ankarada olduğu anlaşıldı. Ankarada Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşaya "hemen ve kesinlikle Sivasa gönderilmesini" emrettim. 7 Eylûlde geldi ve Temsilci Kurul üyesi olarak tarafımdan Kongre üyelerine tanıtıldı.

Efendiler, bizden evvel gelmiş olan delegeler, varışımızı beklerken, aralarında toplantılar yapmışlar ve bazı hazırlık projeleri kaleme almışlar.

Varışımızdan sonra da bazı özel toplantılar ve görüşmeler olmuş ve bu ke-re bir takım kararlar da verilmiş. İzin verirseniz, çok karakteristik olduğu için, bu noktayı açıklayayım:

Sivas Kongresi, 1919 Eylûlünün 4 üncü perşembe günü öğleden sonra iki-de açıldı.

Öğleden evvel delegeler arasında bulunan ve ötedenberi kendisini tanıdığım Hüsrev Sami Bey yanıma gelerek şöyle bir bilgi verdi: "Rauf Bey ve başka kişiler, Bekir Sami Beyin evinde özel bir toplantı yapmışlar ve beni başkan yapmamaya karar vermişler." Arkadaşların, özellikle Rauf Beyin, böyle bir davranışına hiç ihtimal vermedim ve Hüsrev Sami Beye, açıkça söyleyeyim ki, biraz ağırca olarak, böyle anlamsız sözleri bana ulaştırmamasını ihtar ettim. Ver-

haberini aslı olmak imkânı ve ihtimali bulunmadığını, arkadaşlar arasında, suitefehümâtı mucip sözler sarfının caiz olmadığını da ilâve ettim.

Efendiler, ben, bu Kongrede riyaset meselesine ehemmiyet vermiyordum. Riyasete, belki müsin bir zatın getirilmesi muvafık olacağını düşünüyordum. Bu maksatla bazı arkadaşların da noktâi nazarını istimzaç ettim. "Bu meydana, Kongre salonuna girmezden evvel koridorda Rauf Beye tesadüf ettim. Kimi reis yapalım?" dedim. Rauf Bey, adeta heyecanlı bir sesle, zaten söylemeye hazırlanmış olduğu o anda halinden anlaşılacak bir tavırla ve keskin bir lisanla: "Sen reis olmamalı!" dedi. Derhal Hüsrev Sami Beyin verdiği malûmatın sıhhatine inandım ve bittabi müteessir oldum. Gerçi, Erzurum Kongresinde de benim siyasetimi mahzurlu görenler vardı. Fakat onların ne mahiyette insanlar olduğunu izah etmiştim. Bu defa, en yakın arkadaşlarımın, aynı zihniyeti izhar etmeleri beni düşündürdü. Rauf Bey: "Anladım, Bekir Sami Beyin evinde itti-haz ettiğiniz kararı bana tebliğ ediyorsunuz." dedim ve cevabına intizar etmeden, yanından uzaklaşarak Kongre salonuna girdim.

Kongrenin küşadını müteakıp ilk söz alan bir zatı âlinin, Kongre zaptında aynen mazbut olan şu ifadesini işittik:

" - Efendim, şimdi tabii riyaset meselesi mevzuubahs olacak. Bendeniz riyasetin birer gün veyahut birer hafta devam etmek üzere münavebe ile olmasını ve aza veya temsil edilen vilâyet ve sancak isimlerinin baş harfleri itibarile hurufu heca sırasile ihraz edilmesini teklif ediyorum. "

Efendiler, garip tesadüftür ki, bu teklif sahibinin temsil ettiği vilâyetin ismi elif ile başladığı gibi isminin de ilk harfi elif ile başlıyordu. Ben, sahibi davet sıfatile bir nutuk irad ederek (Ves. 54), Kongreyi açtıktan sonra, muvakkaten, makamı riyasette bulunuyordum.

" - Bu neden icab ediyor, Efendim? " diye sordum.

Sahibi teklif "- Bu suretle işin içine şahsiyet karışmamış olacağı gibi hari-ce karşı da müsavata riayet ettiğimizden hüsnü tesir etmiş olur" dedi.

Efendiler, ben, vatanın, sahibi teklifle beraber, bütün milletin, hepimizin nasıl bir girivei felâket içinde bulunduğumuzu, göz önüne getirerek, çare-i halâs, olduğuna kani bulunduğum teşebbüsâtı, namütenahi müşkülât ve mevanie rağmen, maddî, manevî bütün mevcudiyetimle, hayyizi file çıkarmaya çalışırken, benim, en yakın arkadaşlarım daha dün İstanbuldan gelmiş ve bittabi vaziyetin iç yüzüne gaynvâkıf, hürmet ettiğim ihtiyar bir zat lisanile, bana şahsiyattan bahsediyorlar.

Bu teklifi reye koydum. Ekseriyetle reddettiler ve reis intihabım reyi hafif litreye vazettim. Üç rey müstesna olmak üzere beni reis intihap ettiler.

*
* *

Sivas Kongresinin, ruznamei müzekeratını, Erzurum Kongresinin nizam-name ve beyannamesi muhteviyatı ve bir de bizim Sıvasa muvasalatımızdan evvel gelmiş olan yirmi beş kadar azanın hazırladığı bir muhtıra teşkil edecekti.

İlk küşat günü olan 4 Eylül günü ile beşinci, altıncı günleri, yani üç gün, İttihatçı olmadığımızı teyit için yemin etmek lüzumile ve yemin formülünü hazırlamakla; padişaha arıza yazmakla ve Kongrenin küşadı münasebetile gelen telgraflara cevap vermekle ve bilhassa Kongre, siyasetle iştiğal edecek mi, etmi-

diğini haberini aslı olmak olanak ve olasılığı bulunmadığını, arkadaşlar arasında, yanlış anlamlara yol açacak sözler söylemenin uygun olmadığını da ekledim.

Efendiler, ben, bu Kongrede başkanlık konusuna önem vermiyordum. Başkanlığa, belki yaşlı bir kimsenin getirilmesinin uygun olacağını düşünüyordum. Bu amaçla bazı arkadaşların da ne düşündüklerini sordum. Bu arada, Kongre salonuna girmezden önce koridorda Rauf Beye rastladım. "Kimi başkan yapalım?" dedim. Rauf Bey, sanki sinirli bir sesle, önceden söylemeye hazırlanmış olduğu o andaki durumundan anlaşılacak bir davranışla ve keskin bir dille: "Sen başkan olmamalı!" dedi. Derhal Hüsrev Sami Beyin verdiği bilginin doğruluğuna inandım ve elbette üzüldüm. Her ne kadar, Erzurum Kongresinde de benim başkanlığımı sakıncalı görenler vardı. Fakat onların ne nitelikte insanlar olduğunu açıklamıştım. Bu defa, en yakın arkadaşlarımın, aynı görüşü belirtmeleri beni düşündürdü. Rauf Bey: "Anladım, Bekir Sami Beyin evinde aldığınız kararı bana bildiriyorsunuz." dedim ve karşılık vermesini beklemeden yanından uzaklaşarak Kongre salonuna girdim.

Kongrenin açılışının ardından ilk söz alan bir yüksek kişinin, Kongre tutanağına olduğu gibi geçirmiş olan şu sözlerini işittik.

"Efendim, şimdi doğal olarak başkanlık işi sözkonusu olacak. Ben başkanlığın birer gün ya da birer hafta sürmek üzere değiştirilmesini ve üye veya temsil edilen il ve sancak isimlerinin baş harflerine göre alfabe sırasile yapılmasını öneriyorum. "

Efendiler, tuhaf rastlantıdır ki, bu önerinin sahibinin temsil ettiği ilin adı A (Elif) ile başladığı gibi kendi isminin de ilk harfi A (Elif) idi. Ben, çağrı yapan kimse olarak bir nutuk okuyarak (Belge 54), Kongreyi açtıktan sonra, geçici olarak, başkanlık kürsüsünde bulunuyordum.

" - Bu neden gerekiyor, Efendim? " diye sordum.

Öneri sahibi - "Böylece işin içine senlik benlik karışmamış olacağı gibi dışarıya karşı da, eşitliğe uyduğumuzdan, iyi etki yapmış olur" dedi.

Efendiler, ben, vatanın, öneri sahibisiyle birlikte, bütün milletin, hepimizin nasıl bir felâket çıkmazı içinde bulunduğumuzu, göz önüne getirerek, kurtuluş çaresi, olduğuna inandığım girişimleri, sonsuz zorluklar ve engeller olsa da, nesnel, tinsel tüm varlığımızla, yürütmeye çalışırken benim, en yakın arkadaşlarım daha dün İstanbuldan gelmiş ve doğal olarak durumun iç yüzünü bilmez, saygı duyduğum ihtiyar bir kişi ağızdan, bana, senlikten benlikten söz ediyorlar.

Bu öneriyi oya koydum. Çoğunlukla geri çevirdiler ve başkan seçimini gizli oyla yaptırıldı. Üç oy dışında tüm oylarla beni başkan seçtiler.

*
* *

Sivas Kongresinin, görüşme gündemini, Erzurum Kongresinin tüzük ve bildiri içeriği ve bir de bizim Sıvasa varışımızdan evvel gelmiş olan yirmi beş kadar üyenin hazırladığı bir not oluşturacaktı.

İlk açılış günü olan 4 Eylül günü ile beşinci, altıncı günler, yani üç gün, İttihatçı olmadığımızı sağlama bağlamakla ve and içmek gereğiyle ve andın metnini hazırlamakla; padişaha sunulacak yazıyı kaleme almakla ve Kongrenin açılışı dolayısıyla gelen telgraflara karşılık vermekle ve özellikle Kongre, siyasetle uğraşacak mı, uğraşmıyacak mı konusunu tartışmakla geçti. İçinde bulunulan

Sivas
Kongresi-
nin uğraştı-
ğı işler

yecek mi zeminin münakaşasile geçti. İçinde bulunulan mücadele ve faaliyet, siyasetten başka birşey değil iken bu son zemini münakaşa şayanı hayret değil midir?

Nihayet, Kongrenin dördüncü günü asıl maksada temas ettik ve aynı günde, Erzurum Kongresi Nizamnamesi muhteviyatını müzakere ve hemen intaç ettik. Bunun sebebi Erzurum Kongresi Nizamnamesinde yapılması lâzımgelen tadilâtı zaten ihzar ve icap edenleri tenvir etmiş bulunuyorduk.

Maahaza, yapılan tadilât, bilâhare bazı itirazat ve ihtilâfati ve birçok muhaberat ve münakaşatı mucip olduğu için, bu tadil olunan noktaların mühimlerini işaret edeceğim:

1) Cemiyetin unvanı "Şarkî Anadolu Müdafaa Hukuk Cemiyeti" idi. "Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Cemiyeti" oldu.

2) "Heyeti Temsilîye, Şarkî Anadolunun heyeti umumîyesini temsil eder" kaydı yerine "Heyeti Temsilîye vatanın heyeti umumîyesini temsil eder" dendi. Mevcut azaya da daha altı zat ilâve olundu.

3) "Her türlü işgal ve müdahaleyi, Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine matuf telâkki edeceğimizden müttehiden müdafaa ve mukavemet esası kabul edilmiştir" yerine "Her türlü işgal ve müdahalenin ve bilhassa Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine matuf harekâtın reddi hususlarında müttehiden müdafaa ve mukavemet esası kabul edilmiştir." denildi.

Bu iki cümledeki fark, mana itibarile bittabi pek büyüktür. Birincisinde Düveli İtilâfiyeye karşı hasmane vaziyet ve mukavemet telâffuz olunmuyor. İkincisinde bu cihet sarahat kespediyor.

4) Nizamnamede, dördüncü maddeyi teşkil eden mesele oldukça münakaşayı mucip oldu. Madde şu idi:

"Hükûmeti Osmanîye bir tazyiki düvelî karşısında buraları (yani şark vilâyetlerini) terk ve ihmal etmek ıstırarında bulunduğu anlaşıldığı takdirde alınacak idarî, siyasî, askerî vaziyetlerin tayin ve tespiti" yani idarei muvakkate teşkil etmek meselesi.

Sivas Kongresi Nizamnamesinde bu maddedeki "buraları" yerine "mülkümüzün herhangi bir cüzünü terk ve ihmal etmek..." suretinde şamil ve umumî bir kayıt kondu.

Bundan sonra 8 Eylül içtimasında, bahsettiğim muhtıra temas edildi. Bu muhtırada başlıca Amerika mandası meselesi mevzuubahs ediliyordu.

O günlerde, İstanbuldan gelen bazı zeval, Amerikalı Mister Brown namında bir de gazeteciye Sivas'a getirmişlerdi. Bu mesele hakkında Kongrede cerevan eden müzakerattan bahsetmeden evvel mesele hakkında, heyeti aliyenin kâfi derecede tenevvürüne medar olmak üzere, evvelâ, bu zemine mukaddeme olacak bazı malûmat arz edeyim. Bu malûmatı, Erzurumdan beri başlayan bazı muhaberatdan daha iyi anlaşılacağı için aynen arz edeceğim.

Asayişe müteallik gayet müstaceldir. Amasyadan, 25/26 Temmuz 1335 Erzurumda Üçüncü Kolordu Müfettişliği Erkânıharbiye Riyasetine

1- Mustafa Kemal Paşaya mahsustur: Bugün 25 Temmuz 1335 akşamı Bekir Sami Beyefendi Amasyaya muvasalat ettiler. Kendilerile uzunca müddet teşerrif ettim. Mustafa Kemal Paşaya ve Rauf Beyefendiye arzı ihtiram ederler. Müşarileyh, atideki mütealeasını arz etmekliğimi rica etmiştir.

didişmeler ve uğraşlar, siyasetten başka bir şey değil iken bu son tartışma konusuna şaşılmaz mı?

Sonunda, Kongrenin dördüncü günü asıl amaca değindik ve aynı günde, Erzurum Kongresi Tüzüğü içeriğini görüşerek hemen sonuca bağladık. Bunun nedeni Erzurum Kongresi Tüzüğünde yapılması gereken değişiklikleri önceden hazırlamış ve gerekenleri aydınlatmış bulunmamızdı.

Bununla birlikte, yapılan değişiklik, sonraları birtakım karşı çıkılmalar ve anlaşmazlıklar ve birçok yazışma ve tartışmalara neden olduğu için, değiştirilen bu noktaların önemlilerine değineceğim:

1) Derneğin adı "Doğu Anadolu Hakları Savunma Derneği" idi. "Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği" oldu.

2) "Temsilci Kurul, Doğu Anadolunun tümünü temsil eder" sözleri yerine "Temsilci Kurul vatanın tümünü temsil eder" dendi. Üyelere de altı kişi daha eklendi.

3) "Başkalarının ne türden olursa olsun yurdumuza girmelerini ve işlerimize karışmalarını, Rumluk ve Ermenilik kurma amacına yönelik sayacağımızdan birlik olarak savunma ve direnme ilkesi kabul edilmiştir" yerine "Başkalarının ne türden olursa olsun yurdumuza girmeleri ve işlerimize karışmaları ve özellikle Rumluk ve Ermenilik kurma amacına yönelik davranışların durdurulması konularında elbirliği ile savunma ve direnme ilkesi kabul edilmiştir." denildi.

Bu iki cümledeki fark, anlam bakımından elbette çok büyüktür. Birincisinde İtilâf Devletlerine karşı düşmanca tutum ve direnişlerden söz edilmiyor. İkincisinde bu husus açıklık kazanıyor.

4) Tüzükte, dördüncü maddeyi oluşturan iş oldukça tartışmaya neden oldu. Madde şu idi:

"Osmanlı Hükûmetinin devletlerin bir baskısı karşısında buraları (yani doğu illerini) bırakmak ve gözden çıkarmak zorunda bulunduğu anlaşılırsa alınacak yönetimsel, siyasî, askerî durumların belirlenip saptanması" yani geçici yönetim kurulması işi.

Sivas Kongresi Tüzüğünde bu maddedeki "buraları" yerine "yurdumuzun herhangi bir parçasını bırakmak ve gözden çıkarmak..." şeklinde kapsamlı ve genel sözler kondu.

Bundan sonra 8 Eylül toplantısında, sözünü ettiğim nota değinildi. Bu nota başlıca Amerika mandası* işi konusuyla ilgiliydi.

O günlerde, İstanbuldan gelen bazı kişiler, Amerikalı Mister Brown adında bir de gazeteciye Sivas'a getirmişlerdi. Bu iş hakkında Kongrede yapılan görüşmelerden söz etmeden önce konu hakkında, yüksek kurulunuzun yeter derecede aydınlanmasına yaramak üzere, evvelâ, bu konuya giriş niteliğinde olan bazı bilgiler vereyim. Bu bilgileri, Erzurumdanberi başlıyan bazı yazışmalardan daha iyi anlaşılacağı için bunları olduğu gibi sunacağım.

İçgüvenlikle ilgili / çok ivedidir Amasyadan, 25/26 Temmuz 1919 Erzurum Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanlığına

1 - Mustafa Kemal Paşaya özeldir: Bugün 25 Temmuz 1919 akşamı Bekir Sami Beyefendi Amasyaya vardılar. Kendilerile uzunca süre konuştum. Mustafa Kemal Paşaya ve Rauf Beyefendiye saygılarını sunuyorlar. Kendisi, aşağıdaki düşüncelerini bildirmemi rica etmiştir.

* Manda - mandater = Kendi kendini yönetme yeteneğinden yoksun sayılan bazı milletlerin bir süre Milletler Cemiyeti (Şimdiki Birleşmiş Milletlere benzeyen uluslararası bir örgüt) adına vesayet altına alınması (manda) ve ülke yönetiminin "vasi" (mandater) sıfatıyla, savaştan galip çıkanlardan biri tarafından yönetilmesi (BY)

2- İstiklâl şayanı arzu ve tercihtir. Ancak istiklâli tam talep ettiğimiz halde mülkün menatı müteaddideye taksimi, kat'i ve şüphesizdir. Şu halde iki üç vilâyete münhasır kalacak istiklâle, tamamıyetü mülkiyetimizi temin edecek mandaterlik elbette müreccahtır. Memaliki Osmaniyenin cümlesine şamil meşrutiyetimiz ve hariçe hakkı temsilimiz baki kalmak şartıyla bir müddeti muayyene için Amerika mandaterliğini talep etmeyi milletimiz için en nâfi bir şekli hal kabul ediyorum. Bu bapta Amerika mümessili ile görüştüm. Birkaç şahsın değil, bütün milletin sadasını, Amerikaya duyurmak lâ:umgeldiğini söyledi ve atideki şerait dairesinde Wilson'a, Senatoya ve Amerika Kongresine müracaatta bulunulmasını dermeyan eyledi.

a) Adil bir hükümetin tesisi.

b) Maarifi umumiyenin neşri ve tamimi.

c) Hürriyeti edyan ve mezahibin temini.

d) Muahedatı hafiyenin ilgası.

e) Umum memaliki Osmaniyeyi şamil olmak üzere Amerika hükümetinin mandaterliğimizi kabul eylemesi.

3- Bundan başka Kongremizin intihap edeceği bir heyeti, Amerikaya bir zırlı ile isal etmeyi de mümessil deruhde etmiştir.

4- Bekir Sami Bey daha bir iki gün buralarda kalacağından her gûna emir ve talimatın vasıtai âcizanele tebliğini ve hassaten Sivas Kongresinin ne zaman içtima edeceğini ve kendilerinin yevmi mezkûre kadar nerede intizar eylemesi muvafık olacağını iş'ar buyurulmasını istirham eylemekte olduğu.

Fırka 5 Kafkas Kumandan Vekili Arif Erzurum

Şifre Acele ve zatıdır 196

Amasyada Beşinci Fırka Kumandanlığına

1- Elyevm Amasyada bulunan valii esbak Bekir Sami Beyefendiye mahsustur: Telgrafnamei âlilerinden pek müstefit olduk. Hali in'ikatta bulunan Vilâyati Şarkıye Kongresi hemen her tarafta memleketleri halkınca haizi tesir ve nüfuz ve sahibi kelâm tanınmış zevattan mürekkep bir heyeti muktedire halindedir. Bu Kongrede şimdîye kadar olan müzakeratta devlet ve milletin istiklâli tammı musirren müdafaa olunmaktadır. Binaenaleyh henüz bizce de şurut ve mahiyeti müphem bir Amerika mandaterliğinden Kongreye doğrudan doğruya bahs olunması, pek mahzurlu olacağı cihetle zatı âlilerinin Dersaadetle hali temasta bulunduğu zevat ile olan müzakereye istinaden zirdeki noktaların izahile bizleri serian tenvir buyurmanız hassaten rica ederiz. Bundan evvel de resen Dersaadetten buna dair gelen malûmat meşkûk görüldüğü cihetle aynı esaslar dairesinde istizah kılındığı gibi 21 Temmuz 1335 tarihinde de Sivasta Refet Bey vasıtasile Dersaadetten gelen malûmatta aynı meşkûkiyet bulunduğu cihetle oradan da doğruca şurut ve izahat talep edilmiştir.

a) İstiklâli tam talep edildiği halde mülkün menatı müteaddideye taksimi kat'i ve şüphesizdir buyuruluyor. Bu kanaatin menbai nedir?

b) Tamamıyeti mülkiyeden maksat, mülkün tamamı mi, yoksa hukuku hükümkaranı mıdır?

c) Memaliki Osmaniyenin cümlesine şamil meşrutiyetimiz ve hariçe hakkı temsilimiz baki kalmak şartıyla mandaterlik talebini en nafi bir şekil olarak kabul buyuruyorsunuz. Ancak mümessilini dermeyan ettiğini bildirdiğiniz mevât ile bu şekil birbirine mütenakız görünüyor. Çünkü meşrutiyetimiz baki kalınca hükümet kuvvei teşriyenin itimadına mazhar ve murakebesine tâbi bir heyetten ibaret olur ki artık bu heyetin tesisinde Amerikanın dahlî tesiri olamaz. Şu halde ya meşrutiyet bakidir, âdil bir hükümetin tesisini Amerikadan talebe mahal yoktur veyahut âdil bir hükümetin tesisi Amerikadan talep edilince meşrutiyetin beka-sı lâfızdan ibaret kalır.

d) Maarifi umumiyenin neşri tamiminden maksat nedir? Vehleten hatırımıza gelen, memleketin her tarafında Amerikan mekteplerinin tesisidir. Çünkü daha şimdiden yalnız Sivasta yirmi beş kadar müessese ihdas etmişlerdir ki, yalnız bir tanesinde bin beş yüz kadar Ermeni talebe vardır. Binaenaleyh maarifi Osmanıye ve islâmiyenin neşri tamimi ile bu teşebbüsün sureti imtiyacı nasıl olacaktır.

e) Hürriyeti edyan ve mezahibin temini fıkrası da mühimdir. Patrikhaneler imtiyazatı mevcut iken bunun fark ve manası nedir?

2 - Bağımsızlık istenilmeye ve yeğlenmeye değer. Ancak tam bağımsızlık istersek yurdun birçok bölgelere bölünmesi, kesin ve kuşkusuzdur. Şu halde iki üç il için kalacak bağımsızlığa, vatanın bütünlüğünü sağlayacak başka bir devletin mandası altına girmek elbette yeğlenir. Osmanlı ülkelerinin tümüne yaygın meşrutiyetimiz ve dışarıda temsilimiz hakkı saklı kalmak koşuluyla belirli bir süre için Amerika mandaterliğini istemeyi milletimiz için en yararlı bir hal şekli olarak düşünüyorum. Bu konuda Amerika temsilcisi ile görüştüm. Birkaç kişinin değil, bütün milletin sesini Amerikaya duyurmak gerektiğini söyledi ve aşağıdaki koşullar altında Wilson'a, Senatoya ve Amerika Kongresine başvuruda bulunulmasını ileri sürdü.

a) Adaletli bir hükümetin kurulması.

b) Genel eğitim ve öğretimin yayılması ve genişletilmesi.

c) Din ve mezhep özgürlüğü sağlanması.

d) Gizli andlaşmaların kaldırılması.

e) Tüm Osmanlı ülkelerini kavramak üzere Amerika hükümetinin mandaterliğimizi kabul etmesi.

3 - Bundan başka Kongremizin seçeceği bir heyeti, Amerikaya bir zırlı ile ulaştırma-yı temsilci üstlenmiştir.

4 - Bekir Sami Bey daha bir iki gün buralarda kalacağından her türden emir ve talimatların benim aracılığımla duyurulmasını ve özellikle Sivas Kongresinin ne zaman toplanacağını ve kendilerinin o güne kadar nerede beklemesinin uygun olacağını bildirilmesini dilemekte olduğu.

5. Kafkas Tümeni Komutan Vekili Arif Erzurum

Şifre İvedi ve kişiye özeldir 196

Amasyada Beşinci Tümen Komutanlığına

1 - Şimdi Amasyada bulunan eski valilerden Bekir Sami Beyefendiye özeldir: Telgrafınızdan çok yararlandık. Toplantı halinde bulunan Doğu İleri Kongresi hemen hepsi geldikleri yerlerdeki halkça etkili ve güçlü ve konuşmasını bilir kişilerden oluşan güçlü bir topluluk niteliğindedir. Bu Kongrede şimdîye kadar olan görüşmelerde devlet ve milletin tam bağımsızlığı ısrarla savunulmaktadır. Bu nedenle koşul ve niteliği bizce henüz açıkça bilinmeyen bir Amerika mandaterliğinden Kongreye doğrudan doğruya söz edilmesi, çok sakıncalı olacağından sizin İstanbulda ilişki halinde bulunduğunuz kişilerle olan görüşmeye dayanarak aşağıdaki noktaları açıklayarak bizleri tezelden aydınlatmanızı özellikle rica ederiz. Bundan önce de doğrudan doğruya İstanbuldan benimle ilgili olarak gelen bilgiler kuşku verici görüldüğünden aynı esaslar içinde açıklama istendiği gibi 21 Temmuz 1919 tarihinde de Sivasta Refet Bey aracılığıyla İstanbuldan gelen bilgilerde aynı kuşku vericilik bulunduğu oradan da doğrudan doğruya koşullar sorulmuş ve açıklama istenmiştir.

a) Tam bağımsızlık istendiği takdirde ülkenin birden çok bölgeye bölünmesi kesin ve kuşkusuzdur diyorsunuz. Bu kanının kaynağı nedir?

b) Ülkenin bütünlüğünden maksat, mülkün bölünmezliği mi, yoksa egemenlik hakları mı?

c) Osmanlı ülkelerinin tümüne yaygın meşrutiyetimiz ve dışıda temsil edilme hakkı saklı kalmak koşuluyla mandaterlik istemeyi en yararlı bir hal şekli olarak kabul ediyorsunuz. Ancak temsilcinin ileri sürdüğünü bildirdiğiniz şeyler ile bu şekil çelişmeli görünüyor. Çünkü meşrutiyetimiz saklı kalınca hükümet yasama organının güvenine sahip ve denetimi altında bir kuruldan ibaret olur ki artık bu heyetin oluşturulmasında Amerikanın etkisi olamaz. Şu halde ya meşrutiyet devam edecektir ve adaletli hükümetin oluşturulmasını Amerikadan istemenin anlamı yoktur ve de adaletli bir hükümetin oluşturulması Amerikadan istenince meşrutiyetin saklı bulunduğu lâfızdan ibaret kalır.

d) Genel eğitimi ve öğretimin yayılıp genişletilmesinin anlamı nedir? İlk aklımıza gelen, memleketin her tarafında Amerikan okullarının açılmasıdır. Çünkü daha şimdiden yalnız Sivasta yirmi beş kadar kurum oluşturmuşlardır ki, yalnız bir tanesinde bin beş yüz kadar Ermeni öğrenci vardır. Bu nedenle Osmanlı ve İslâm eğitiminin yayılıp genişletilmesi ile bu girişim nasıl bağdaşacaktır?

e) Din ve mezhep bağımsızlığının sağlanması sözleri de önemlidir. Patrikhanelerin ayrıcalıkları varken bunun fark ve anlamı nedir?

f) Mümessilin beşinci madde olarak bahseyletiği umum memaliki Osmaniyenin hudutları nedir? Yani kablelharp olan hududumuz mudur? Eğer bu tabir içinde Suriye ve Irak dahil ise Anadolu halkının Arabistan namına mandaterlik talebine hak ve salâhiyeti olabilir mi?

g) Hükümeti hazıranın siyaseti nedir? Tevfik Paşa neden Londraya gitti? Amerikalılar gibi İngilizlerin de ayrıca bir mandaterlik takip ettiği görülüyor. Farklar nedir? Hükümet Amerika mandasını nasıl telâkki ediyor? Yani buna mütemayil mi, müstağni mi? Amerikalılar neden Ermenistan mandaterliğini terkettiler. Amerikalılar mandayı almaya ne dereceye kadar mütemayil ve arzukeştir?

2- Sivas Kongresinin in'ikadı Erzurum Kongresinin hitamına muallâktır. Bununla ayrıca iştilal edilmektedir. Zâtı samilerinin buna intizaren ya Tokatta yahut Amasyada bulunmaları muvafıktır. Arzı hümet eyleriz.

**Mustafa Kemal
Amasyadan, 30/7/1335**

Asayişe müteallik ve aceledir 93

Üçüncü Ordu Müfettişliği Erkânharbiye Riyasetine

1- Mustafa Kemal Paşaya mahsustur: Bekir Sami Beyden alınan cevap berveçhiati arz olunur:

a) İstiklâli tam talep edildiği halde mülkün menatıki adideye taksim ve birkaç manda-ya tâbi tutulacağımız Dörtler Meclisince mukarrerdir. Binaenaleyh buna mâni olmak için bir mandayı talep etmek de en muvafık olacağını beyan etmiştir.

b) Yalnız hukuku hükümet mevzuubahs, tamamî mülkümüzün muhafazası esastır.

c) Amerikadan herhangi şekilde bir hükümet talep etmeyeceğiz. Amerikaya âdil bir hükümeti tesis edeceğimizi temin edeceğiz. Kanunu Esasimiz ahkâmî mer'i, hanedanı saltanatın her türlü hukuku hükümraniyesi baki ve mahfuz ve hariçte heyeti temsilîyemiz kemakân mevcut olmak şartları ile Amerika hükümetinin esbabı saadet ve inkişafımıza muzahir olmasını talep edeceğiz. İstiyeceğimiz mandaterlik bu şekildedir.

d) Maarifi umumiyenin neşri tamiminden maksat Amerika mekteplerinin köylerimize kadar girmesine müsaade değil, maarifi millîye ve islâmîyemizi neşri tamime sarfi ihtimam edeceğimize kendilerini temin ile beraber muzaheretlerini taleptir. Mandaterliği Amerika misyonerlerine değil, Amerika hükümetine tevdi etmek istiyoruz.

e) Hürriyeti edyan ve mezahip esasen ahkâmî dîniye ve islâmîyemiz muktezasındandır. Amerika efkârı umumiyesi bu hakikate vâkıf olmadıkları için kendilerine bu teminatı vermek istiyoruz ve mümessilin bahsettiği hudut kablelharp mevcut olan hududumuzdur. Suriye ve aksama saire hakkında bizim mandaterlik talebine selâhiyetimiz olup olmaması Kongrece halledilecek bir meseledir. Esasen Suriye ve Irakta Amerika heyetleri arayı umumiyeye müracaat ettiler. Suriye ve Filistin de müstakil bir Arap hükümeti tesisini talep ile beraber Amerika mandaterliğini diğerlerine tercih eylediklerini izhar ettiler.

f) Hükümeti hazırta henüz teşekkül ettiğinden siyaseti meçhuldur. Ancak evvelki hükümetlerin siyasetleri aciz ve Kuveyi İtilâfiyenin herbir emrine mümaşat idi. Tevfik Paşa Londraya gitmiyerek Ferit Paşa ile avdet etmiştir. Amerika, Ermenistan hükümeti taayyin etmeden, dolaşan heyetlerinin raporlarına nazaran, büyük bir Ermenistan teşekkülüne maddeten imkân mevcut olmadığı merkezindedir. Mandaterlik hakkında muvafık bir arıza posta ile takdim olunmak üzere.

g) Şimdilik tarafımızdan vaki olacak tebligata intizaren Tokatta bulunacağım. Amasya ve Tokatta ve kazalarda icap eden tebligat icra, iyi neticeler vereceğini ümit etmekteyim. Cümleliğe ihtiramatımı takdim ederim Efendim.

**Fırka 5 Kumandanı Arif
Erzurum, 1 Ağustos 1335**

Şifre Zata mahsustur

Amasyada Beşinci Fırka Kumandanlığına

Bu telgrafın hemen Bekir Sami Beyefendiye isali ve cevabının müstacelen alınması rica olunur:

Bekir Sami Beyefendiyedir.

f) Temsilcinin beşinci madde olarak sözünü ettiği tüm Osmanlı beldelerinin sınırları nedir? Yani savaştan önceki sınırlarımız mıdır? Eğer bu deyimine içinde Suriye ve Irak da giriyorsa Anadolu halkının Arabistan adına mandaterlik istemeye hak ve yetkisi olabilir mi?

g) Bugünkü hükümetin politikası nedir? Tevfik Paşa neden Londraya gitti? Amerikalılar gibi İngilizlerin de ayrıca bir mandaterlik arından koştuğu görülüyor. Ayrımlar nedir? Hükümet Amerika mandasına ne gözle bakıyor? Yani buna yatkın mı, çekingen mi? Amerikalılar neden Ermenistan mandaterliğini bıraktılar? Amerikalılar mandayı almaya ne dereceye kadar yatkın ve isteklidir?

2 - Sivas Kongresinin toplanması Erzurum Kongresinin son bulmasına bağlıdır. Bunu sağlamaya ayrıca çalışılmaktadır. Sizin bunu bekleyip ya Tokatta ya da Amasyada bulunmanız uygundur. Saygılar sunarız.

**Mustafa Kemal
Amasyadan, 30/7/1919**

İçgüvenlikle ilgili ve ivedidir 93

Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanlığına

1 - Mustafa Kemal Paşaya özeldir: Bekir Sami Beyden alınan karşılık aşağıda sunulmuştur.

a) Tam bağımsızlık istenirse mülkün birçok bölgelere bölüneceği, birkaç manda altına alınacağımız Dörtler Toplantısında kararlaştırılmıştır. Bu nedenle bunu önlemek için bir tek devletin mandasını istemenin de en uygun olacağını söylemiştir.

b) Ancak, hükümet etme hakları söz konusu olup ülkenin bütünlüğü temel ilkedir.

c) Amerikadan herhangi şekilde bir hükümet istemeyeceğiz. Amerikaya adaletli bir hükümeti kuracağımız hakkında inandırıcı söz vereceğiz. Anayasamız hükümleri yürürlükte olmak, padişah soyunun her türden egemenlik hakları saklı kalmak ve dışda temsilcilerimiz eskisi gibi bulunmak koşullarıyla Amerika hükümetinin mutluluğumuza ve gelişmemize yardımcı olmasını isteyeceğiz. İstiyeceğimiz mandaterlik bu biçimdedir.

d) Genel eğitim-öğretimin yayılıp genişletilmesinden amaç Amerika okullarının köylerimize kadar girmesine izin vermek değil, millî ve islâmî eğitimimizi ve öğretimimizi yapıp geliştirmeye dikkat edeceğimize onları güvencilemekle birlikte yardımlarını istemektir. Mandaterliği Amerika misyonerlerine değil, Amerika hükümetine vermek istiyoruz.

e) Dinlerin ve mezheplerin bağımsızlığı aslında dinsel ve islâmî kurallar gereğidir. Amerika kamuoyu bu gerçeği bilmediği için kendilerine bu güvenceyi vermek istiyoruz ve temsilcinin söz ettiği sınırlar savaştan evvelki sınırlarımızdır. Suriye ve diğer kısımlar bakımından bizim mandaterlik istemeye yetkimiz olup olmaması Kongrece çözümlenecek bir sorundur. Daha önce Suriye ve Irakta Amerika heyetleri kamu oyuna başvurduklar. Suriye ve Filistin de bağımsız bir Arap hükümeti kurulmasını istemekle birlikte Amerika mandaterliğini başkalarının mandaterliğine yeğlediklerini belirttiler.

f) Şimdiki hükümet yeni kurulduğundan politikası bilinmiyor. Ancak evvelki hükümetlerin politikaları güçsüzlük ve İtilâf Kuvvetlerinin her emrine boyun eğmek idi. Tevfik Paşa Londraya gitmiyerek Ferit Paşa ile geri dönmüştür. Amerika, Ermenistan hükümeti belirlenmeden, dolaşan heyetlerin raporlarına göre, büyük bir Ermenistan oluşturmaya maddî olarak bulunmadığı doğrultusunda düşünmektedir. Mandaterlik hakkında ayrıntılı bilgiler posta ile gönderilmek üzere.

g) Şimdilik yapacağınız bildirimleri beklemek üzere Tokatta bulunacağım. Amasya ve Tokatta ve kazalarda gereken bildirimler yapılmasının olumlu sonuçlar vereceğini ummaktayım. Hepinize saygılarımı sunarım Efendim.

**5. Tümen Komutanı Arif
Erzurum, 1/Ağustos/1919**

Şifre Kişiyeye Özeldir

Amasyada Beşinci Tümen Komutanlığına

Bu telgrafın hemen Bekir Sami Beyefendiye ulaştırılması ve karşılığının ivedi olarak alınması rica olunur:

Bekir Sami Beyefendiyedir.

C: 3/7/1335 Amerikan mandaterliği hakkındaki izahatı âhirenize muttali olduk. Bu şeraitte göre esas itibarile korkulacak birşey olmamak lâzım. Maahaza daha bir nokta hakkındaki mütâlalei âlilerini de almak istiyoruz. Lehimizde bu kadar şerait dermeyanına müsait bulunacak olan Amerika hükûmeti bu şekildeki mandaterliği kabul etmesine yani buna katlanmasına mukabil Amerika namuna ne gibi fevâit ve menafî temin etmiş olacaktır. Bununla kendi hesaplarına olacak gaye nedir? Bu bapdaki kanaat ve istitlaati samilerile de tenvir buyurmalarına müsaraaatın intizar eyeriz Efendim.

**Mustafa Kemal
Amasya, 3/8/1335**

Üçüncü Ordu Müfettişliği Erkânharbiye Riyasetine

Bekir Sami Beyden alınan cevap berveçhiati arz olunur:

Mustafa Kemal Paşaya mahsustur: Amerikalılarla şimdiye kadar cereyan eden müzakerat bittabi daima hususî bir şekilde vaki olmuş ve sırf bir faraziyyeden ibaret bulunmuş olduğuna nazaran mandaterliklerin tarafeyni akideyne tahmil edilecek şerait hakkında teatîi efkâr edilmemiştir. Mümkün olduğu takdirde ihzarile Sivas Kongresinin sürati küşadı lüzumunu hulâsaten arz ederim.

Erkânharbiye Kaymakamı Arif

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Muhterem Efendim.

Memleketin siyâsî vaziyeti en had bir devreye geldi. Kendimize bir istikamet tayini için Türk milletinin zarını atıp müspet bir vaziyet almak zamanı ise geçmek üzere bulunuyor. Hariçî vaziyet İstanbulda şöyle görünüyor:

Fransa, İtalya, İngiltere, Türkiyede mandaterlik meselesini Amerika Senasına resmen teklif etmiş olmakla beraber bütün kuvvetlerini Senanın kabul etmemesi için sarfediyorlar. Taksimden hisse kaçırmak tabîî işlerine gelmiyor.

Suriyede hüsrana uğrayan Fransa, zararını Türkiyede telâfi etmek istiyor. İtalya namus-kâr bir emperyalist olduğundan muharebeye ancak Anadolu taksiminde pay almak için girdiğini açıktan açığa söylüyor. İngilterenin oyunu biraz daha incedir.

İngiltere Türkün vahdetini, asrileşmesini, hakikî bir istiklâl almasını, âti için bile olsa, istemiyor. Yeni vesâit ve fikirle tamamen asrî ve kavi bir Müslüman - Türk hükûmeti başında hilâfet de olursa İngilterenin müslüman esirleri için bir sui misal teşkil eder. Türkiyeyi kül halinde İngiltere alabilse kafasını kolunu koparır, birkaç senede sadık bir müstemleke haline koyar. Buna en başta bilhassa Klerikal sınıflar memleketimizde çoktan taraftardır. Fakat bunu Fransa ile döğüşmeden yapabilmek kabil olamayacağından taraftar olamaz. Fakat Türkiyeyi vahdet halinde muhafaza zarurî görülürse yani taksim ancak büyük askerî fedekârlıklarla husule geleceğini anlarsa Lâtinleri sokmamak için Amerika fikrine zahîr ve taraftar olur. Nitekim İngiliz siyâsî adamları arasında zaten bu fikre temayül mevcut. Morisson gibi meşhur simalar Amerikanın Türkiyede umumî manda almasını taraftar oluyorlar.

Diğer bir sureti hal de Türkiyeyi Trakyadan, İzmirden, Adanadan belki de Trabzondan ve mutlak İstanbuldan mahrum ettikten sonra eski kapitülasyonları ve boğulmaya mahkûm dahilî hududu ile müstakil bırakmak.

Biz İstanbulda kendimiz için bütün eski ve yeni Türkiye hudutlarını şamil olmak üzere muvakkat bir Amerika mandasını ehveni şer olarak görüyoruz. Sebeplerimiz şunlardır:

1- Aramızda herhangi şerait altında huristiyan ekalliyetleri kalacaktır. Bunlar hem Osmanlı tebaası hukukundan istifade edecekler, hem de hariçte bir Avrupa devletine dayanarak suriş çıkaracaklar, mütemadi müdahaleye sebebiyet verecekler, zaten surî olan istiklâlîmizden ekalliyetler namına her sene parça parça kaybedeceğiz.

Muntazam bir hükûmet ve asrî ve idare tesisi için Patrikhanenin siyâsî imtiyazları, ekalliyetlerin kuvvetli devletler vasitasile mütemadi tehdidi ortadan kalkmalıdır. Küçük ve zayıf bir Türkiye bunu yapamayacaktır.

K: 30/7/1919. Amerikan mandaterliği hakkındaki son açıklamalarınızı öğrendik. Bu koşullara göre temelde korkulacak bir şey olmaması gerekir. Ancak bir konu hakkında daha düşündüklerinizi öğrenmek istiyoruz. Bize elverişli bunca koşullar ileri sürebilecek olan Amerika hükûmeti bu şekildeki mandaterliği üstlenmesine yani buna katlanmasına karşı Amerika adına ne gibi fayda ve yarar sağlamış olacaktır. Bununla kendi hesaplarına güttükleri amaç nedir? Bu konudaki düşünceleriniz ve duyup öğrendiklerinizle bizleri tezden aydınlatmanızı bekleriz Efendim.

**Mustafa Kemal
Amasya, 3/8/1919**

Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanlığına

Bekir Sami Beyden alınan karşılık aşağıda sunulmuştur.

Mustafa Kemal Paşaya özeldir: Amerikalılarla şimdiye kadar yapılan görüşmeler doğal olarak daima özel bir şekilde yapılmış ve sadece varsayımdan ibaret bulunmuş olduğuna göre mandaterliklerin iki âkit tarafa yükleyeceği koşullar hakkında görüş alışverişinde bulunulmamıştır. Sivas Kongresi gerçekleştirilecekse hazırlanarak ivedilikle açılması gerektiğini özel olarak bilginize sunarım.

Kurmay Yarbay Arif

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Muhterem Efendim.

Memleketin siyâsal durumu en sıkışık bir evreye geldi. Kendimize bir yön çizmek için Türk milletinin zarını atıp olumlu bir tutum almak zamanı ise geçmek üzere bulunuyor.

Dış durum İstanbulda şöyle görünüyor:

Fransa, İtalya, İngiltere, Türkiyede mandaterlik işini Amerika Senatosuna resmî olarak önermiş olmakla birlikte bütün güçlerini Senatonun kabul etmemesi için harcıyorlar. Bölüşümden pay kaçırmak elbette işlerine gelmiyor.

Suriyede umduğunu bulamayan Fransa, zararını Türkiyede gidermek istiyor. İtalya namuslu bir emperyalist olduğundan savaşa sadece Anadolunun bölüşümünde pay almak için girdiğini açıktan açığa söylüyor. İngilterenin oyunu biraz daha incedir.

İngiltere Türkün birliğini, çağdaşlaşmasını, gerçek bir bağımsızlığa kavuşmasını, ilersisi için bile olsa, istemiyor. Yeni araç ve düşüncelerle tamamen çağdaş ve güçlü bir Müslüman-Türk hükûmeti başında halifelik de olursa İngilterenin müslüman tutsakları için bir kötü örnek oluşturur. Türkiyeyi tüm olarak İngiltere alabilse kafasını kolunu koparır, bir kaç senede kendisine bağlı bir sömürge durumuna sokar. Buna en başta özellikle din adamları memleketimizde çoktan isteklidir. Fakat bunu Fransa ile döğüşmeden yapabilmek olanağı bulunamayacağından istemez. Fakat Türkiyeyi birlik halinde korumak zorunlu görülürse yani bölüşmenin ancak büyük askerî özverilerle yapılabileceğini anlarsa Lâtinleri sokmamak için Amerika düşüncesine yardımcı ve yandaş olur. Nitekim İngiliz siyaset adamları arasında ötedenberi bu düşünceye eğilim var. Morisson gibi ünlü kişiler Amerikanın Türkiyede manda almasından yana oluyorlar.

Başka bir çözüm yolu da Türkiyeyi Trakyadan, İzmirden, Adanadan belki de Trabzondan ve kesinlikle İstanbuldan yoksun bıraktıktan sonra eski "kapitülasyon"ları ve boğulmaya hükümlü iç sınırları ile bağımsız bırakmak.

Biz İstanbulda kendimiz için bütün eski ve yeni Türkiye sınırlarını kavrayacak şekilde geçici bir Amerika mandasını kötülerin en az kötüsü olarak görüyoruz. Nedenlerimiz şunlardır:

1 - Aramızda nasıl olsa huristiyan azınlıklar kalacaktır. Bunlar hem Osmanlı uyrukluğ haklarından yararlanacaklar, hem de dışarıda bir Avrupa devletine dayanarak karışıklık çıkaracaklar, durmadan işlerimize karışılmasına yol açacaklar, gerçekte bir kabul niteliğindeki olan bağımsızlığımızdan azınlıklar adına her sene parça parça kaybedeceğiz.

Düzenli bir hükûmet ve çağdaş bir yönetim kurmak için Patrikhanenin politik ayrıcalıkları, azınlıkların kuvvetli devletler aracılığıyla sürekli korkutması ortadan kalkmalıdır. Küçük ve güçsüz bir Türkiye bunu yapamayacaktır.

2- Biribirini ifna eden, menfaat, hırsızlık veyahut sergüzeşt ve şöhrat namına yaşayanların hırsını tatmin eden hükümet nazariyesi yerine milletin refah ve inkişafını temin, halkı, köyleri, sıhhati ve zihniyeti ile asrî bir halk haline koyabilecek bir hükümet nazariyesine ve tabikatına ihtilacımız var. Bunda lâzımgelen para, ihtisas ve kudrede sahip değiliz. Siyasî istikrazlar siyasî esareti tezyid ediyor. Tarafgirlik, cehalet ve çok konuşmaktan başka müspet bir netice veren yeni bir hayat yaratamıyoruz.

Bugünkü hükümet adamlarını takdir etmese bile, halkı ve halk hükümeti tesisini münferit bilen Filipin gibi vahşi bir memleketi bugün kendi kendini idareye kadir asrî bir makine haline koyan Amerika, bu hususta çok işimize geliyor. On beş yirmi sene zahmet çektikten sonra yeni bir Türkiye ve her ferdi tahsili, zihniyeti ile hakikî istiklâlî kafasında ve cebinde taşıyan bir Türkiyeyi ancak yeni dünyanın kabiliyeti vücuda getirebilir.

3- Harici rekabetleri ve kuvvetleri memleketimizden uzaklaştırabilecek bir zahîre ihtiyacımız var. Bunu ancak Avrupa haricinde ve Avrupadan kuvvetli bir elde bulabiliriz.

4- Bugünkü emrivakiler kalkmak ve süratle davamızı dünyaya karşı müdafaa edebilmek için lâzımgelen kuvveti haiz bir devletin muzaheretini istemek lâzımdır. İstilâcı Avrupanın bin bir vesaiti ve mel'un siyasetine karşı böyle bir vekil sıfatıyla Amerikayı kendimize kazanarak ortaya atabilirsek Şark Meselesini de, Türk Meselesini de ati için kendimiz halletmiş olacağız.

Bu sebeplerden dolayı süratle istememiz lâzımgelen Amerika da, tabii mahzursuz değildir. İzzeti neşsimizden epeyce fedakârlık etmek mecburiyetinde bulunuyoruz. Yalnız bazılarınun düşündüğü gibi Amerikanın resmî sıfatında dinî temayül ve tarafgirlik yoktur. Hıristiyanlara para verecek misyoner kadını Amerikası, Amerikanın idarî makinasında bir mevki tutmaz. Amerikanın idare makinası dinsiz ve milliyetsizdir. O çok ahenkâr muhtelif cins ve mezhepte adamları çok intizaçlı bir surette bir arada tutmanın usulünü biliyor.

Amerika şarkta mandaterliğe ve Avrupada gaile almağa taraftar değildir. Fakat onların izzeti nefs meselesi yaptıkları Avrupaya, usulleri ve ideallerile faik bir millet olmak dairesindedirler. Bir millet, samimiyetle Amerika milletine müracaat ederse Avrupaya, girdikleri memleket ve milletin hayrına nasıl bir idare tesis edebildiklerini göstermek isterler.

Resmî Amerikanın mühim adamları arasında lehimize epeyce bir temayül husule geldi. İstanbula Ermeni dostu olarak gelen birçok mühim Amerikalılar, Türk dostu ve Türk propagandacı olarak döndüler,

Bu cereyanı temsil eden resmî ve gayriresmî Amerikanın fikri hafî olarak şudur: Türkiyeyi olduğu gibi hiçbir parçaya ayırmamak, eski hudutları dahilinde vahdet, içinde muhafaza etmek şartile umumî ve birtek manda almak istiyorlar. Suriye, Amerika Komisyonu orada iken umumî bir kongre aktederek Amerikayı istemiştir. Amerikada Suriyenin bu arzusu pek hararetle karşılanmıştır.

Resmî Amerika bizim topraklarımız üzerinde Ermenistan yapmaya mütemayil görünmüyor. Eğer manda alırlarsa bütün milletleri müsavi şerait altında bir memleket evlâdı olarak telâkki edip alacaklarını en mühim mehafilinden haber aldım.

Fakat Avrupa mutlak bir Ermenistan meselesi yapmak -bilhassa İngiltere- Ermenilere tavizat vermek istiyor, Amerika efkârı umumiyesinde Ermeni mazlûmları namına bir oyun oynamaya çalışıyor. Avrupa korkusu bizim mütefekkirleri düşündürüyor. Reşat Hikmet Bey gibi Cami Bey gibi hatta vahdeti milliyeyi teşkil eden diplomatlarımızın, Ermeni meselesi için bir sureti hal tavsiyeleri var. Resmen size yazılıyor.

Çok tehlikeli anlar geçiriyoruz. Anadoludaki harekâtı dikkat ve muhabbetle takip eden bir Amerika var. Hükümet ve İngilizler bunun, hıristiyanları öldürmek, ittihatçıları getirmek için bir hareket olduğunu Amerikaya telkine el birliğile çalışıyorlar.

Her an bu millî harekâtı durdurmak için kuvvet şevki mutasavver, bunun için İngilizleri kandırmaya çalışıyorlar. Millî harekât süratle ve müspet arzularla hemen meydana çıkarırsa (ve hıristiyan düşmanlığı gibi bir rengi de olmazsa) Amerikada hemen zahîr bulacağını yine çok mühim mehafil temin ediyorlar.

2 - Biribirini yok eden, çıkar, hırsızlık ya da serüven ve ün için yaşayanların sonsuz isteklerini yerine getiren hükümet anlayışı yerine milletin refah ve gelişmesini sağlamak, halkı, köyleri, sağlığı ve düşünüşü ile çağdaş bir halk haline koyabilecek bir hükümet anlayışı ve uygulaması bize gereklidir. Bu işin istediği para, uzmanlık ve güç bizde yok. Politik borçlanmalar politik tutsağı arttırıyor. Taraf tutma, bilgisizlik ve çok konuşmaktan başka olumlu bir sonuç veren yeni bir hayat yaratamıyoruz.

Bugünkü hükümet adamlarına değer vermese bile, halkı ve halk hükümeti kurmayı ayrı şeyler sayan Filipin gibi yabancı bir ülkeyi bugün kendi kendine yönetebilen çağdaş bir makine haline koyan Amerika, bu hususta çok işimize geliyor. On beş yirmi sene zorluk çektikten sonra yeni bir Türkiye ve her bireyi öğrenim ve eğitimi, anlayışı ile gerçek bağımsızlığı kafasında ve cebinde taşıyan bir Türkiyeyi ancak yeni dünyanın yeteneği yaratabilir.

3 - Dış rekabetleri ve güçleri memleketimizden uzaklaştırabilecek bir yardımcı gereksinimimiz var. Bunu ancak Avrupa dışında ve Avrupadan güçlü bir elde bulabiliriz.

4 - Bugünkü olup bittiler kalkmak ve hızla davamızı dünyaya karşı savunmak için yeterince kuvveti olan bir devletin yardımcı olmasını istemek gerekir. Yayılımcı Avrupanın bin bir araç ve lânetlenmiş politikasına karşı böyle bir vekil olarak Amerikayı kendimize kazanarak ortaya atabilirsek Doğu Sorununu da, Türk Sorununu da gelecek için kendimiz çözmüş olacağız.

Bu nedenlerden ötürü süratle istememiz lâzım gelen Amerika da, elbette sakıncasız değildir. Onurumuzdan epey vazgeçmek zorunda bulunuyoruz. Yalnız bazılarınun düşündüğü gibi Amerikanın resmî kimliğinde dinsel eyilim ve taraf tutma yoktur. Hıristiyanlara para verecek misyoner kadını Amerikası, Amerikanın yönetim makinasında bir yer tutmaz. Amerikanın yönetim makinası dinsiz ve milliyetsizdir. O çok düzenli değişik cins ve mezhepte adamları çok bağdaşık bir şekilde bir arada tutmanın yolunu biliyor.

Amerika doğuda mandaterlik ve Avrupada başına dert almak yanlısı değildir. Ama onların onur işi saydıkları, yöntem ve ülküleri Avrupaya üstün bir millet olmak isteğidir. Bir millet, içtenlikle Amerika milletine başvurursa, girdikleri memleket ve milletin yasına nasıl bir yönetim kurabileceklerini Avrupaya göstermek isterler.

Resmî Amerikanın önemli adamları arasında bizden yana epeyce bir eğilim oldu. İstanbula Ermeni dostu olarak gelen birçok önemli Amerikalılar, Türk dostu ve Türk propagandacı olarak döndüler.

Bu akımı yansıtan resmî ve özel Amerikanın düşüncesi gizli olarak şudur: Türkiyeyi olduğu gibi hiçbir parçaya ayırmamak, eski sınırları içinde bütün olarak korumak koşuluyla genel ve birtek manda almak istiyorlar. Suriye, Amerika Komisyonu orada iken genel bir kongre yaparak Amerikayı istemiştir. Amerikada Suriyenin bu isteği çok sıcak karşılanmıştır.

Resmî Amerika bizim topraklarımız üzerinde Ermenistan oluşturmaya eğilimli görünmüyor. Eğer manda alırlarsa bütün milletleri eşit şartlar altında bir memleket çocuğu sayacaklarını en önemli çevrelerden haber aldım.

Fakat Avrupa kesinlikle bir Ermenistan sorunu yaratmak - özellikle İngiltere - Ermenilere ödünler vermek istiyor. Amerikan kamu oyununda zulüm görmüş Ermeniler adına bir oyun oynamaya çalışıyor. Avrupa korkusu bizim yandaşları düşündürüyor. Reşat Hikmet Bey gibi Cami Bey gibi hatta ulusal birliği oluşturan diplomatlarımızın bile Ermeni sorunu için bir çözüm yolu önerileri var. Size resmî olarak yazılıyor.

Çok tehlikeli anlar geçiriyoruz. Anadoluda yapılanları dikkat ve sevgi ile izleyen bir Amerika var. Hükümet ve İngilizler bunun, hıristiyanları öldürmek, ittihatçıları geri getirmek için yapılan bir iş olduğu düşüncesini Amerikaya aşlamaya el birliğile çalışıyorlar.

Her an bu ulusal davranışları durdurmak için kuvvet gönderilmesi düşünülüyor, bunun için İngilizleri kandırmaya çalışıyorlar. Ulusal davranış hızla ve olumlu isteklerle hemen ortaya çıkarsa (ve hıristiyan düşmanlığı gibi bir rengi de olmazsa) Amerikada hemen destekli bulacağını yine çok önemli çevreler teminat veriyorlar.

Sivas Kongresi in'ikat edinciye kadar Amerika komisyonunu alıkoymaya çalışıyoruz. Hatta kongreye Amerikalı bir gazeteci göndermeye de belki muvaffak olabileceğiz.

İşte bütün bunlar karşısında, davamızda zahîr olabilmesi için, bu fırsat dakikalarını kaybetmeden taksim ve izmihlâl korkusu karşısında, kendimizi Amerikaya müracaata mecbur görüyoruz. Vasıf Bey kardeşimizle bu hususta müşterek olan noktaları kendisi de ayrıca yazacaktır.

Türkiyeyi azim ve irade sahibi geniş kafalı bir iki kişi belki kurtarabilir.

Sergüzeşt ve cidal devri artık geçmiştir. Atı için inkişaf ve vahdet muharebesi açmaya mecburuz. Hududunda bu kadar çok evlâdı ölen zavallı memleketimizin fikir ve temeddün muharebesinde kaç tane şehidi var? Biz Türkiyenin hayırlı evlâtlarından yarının banilerini istiyoruz. Rauf Bey kardeşimizle, sizin müşterek temelleri bile çöken zavallı memleketimiz için uzakları görerek düşünüp çalışmanıza intizar ediyoruz.

Hürmetlerimi gönderir, muvaffakiyetinize dua ederim. Millî davada canıyla ve başıyla çalışanlar arasında sade bir Türk askeri tevazuu ile sizinle beraber olduğumu beyan ederim.

10 Ağustos 1335 Halide Edip Karahisarısahip, 13/8/1335

K.O.15 Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşaya mahsustur: Dersaadeteki firakı muhtelifinin bilittihat Amerika heyetine verilmek üzere ittihaz ettikleri mukarrerat berveçhizir maruzdur:

1- Ermenistan için Türkiyenin şark hududu üzerinde Ermenilerin işine yarayacak bir arazi parçası terketmeye vilâyatı şarkiyenin Türkleri ve orada iş başında bulunan büyükleri atide refahını ve serbest inkişafını düşünerek razı olabilecekleri fikrinde oldukları, yalnız bu fikirlerini oradaki Kürtlerle teşriki mesai eylemiş olmak ve Kürtlerin de Ermenilere terki arazi fikrine kat'iyen mütemayil olmamak dolayısıyla izhara taraftar olmadıklarını ve hatta izhar etseler bile orada Türk ekseriyetinin şeraiti âtiye kendilerine -temin edilmedikçe- bu fikirde Kürtlerden ayrılmıyacağını zannettiklerini; şöyle ki: Evvelen, Türk ve Kürt ekseriyeti ve aralarındaki ekalliyeti sairenin meskûn olduğu arazinin tamamıyeti; saniyen, Türk istiklâlî tammı temin edilmek ve filen teyit olunması; rabian,* Türkiyenin asrı tekâmülâta mazhar olabilmesi için serbestçe inkişafına mâni olan kuyudun ref'i ile Wilson prensiplerinde vadedildiği veçhile istiklâl ve hukukundan en emin bir tarzda istifadesine imkân bahşolunması; hâmisen** bu hususatta ve Türklerin tesrii terakkiyatında Amerikanın bize muzaheretini Cemiyeti Akvama karşı taahhüt etmesi.

2- Tahliye edilecek araziden çıkarılacak olan Türk ve Kürtlerin yeni nakledileceği arazide derhal iskânı ve derlal arazilerinden istifadelerini temin etmesi için Amerikanın muave-net etmesi.

3- O civarda ve bilhassa Erzincan ve Sivas arasında mütekâsif Ermenilerin de yeni Ermenistan hududu dahiline nakillerinin temini.

4- Ermenistan nam ve hesabına olarak vaki olmasını muhtemel gördüğümüz terki arazi keyfiyeti müstakil bir Ermenistan namına değil ancak büyük ve medenî bir devletin mandası altında inkişaf edecek asrı bir devlet namına olacaktır. Çünkü bugünkü Ermenistana arazi terketmek Türkiyenin başına ikinci bir Makedonya yapmak demek olduğu gibi Kafkasya için de bir âmil teşkil etmek demektir.

5- Bütün bunlar kabili münakaşa bir teklif mahiyetindedir. Bunların kat'i mahiyet iktisap etmesi ancak memleketteki heyetlerle temas etmek mümkün olursa oraya Amerika heyetinden bir zatın izamu elzemdir.

6- Ve en nihayet meselenin şekli kanun ve meşrua ircaı için Meclisi Millî Osmanîye tevdiî tabiidir.

K.O.12 Kumandanı Salâhattin

* Temel metinde de bu yanlışlık var rabian (dördüncü olarak) değil salisen (üçüncü olarak) yazılmak gerekirdi (B.Y.)

** Bu da rabian olmalı idi - hâmisen (beşinci olarak) değil

Amerika komisyonunu Sivas Kongresi toplanıncaya kadar alıkoymaya çalışıyoruz. Belki kongreye Amerikalı bir gazeteci göndermeyi bile başarabileceğiz.

İşte bütün bunlar karşısında, davamızın destekçisi olabilmesi için, bu fırsat dakikalarını yitirmeden bölünme ve çökme korkusu karşısında, kendimizi Amerikaya başvurmaya zorunlu görüyoruz. Vasıf Bey kardeşimizle bu hususta ortak olan noktaları kendisi de ayrıca yazacaktır.

Türkiyeyi dayanç ve irade sahibi geniş düşünceli bir iki kişi belki kurtarabilir.

Serüven ve savaş devri artık geçmiştir. Gelecek için gelişme ve birlik savaşı açmak zorundayız. Sınırlarında bu kadar çok evlâdı ölen zavallı memleketimizin düşünce ve uygarlık savaşında kaç tane şehidi var? Biz Türkiyenin hayırlı evlâtlarından yarının yapıcıları olmalarını istiyoruz. Rauf Bey kardeşimle, sizin ortakça, temelleri bile çöken, zavallı memleketimiz için uzakları görerek düşünüp çalışmanızı bekliyoruz.

Saygılarımı gönderir, başarnız için dua ederim. Ulusal davada canıyla başıyla çalışanlar arasında sade bir Türk askeri alçak gönüllülüğü ile sizinle birlikte olduğumu bildiririm.

10 Ağustos 1919 Halide Edip Afyon, 13/8/1919

K.O. 15 Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşaya özeldir: İstanbuldaki çeşitli partilerin birleşerek Amerika komisyonuna verilmek üzere aldıkları kararlar aşağıda sunulmuştur.

1 - Ermenistan için Türkiyenin doğu sınırı üzerinde Ermenilerin işine yarayacak bir toprak parçası bırakmayı doğu illeri Türklerinin ve orada iş başında bulunan büyüklerinin gelecekteki refahını ve bağımsızca gelişmesini düşünerek, kabul edebilecekleri düşüncesinde oldukları, ancak, bu düşüncelerini, oradaki Kürtlerle işbirliği yapmış olmak ve Kürtlerin de Ermenilere toprak vermek düşüncesine, kesinlikle yatkın olmamaları nedeniyle, açıklamaktan yana olmadıklarını ve hatta açıklasalar bile, oradaki Türk çoğunluğunun, aşağıdaki koşulların gerçekleşeceği yolunda kendilerine sağlam söz verilmedikçe, bu düşüncede Kürtlerden ayrılmıyacağını sandıklarını; şöyle ki; birincisi, Türk ve Kürt çoğunluğunun ve aralarındaki farklı azınlıkların bulunduğu toprakların bütünlüğü; ikincisi, Türk bağımsızlığının tam olarak sağlanması ve edimli olarak perçinleştirilmesi; üçüncüsü, Türkiyenin çağdaş ilerlemelere ulaşabilmesi için bağımsızca gelişmesine engel olan kayıtların kaldırılması ile Wilson prensiplerinde söz verildiği gibi bağımsızlık ve haklarından en güvenilir bir şekilde yararlanmasına olanak bırakılması; dördüncü olarak, bu konularda ve Türklerin ilerlemelerinin çabuklaştırılmasında Amerikanın bize yardımını Milletler Cemiyetine karşı yüklenmesi.

2 - Boşaltılacak topraklardan çıkarılacak olan Türk ve Kürtlerin yeni taşınacakları topraklara hemen yerleştirilmesi ve bu topraklardan gecikmeden yararlanmalarının sağlanması için Amerikanın yardım etmesi.

3 - Oralarda ve özellikle Erzincan ve Sivas arasında yoğun bir halde bulunan Ermenilerin de yeni Ermenistan sınırları içine taşınmalarının sağlanması.

4 - Ermenistan adına ve hesabına olarak meydana gelmesini olası gördüğümüz toprak bırakma işi bağımsız bir Ermenistan adına değil ancak büyük ve uygar bir devletin mandası altında çalışacak çağdaş bir devlet adına olacaktır. Çünkü bugünkü Ermenistana toprak bırakmak Türkiyenin başına ikinci bir Makedonya çıkarmak demek olduğu gibi Kafkasya için de bir ortam yaratmak demektir.

5 - Bütün bunlar tartışılabilir bir "öneri" niteliğindedir. Bunların kesin nitelik kazanması için memleketteki komisyonlarla ilişki kurmak mümkün olursa oraya Amerika komisyonundan bir kişinin gönderilmesi çok gereklidir.

6 - Ve en son olarak işin yasaya ve töreye uygun hale konulması için Ulusal Osmanlı Meclisine bırakılması doğaldır.

K.O. 12 Komutanı Salâhattin